

De examens in de chirurgijnsgilden

<https://hdl.handle.net/1874/362954>

ht

DE EXAMENS IN DE CHIRURGIJNSGILDEN.

DE EXAMENS IN DE CHIRURGIJNSGILDEN

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN
DOCTOR IN DE GENEESKUNDE AAN DE RIJKS-
UNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP GEZAG VAN
DEN WAARNEMENDEN RECTOR MAGNIFICUS
L. VAN VUUREN, HOOGLEERAAR IN DE FACUL-
TEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE,
VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT DER
UNIVERSITEIT TEGEN DE BEDENKINGEN VAN
DE FACULTEIT DER GENEESKUNDE TE VER-
DEDIGEN OP DINSDAG 30 JUNI 1942,
DES NAMIDDAGS OM 3 UUR

DOOR

THEODOOR BOESMAN
ARTS
GEBOREN TE ROTTERDAM

KEMINK EN ZOON N.V. — DOMPLEIN 2 — UTRECHT

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0351 5628

AAN MIJN VADER

Het verschijnen van dit proefschrift biedt mij een welkome gelegenheid U, Hoogleraren, Oud-Hoogleraren, Lectoren en Docenten van de medische faculteit van de Utrechtsche Universiteit, dank te zeggen voor het genoten onderwijs. Met eerbied bewaar ik de nagedachtenis aan mijn overleden Hoogleraren.

Hooggeleerde Remijnse, dat ik mijn vorming tot chirurg onder uw leiding mogt aanvangen, beschouw ik als een groote eer. Dat gij mij nu in de gelegenheid hebt gesteld onder uw leiding te promoveeren, vervuld mij met dankbaarheid.

Hooggeleerde Lameris, dat ik, spoedig na mijn afstudeeren, in de gelegenheid werd gesteld mijn opleiding in de chirurgie aan te vangen, heb ik voor een groot gedeelte aan U te danken.

Toen in Mei 1940 door de groote ramp, die Rotterdam en het ziekenhuis aan den Coolsingel trof, alle gegevens over het klinische onderwerp, waar ik aan bezig was, verbrand en de betreffende patiënten verdwenen, althans niet meer te bereiken waren, hebt Gij mij de weg gewezen om opnieuw aan het werk te gaan. Moge ik dan nu in de gelegenheid zijn U hiervoor mijn hartelijken dank te betuigen.

De nagedachtenis van de *Zeergeleerde van Andel*, die mijn eerste schreden op het pad van de geschiedenis der geneeskunde richtte, zal, zoowel van wege zijn groote kennis als van wege zijn beminnelijk karakter, door mij in hooge eere worden gehouden.

Zeergeleerde Schoute, Uw begeesterende leiding en Uw daadwerkelijke hulp zijn mij tot een grooten steun geweest. Uit de gesprekken, die ik met U over dit onderwerp mogt voeren, viel voor mij steeds iets te leeren en met groote erkentelijkheid denk ik aan Uw raadgevingen terug.

Zeer ervaren van Staveren, ik acht het een voorrecht onder uw leiding in de chirurgie opgeleid te worden. Voor de zeer prettige verstandhouding, die er in uw kliniek tusschen chef en assistenten heerscht, dank ik u hartelijk.

Zeergeleerde ten Berge; dat ik in de gelegenheid ben gesteld

onder uw leiding de gynaecologie en obstetrie te mogen beoefenen, is voor mij een groot voorrecht.

Zeergeleerde Westra; de gedachte aan de eer die het voor mij is in Uw ziekenhuis te mogen werken, paart zich aan den dank voor de steun en bereidwilligheid die ik steeds van U mogt ontvangen.

Mijn mede-assistenten dank ik voor de prettige wijze waarop wij de laatste jaren, en vooral de tijd na den oorlog, gezamenlijk gewerkt hebben.

Directrice, hoofdverpleegsters en verpleegsters. Voor de aangename wijze waarop ik met U mogt samenwerken, betuig ik mijn hartelijken dank.

Zeer geachte Heer v. d. Weele; steeds zijdt gij mij, wanneer ik het Rotterdamsche Gemeentearchief bezocht, op de meest welwillende wijze te hulp gekomen. Met U dank ik alle archivisten en archiefambtenaren, die mij steeds zoo vriendelijk steunden.

Waarde Mejuffrouw Onverwagt. Gedurende vrijwel den geheelen tijd dat ik aan dit proefschrift werkte, zijdt gij mij op vlotte en zeer accurate wijze behulpzaam geweest. Aan het einde van uw werk gekomen, dank ik u hierbij hartelijk.

Voor de aangename herinneringen aan mijn studententijd, de vriendschap, die ik mogt ondervinden en de prettige en sportieve gebeurtenissen, die ik mogt beleven, dank ik U allen, die ik daarbij tot mijn vrienden of kennissen mag rekenen.

INHOUD

	Blz.
Korte Inleiding	1
HOOFDSTUK I.	
Van de vijftiende tot de zeventiende Eeuw	3
HOOFDSTUK II.	
De Zeventiende en Achttiende Eeuw	30
HOOFDSTUK III.	
Examenlijsten en theses	69
HOOFDSTUK IV.	
Examenverslagen en -boeken	84
HOOFDSTUK V.	
Examens in Frankrijk en Vlaanderen	102
Slotsom	125
Bijlagen	128
Literatuurlijst	136
Lijst van plaatsen en persoonsnamen	141

Eer wy wat weten,
Zyn wy versleten.

Cats.

Du bon vieux temps, souffrez que
je vous parle (De Beranger).

KORTE INLEIDING.

Reeds vele schrijvers en onderzoekers hebben hun bevingingen medegedeeld over het leven van de chirurgijns en steeds weer treft het den lezer hoe zij den nadruk hebben gelegd op den strijd van de gildebroeders om hun bestaan.

Uit de noodzakelijkheid om zich te verdedigen tegen de beunhazen en kwakzalvers en onder den invloed van de geneesheeren kwam een betere opleiding en het instellen van examens voort en een steeds toenemende concurrentie deed de doordenkende chirurgijns begrijpen, dat zij zich slechts dan zouden kunnen handhaven, wanneer hun prestaties dit rechtvaardigden.

In dit geschrift zal ik trachten een overzicht te geven van de eischen, die in geheel ons land ongeveer tusschen 1400 en 1800 bij de examens werden gesteld.

* * *

Toen ik aan de hand van enkele publicaties begon mij van dit onderwerp op de hoogte te stellen, bleek het al spoedig, dat ik voor een goed inzicht terug moest gaan tot de meest oorspronkelijke stukken. In het meerendeel van de gevallen waren deze te vinden in de gemeentearchieven in ons land en zoo werd dit onderzoek gedreven in de richting van een archief-studie. Hierbij bleek mij, dat de geneeskundige gegevens, die in deze archieven van vele oude steden verscholen liggen, lang niet alle bewerkt zijn.

Voor onze groote steden bestaan deze beschrijvingen.

Gegevens over de gilden in het algemeen en de chirurgijns-gilden in het bijzonder zijn er reeds zeer vele en van ouden datum.

Echter bleek mij nu, dat opgaven over examens of „proeven” om tot deze gilden toegelaten te worden, van lateren tijd waren.

Voor het onderzoek naar deze gegevens bezocht en bewerkte ik persoonlijk of won inlichtingen in bij de gemeente-archieven van Aardenburg (geen gegevens te vinden), Alkmaar, Amsterdam, Bergen op Zoom, Breda, Brielle, Delft, Deventer, Dordrecht (g. g. t. v.), Eindhoven (g. g. t. v.), Enkhuizen, Goes, Gouda, 's-Gravenhage, Groningen, Haarlem, Heerlen (g. g. t. v.), Helmond (g. g. t. v.), 's-Hertogenbosch, Hulst, Leeuwarden, Leiden, Maastricht, Middelburg (niets meer aanwezig), Nijmegen, Oudewater (g. g. t. v.), Rotterdam, Schiedam, Schoonhoven, Sittard (g. g. t. v.), Tilburg (g. g. t. v.), Utrecht, Veere, Vlaardingen (g. g. t. v.), Zierikzee, Zutphen (g. g. t. v.) en Zwolle.

Ook de Nationale Bibliotheek was mij behulpzaam.

Daar een lijst van alle hierbij geraadpleegde resolutie-, keur- en rekeningenboeken zeer lang en uiterst eentonig zou worden, heb ik al deze gegevens verder niet in mijn literatuurlijst vermeld.

Door de tegenwoordige tijdsomstandigheden was het mij niet mogelijk, alle in ons land aanwezige archieven op dit gebied te raadplegen, daar in sommige steden de meest waardevolle stukken zijn opgeborgen, om ze, zoo mogelijk, voor vernietiging te behoeden.

Ik zal dus niet heelemaal volledig kunnen zijn, maar laten wij hopen, dat na dezen oorlog alle belangrijke zaken weer ongeschonden („en onverteerd”) uit hun bergplaatsen te voorschijn komen en zoo de leemten in dit overzicht aangevuld kunnen worden.

In tegenstelling met de hierboven gegeven alphabetische opsomming der geraadpleegde archieven, zal ik de behandeling van wat hier gevonden werd chronologisch doen.

HOOFDSTUK I.

Van de vijftiende tot de zeventiende Eeuw.

Middelburg In de eerste helft van de 15e eeuw komen wij in Middelburg een „ordonnantie voor de Barbiers” tegen. Het juiste jaartal hiervan is niet bekend. Wij lezen hier o.a. in:

„Dit siin die coeren ende ordinanciën van den barbiers der stede van Middelborch, ghemaect ende geordineert bi der wet van der stede voerscr.”

Item. In den iersten, soe en sal gheen man dit voerscr. ambacht doen, hy en sy ierst poerter in Middelborch ende hy moet selver dat ambacht connen metter hant, ende dat sal men proeven met drie vliemen, die hy maken sal tot des dekens ende beleyders huysc.”

In zijn „Schets van het Middelburgsche Chirurgijnsgilde” van Schoute (1913) noemt hij als eerste jaar waarin gegevens over de examens te dezer stede te vinden zijn 1501. Dit is niet juist en moet meer dan een halve eeuw vroeger gesteld worden.

Utrecht Het eerste, juist opgegeven jaartal vinden wij in Utrecht en wel in 1434, waar wij kunnen lezen:

„dat van desen tijd voirt egeen meyster-barbier hem latens (aderlaten. S.), tande uut te trecke noch chirurgie onderwijnden en sall, hij en sij dairynne besocht ende geoeffent ende bij den oudermans van der wantsnijdersgilde van onser stad, die wij dair bevelinge van doen, elke in synre tijd ende bij meysteren van denampte voirscreven, die dairtoe gesworen sellen wesen, die nu sijnn off namels wesen sellen, geprueft ende geapprobeert, weerdich te wezen die kunst ende dat ambocht te handtieren.” En onmiddellijk volgt hierop: „Behoudelike dat een ygelick barbier, die hair ghilde gewonnen heeft — off winnen sal, wael haer scheren mach (wel hoofd of baards haar scheren mag) ende den luden dairynne dienen.”

Hieruit zien wij, dat in 1434 in Utrecht de Chirurrijns nog onder het Wantsnijdersgilde ressorteerden, eerst in 1607 vormden de chirurgijns hier een eigen gilde. En verder kunnen wij uit deze ordonnantie opmaken, dat er ook reeds een verschil gemaakt werd tusschen „latens, tande uut trecke en chirurgie onderwijnden” en „haer scheren.” Voor het eerste moest de meyster-barbier namelijk „geprueft ende geapprobeert” worden, voor het laatste alleen „hair ghilde gewonnen” hebben.

Leiden Kort daarop maakte Leiden haar eerste bepalingen, namelijk in 1441. „Soe en sel nyement hoick binnen Leyden setten, hy en can een punt van eenen vlijm maken ende sijn messen havenen (in orde brengen) gelijk dat behoort ende hij sal weten, in wat teyken dat die maen ys, want er sonderling veel gebreex in valt ende dat kenlic bewijsen bij drie surgyne of berbiere die zij (de overheid) dair toe ordineeren ende setten sellen, dies bequaems toe sijn bij der boete van XII St.” Of dit weinige nu beteekent, dat men niet meer vragen zou en van de andere zijde niet meer weten hoefde dan hier vereischt wordt is onwaarschijnlijk. Immers de opmerking omtrent het teeken, waarin de maan staat, schijnt er op te wijzen, dat men zich niet al te veel beperkt, maar ook over den toestand van het verwonde of zieke deel en zelfs over dien van het geheele lichaam ondervraagd zal hebben. Wat betreft de theoriën over „in wat teyken dat die maen ys” ontleen ik aan *V a n A n d e l* het volgende:

„De geneeskunde had een belangrijke plaats ingeruimd aan de astrologie. Men nam de aarde als middelpunt aan met een omgeving van vaste sterren. Hieromheen bewogen zich dan een zevental planeten.

Deze vaste sterren zouden den geregelden gang der natuurverschijnselen beheerschen en de loop der planeten zou verantwoordelijk zijn voor alle onverwachte gebeurtenissen.

Ieder der vaste sterren had zijn invloed op een deel van het menschelijk lichaam, zoo heerschte de ram over het hoofd en aangezicht, de tweelingen over de schouders en armen, de overigen weer over andere lichaamsdeelen.

De zeven planeten nu hadden elk specifieke eigenschappen

en een temperament. Evenals de humores van het menschelijk lichaam hadden zij hoedanigheden als warmte, koude, vocht en droogte. Deze planeten heerschten ook over orgaangroepen. Deze heerschappij was echter afhankelijk van de verhouding tot de vaste sterren.

Wanneer de chirurgijn nu zijn ingrepen in overeenstemming wilde brengen met de zeer ingewikkelde voorschriften die hieruit voortvloeiden, moest hij ook nog rekening houden met het temperament, de sexe en den ouderdom van den lijder, het seizoen, het begin en den duur der ziekte, den aard der kwade stoffen en het tijdstip, waarop de behandeling plaats vond. Dit was hem nu over het algemeen wel te geleerd en hij hield dan maar voornamelijk rekening met den stand der maan en de schijngestalten.

Deze vier schijngestalten komen overeen met de vier leeftijden, waarvoor hij het volgende toepasselijke gedichtje moest kennen:

„Als die mane ionck is, dats voor den jongen goet,
 Als si van hen willen laeten haer bloet,
 Maer wanneer si sijn tot haren ouden comen,
 Sullen si laten, als die mane is afghenomen.”

Ook was er zulk een overeenkomst tusschen de kwartieren der maan en de vier temperamenten. Men nam aan, dat het eerste kwartier het geschiktste tijdperk was om een sanguinicus ader te laten, het tweede een cholericus, het derde een phlegmaticus en het vierde een melancholicus.

Bij een ziekte van eenig lichaamsdeel was de aderlating verboden, wanneer de maan zich bevond in het teeken, dat dit deel beheerscht:

„In welck lidt de Maene is 't waer U doot,
 bloed te laten, 't en zij in grooten noot,
 Als peste, pleuris ende sulcx quaet,
 ende dat ook niet sonder des Meesters raet.”

In de practijk bleken echter deze voorschriften zoo ingewikkeld, dat er almanakken en prognostica verschenen, waar-

in de beginselen dier kunst, benevens de voor latting gunstige en ongunstige dagen, waren opgeteekend."

In een Leidsche ordonnantie van 1466 wordt ook gesproken van „in wat teykene die mane is". Overigens is zij veel uitvoeriger dan de eerste keur en is zij ook nauwkeuriger in het aanwijzen der examinatoren, voor wier gehalte zij betere waarborgen vereischt. Bovendien wordt thans het verschil tusschen barbiers en chirurgijns ingevoerd, dat in de keur van 1441 nog gemist werd. Zoo heet het:

„Soe en sel voirtain bynnen der stede van Leyden nyement winckel noch meesterie van den voirsz. ambochte setten, hij en sel eerst beproeft en besocht wesen, eer hij hoinck of winckel settet, bij den gesworen meester van medecyne ende by den twee gezworenen meesteren van cuurgien van der stede ende bij den gezworenen van den voirsz. ambochte, of hij bekennende is, in wat teykene die mane is ende of hij oick die kennisse ende onderscheidinge van de aderen, zeenen ende arterien weet en die aderen ende zenen den enen voir den anderen weet te onderscheiden ende of hij oick vlymen can (maken) ende die punten daer of maken als dat behoirt." Wie niet aan de vereischten voldoet, wordt beboet, indien hij het vak toch tracht uit te oefenen. „Soe en sel oick nyement van den voirsz. ambochte, die voirtain Cuurgien hantieren wil als van snijden, barnen, corrosive enden (messen of tangen, in het oorspronkelijk onleesbaar wegens olievlekken) hantieren en der menschen leden, tenzij dat sy eerst besocht sijn bij den voirsz. meesteren van der stede en bij den gezworen van den ambochte (op?) alle die 't samensettinge der leden van bynnen en buyten na uutowysinge der anathomen en van de voirsz. personen die (bequame daer toe synt?)." Voor de lieden die van buiten komen en daar reeds gepractiseerd hebben, zijn bijzondere bepalingen gemaakt, terwijl ieder, die niet aan de exameneischen voldaan heeft en toch zou willen praktiseeren met boete bedreigd wordt.

Rotterdam

In Rotterdam treffen wij in het oudste Keurboek „de ordonnantie op het barbiersgilde" aan, dateerende 1 Sept. 1467.

„Upten eersten dach van September Anno (XIVC) LXVII.

Dit is alsuke kueren ende ordonnancie als den baliu, schout uutten gemeenen gerecht gekuert ende geordineert hebben ten versueke ende begheerte van den barbiers ende ter eeren goids ende der liever heyligen Sinte Cosmas ende Damianus."

Eerst wordt besproken dat iemand die in het gilde wilde komen poorter moest zijn en het noodige (een halven nobel) betaald hebben en dan: „Ende nyemant en moet pannen uutsetten of ter ader laten, hij en sal eerst een punt van een vliem maken kunnen dat zij recht ende reinlic door een (n) erf gaat. Ende voert te bekennen alle die aderen die men gemeenlic latende is. Ende dat sullen die hooftmans van den voirsegden ambachte besøeken eer zij meesterie setten sullen, behoudelic dat een wel meesterie setten mach van scheren."

Het vreemde is echter, dat aan het einde volgt:

„Item alle dese voirsegde kueren sijn by consente van den baeliu uutgescraopt upter XI^m maech-den-dach int jaer LXXI."

Gaarne namen de gilden in de verschillende steden bepalingen van elkaar over. Zij zonden zelfs hun hoofdlieden uit om bij de naburige gilden na te gaan hoe daar alles geregeld was. Zoo zien wij aldus in vele steden ongeveer dezelfde bepalingen verschijnen de één na de ander, waarschijnlijk afhankelijk van de grootte en het belang van de stad en het desbetreffende gilde.

Geheel gelijkkluidend zijn deze keuren echter niet en daarom zal ik U nu een voorbeeld geven van een keur waarin reeds in de 15e eeuw op meer uitvoerige wijze de proeve wordt besproken.

In het „Register van de Keuren der Gilden en Ambachten sedert 1356—1618" vonden wij namelijk in het gemeente archief van Bergen op Zoom, de volgende duidelijke beschrijving van den loop van het examen gedagteekend 9 Nov. 1471.

„Wij rechters, burgemeesters, scepenen ende raide der stadt van Berghen op ten Zoom doen cond ende kennelic allen den ghenen, die dese onse openen letteren sullen sien oft horen lesen, dat wy om sonderlinge gemeynen profyte ende nutscap gegeven ende verleent hebben, ende met desen onsen openen brieven geven ende verleenen den goeden luyden van

den barbiers ambachte binnen Berghen, dese nagescreven pointen ende koren, om metten selven haer ambacht doochdelic ende minnelic te regerenne.

1. in den eersten soe wat man in tvorscreven ambacht commen wille ende hem daer mede gemerren sel eerst poorter te Berghen moeten wesen.

2. Item, dat niemandt in tvorscreven ambacht niet wesende en sal moghen binnen mercten, noch buyten tvorscreven ambacht roeren, binnen den vryen mercte van der stad Berghen, van scherenne in winckelen, cramen oft in de herberghe noch van latenen ter aderen, ende oft hier af yement bevonden worde de contrarie te hebbenne soude telken verboren — 20 scell swarten.

3. Item, oft yement in tvorscreven ambacht comen wille sel gehouden syn te passerenne, de proeve hier na bescreven te wetene, dat hy sel moeten gaen toter dekenen ende geswoornen ende hem presenteeren ende geven drie rauwe ysernen vliemen, daer af de deken de punten breken sel ende dan die wedernemen ende binnen verthiene daghen, die vliemen maken een in des dekens huys ende dander twe in twee van den geswoornen huysen des en sel hy die vliemen niet moghen draghen noch vervreemden in eniger manieren uyten huysse voirgenoemd daer hy die maken sel moeten op verboerte van binnen eener jare daer naer niet te moghen comen in tselve ambacht, des sel die alsoe in de proeve gestelt wordt, binnen de 14 daghen moeten doen alle tghene, dat binnen de huysse te doen sel vallen, aengaende den selven ambachte als van scherenne, latenne, tanttreckene, alsoe verre hy dat geden can.

4. Item, soe wanneer die in de proeve gestelt is geweest, sine drie vliemen gemaect sel hebben, soe sel hy begeren aen den deken de gemene gesellen te gaderen te hebbenne, om te thoonen weder sine vliemen, doochdelyc (deugdelijk) sulen wesen gemaect oft niet, dwe(l)ck de deken gehouden syn sel te doene ende hy alsoe dan bevonden woordt, dat die vliemen doochdelyc ende meesterlic gemaect zyn, soe sel dan ten versoeke van den selven gestelden in de proeve de deken

gehouden syn de selven te doen drie personen om te laten, te drien aderen, die een die heet die branctader op den voet, die ander die men heet die leverader opten te hant, die derde opten arm die men heet mediane.

5. Item, oft yement dese voorscreven proeven gesedt, binnen 14 daghen, sinen vliemen niet soe doochdelic noch constelic gemaect en hadde, alsoe dat den deken ende geswoorne dochte by haren eeden, dat hy daer mede niet gestaen en mochte, oft dat hy de vliemen doochdelyc gemaect synde ten drie aderen bovengenoemd niet doochdelyc ende constelic ende liete alsoe dat se spronghen oft doochdelic bloeden, alsoe dat de deken ende geswoorne by haren eede namen, soude verboren binnen een jaer daer naer in tvorscreven ambacht niet te moghen comen noch in de proeve te worden gestelt.

6. Item, oft yement de vorscreven proeve voldaan hebbende geen barbiers zoone wesende int vorscreven ambacht comen wilde sal gehouden syn te gevenne voer sine incompst . . . . 3 pond swarten.

7. Item, oft enich barbiers sone de vorscreven proeven volbracht hebbende intselven ambacht comen wilde, sel geven . . . . 1½ pond swarten."

Waarschijnlijk hebben de examinandi wel eens de hand gelicht met het maken van hun „vliemen", want in vrijwel alle keuren leest men, dat zij gemaakt moesten worden „in des dekens huys" één, en de anderen ten huize van de andere examinatoren. Daarbij mochten zij zich niet laten helpen.

Een zeer belangrijke uitbreiding ondergaat hier in Bergen op Zoom het examen, daar er een practisch, wij zouden haast kunnen zeggen in onze tegenwoordige bewoordingen, clinisch gedeelte aan is toegevoegd, namelijk „des sel die alsoe in de proeve gestelt wordt, binnen de 14 daghen moeten doen alle tghene, dat binnen de huysse te doen sel vallen, aengaende denselven ambachte als van scherenne, latenne, tanttreckenne alsoe verre hy dat gedoen can". Het controleeren of de „vliemen doochdelyc ende meesterlic gemaect syn" geschiedde op de volgende wijze. Ze werden „gestoken door het proefleer, zijnde een cuticula of epidermis van een lamsvel", zon-

der dat men 't zal mogen hooren „doorgaan of kraaken“. In Leiden voegt men hieraan toe: „Ende zal by een van den Proufmeesteren mit elcke lancette gesteken werden twee steken, eene plat, ende de ander scheefs om zulx verzekert te zijn of zy ooc point ende snede hebben, als behoorlicken is.“

Zeer tegemoet komend voor den candidaat waren de heeren niet, want wanneer hij „sinen vliemen niet soe doochdelic noch constelic gemaect en hadde, oft dat hy ten drie aderen bovengenoemd niet doochdelic ende constelic ende liete, alsoe dat se spronghen oft doochdelic bloeden“ werd hij meteen voor een heel jaar afgewezen.

Amsterdam Hoewel in Amsterdam in later jaren, zooals wij verder zullen zien, de proef zeer uitgebreid was, is het in 1497, als wij den eersten keer op den 27en April over de gildeprouf der Barbiers iets vinden, nog maar een zeer eenvoudige gebeurtenis, bestaande uit het maken van twee „vlimen“ uit een stuk ruw ijzer en het „connen steken van de drie principale aderen“.

Wij vinden hier echter wel iets vermeld over de verplichtingen der Proefmeesters. Deze moesten er voor zorg dragen, dat alles wat de Proefknecht voor het doen der proef noodig had aanwezig was, te weten: „Lancetten, een slypsteen, schuersteen, schuerloot, watersteen, bruyneersteen, een proefleer ende een block“.

De Proeveling, die een van deze instrumenten brak of bedierf „sal gehouden wesen wederomme een ander in de plaetse te koopen“. De lancetten, door de Proevelingen gemaakt, werden het eigendom van den meester ten wiens huize zij vervaardigd werden.

* * *

Deventer In de 16de eeuw komen meer steden ertoe duidelĳk omschreven eischen te gaan stellen bij de proef en hier en daar treffen we weer een toevoeging of iets bijzonders aan, bijvoorbeeld in Deventer in 1513. In een toevoeging op den gildebrief van het „barbiërgild“, gedagteekend 1513 („op Sinte Cosmus en Damianus dach“) wordt vermeld, dat de gildebroeder ook zijn eigen zalven en dranken zal moeten kunnen

klaarmaken. Het is gesteld in de volgende bewoordingen: „Item roere et oick dat emans unse broder werden wolde, der sall he maken kunnen syne ongwenten ende drencken, gelyck eynem jegelicken gueden meester tobehoert. Denselven sullen vier van den oldesten provieren; weert dan sake he des so nyeth en konde, mach he alsdan trecken by eynen gueden meester umme syn ambacht te leren ende de konsten soeken daer eine beste ende profytlicke is, up dat nemant synent halven versumet en werde; off he dan weder qweme en syn hantwerck offte ampt voerder to brueken, sall men yn alsdan up dat nye versoecken gelyck vors. Weert sake he dan noch gebrecklick als vors. gefunden werden, sall he weder umme trecken ter tyt to he syn ampt kan, ende des amptes bynnen Deventer meesterschap halven nyet gebruyken, so lange als he van den vier oldesten vors. meisters onbeqweme gefunden wert.”

Rotterdam In 1519 (23 Juli) vraagt men in Rotterdam ook nu eenige astrologische kennis want:

„Item, soo sullen alle diegenen, die laten ter ader weten, waer die maen, in wat teycken ende oft guet laten is dan niet.”

Veere Van de Zeeuwsche steden komt Veere na Middelburg aan de beurt in 1520, met de omschrijving van de exameneischen. Hier valt het meest op, dat de examinandus zijn vlyemen zal moeten maken in de huizen van den deken en de beide andere „geswoorrene”. „Dies en sal hij die vlyemen niet mogen dragen, noch in eenige manieren vervreemden uyt den voorschreven huysen, daer hy die zal moeten maken, op te verbeurte binnen een jaar daarna 't selve ambacht niet te mogen kommen”.

Hieruit blijkt, dat ook in oude tijden het „spieken” niet onbekend was en streng werd gestraft. Wie zich had laten helpen, dus gesmokkeld had, „Zal verbeuren al zijn lancetten, gemaakt of ongemaakt en binnen het jaar geen preuve moogen versoecken te doen”. „Wie hem geholpen hadde, zal den gilde 5 ponden als boete betalen, zijn winkel gesloten houden en geen chirurgie mogen doen binnen een jaar en ses weken”. Dit was

zeker geen halve maatregel en de omstandigheden zullen wel hiertoe gevoerd hebben.

Leeuwarden Wanneer wij nu met het chirurgijns-gilde van Leeuwarden in aanraking komen, zien wij, dat voor 1550 de bijdrage die bij de aanneming als gildebroeder betaald moesten worden en het nakomen van allerlei finantiëele bepalingen wel een overwegend groote rol speelden.

In de Chirurgijns-gilderolle van 1550 vinden wij over de examens o.a.

„4e. Ten eijnde dan inden voorscreven stadt goede bequaeme meesters om den voorscreven ambachte van Barbiers texerceren bevonden mogen worden, zoe sal nijemandt in tvoor-screven gilde geadmitteert ofte toegelaeten moegen worden ten zij saecke hij eerst de naebescreven proeve in presentie ende aenschouw van den gecommiteerden van den Raide ende proeffmeesteren — dwelcke proeffmeesteren daertoe bij den gemeenen gildebroeders ordonneert zullen worden, behoorlijcken gedaen ende vollenbracht zal hebben.

5. Ten eersten den gheenen die de proeff versoeckt te doen zal den ontfangers van dien tot een honorarium ende voir hun vacatien gehouden wesen te gheven ende betaelen twintich stuvers.

6. Ende omdan den voet van den proeff te verthoenen — zoe is geordineert dat die gheene die de proeve zal willen doen zal gehouden wesen eerst ende vooral te bereijden in een meestershuys drije vlijmmen datse sonder craecken duer een proeffleer ghaen ende die daer blijve laeten tot die bereijdt zijn ende daer mede te laeten drie aderen te weeten die hooftaer op te handt die leveraer ofte mediane in den arm ende brandt ofte moeraer opten voet alles datze springhen ofte ten minsten wel bloeden, tot welcke latinghe hij zal moghen bewillighen ofte kiezen den gheenen die hem gelieven zal Ende ofte hij nijemandt ende conde om tselve te doen bewillighen zal tgilde gehouden zijn hem daertoe luyden te leveren ende te bestellen.

7. Sal voorts gehouden zijn behoerlijcken te weten zijn anatomy der aderen diemen gewoontlijcken laeten ende een scheermes wel te slijpen.

8. Sal insgelijcx gehouden sijn te maecken deese emplasteren ende unguenten te weten een basilicum, een griseum, een egijptiacum ende een apicum sonder fault.

9. Ende zoe verre den ghenen die zijn proeve zal willen doen deselve zijne proeffnijet oprecht en dede zulcx dat die nijet voer ghoet worde aengesien zal alsulcken gehouden zijn een Jaer daer nae te wachten eer hij tgilde zal moghen winnen ofte de proeve weder beghinnen te doen."

Naar aanleiding van de opmerking hierboven gemaakt, omtrent de finantiëele verplichtingen van den candidaat, kan ik hier wel even aanhalen wat over de onkosten van het examen doen in Leeuwarden bekend is. Oorspronkelijk waren deze kosten niet zoo hoog. In den gildebrieff van het jaar 1550 was bepaald, dat „den gheenen die de proeff versoect te doen zal den ontvangers van die tot een Honorarium ende voir hun vacatien gehouden wesen te geven ende betaelen twintich stuveren". Maar reeds spoedig moest hij, stilzwijgend, ook een maaltijd geven, „tot groete onnutte kosten en laste van de nieuwe meester", waartegen toen de bepaling werd gemaakt, dat „voortaen geduyrende de proeff bij iemand te doen niemant sal moegen coemen dan de ouderman, keurmrs., ende boode van de Gilde voorsz. dewelcke oeck op te maeltyt sullen moegen verschijnen sonder dat de nieuwe mr. gehouden sal wesen iemand meer van de Gilde te noedigen".

Echter zoodra waren de „benaude tyden" niet voorbij, of er werd een nieuw besluit genomen, waarbij bepaald was, dat de jonge barbier behalve 50 Car. gls. ook de „heeren politien sampt olderman & keurmeesters met hen vrouwen een eerlijken proefmaeltijd" moest geven, „voer en alear hij den kunst van chirurgie sal mogen exerceren". Waren de kosten, welke hiermee gemoeid waren, nog te dragen, erger werd het, toen reeds tijdens het examen het feest werd ingezet en de Olderman en bijsitters daarover een klacht indienen bij den Magistraat; dat deze kosten buitengewoon werden opgedreven blijkt uit de genoemde klacht, waarin wij lezen, hoe, dat „voor een gebruyck is ingeslopen, als iemand binnen dese stadt in het Chirurgijns Gilde begeert ingelaten te worden ende de proeff te

doen, dat eerst een proeve van verteringe wort gemaect ende dan een maeltijt gegeven om de Leerbrieff te vertoonen, opdat die werde geexamineert, hetwelck omtrent cost hondert ende het negentich Car. gls, daer nae ister drie dagen langh een vrij acces van alle Gildebroederen 's morgens ende des naemid-dachs om te drinken, terwijl den Proeffdoender besich is met slijpen salve te koocken, laeten en om geexamineert te worden, dat ongeveerlijk cost twee hondert car. gls."

Maatregelen werden daarna genomen tegen al deze „onnut-te ende ongeregelde maeltijden ende drinckerijen" en vastge-steld dat voor het tentamen 15 car. gls., voor het examen 300 car. gls. moest worden betaald, welke som aldus werd verdeeld:

„24 car. gls.	voor de E. Policie.
24 car. gls.	voor de Overluyden.
2 car. gls. 10 st.	voor de Stadsbode.
2 car. gls. 10 st.	voor de dienstmaecht ten huysse daer de proeff gehouden wordt

en de resteerende 247 Car. gls. voor het gilde", waarmee alle verdere onkosten van eten en drinken werden bekostigd. Deze, toch werkelijk zeer hooge som werd later tot de helft ver-minderd.

Alkmaar In Alkmaar wordt in 1552 een behoorlijke kennis van „die complectien" en „die anathomia ende gesteltenisse des men-sche lichaems" vereischt.

In de „Ordonnantie van Alkmaar van 12 Mei 1552" met de „Approbatie des Keizers (Karel V), gegeven te Brussel 20 Febr. 1553" vinden wij de gewone bepalingen over de lancetten en het aderlaten en dan: „In den eersten, dat hij oft zij zullen moeten weten ende connen die complectien van de menschen, want dit het fundament es van alle medicijns ende chirurgijns. Ten anderen, dat hij of sij sullen moeten weten ende kennen die anathomia ende gesteltenisse des mensche lichaems".

Amsterdam Ongeveer terzelfder tijd verschijnen in Amsterdam uitge-breide bepalingen, waarop ik iets uitvoeriger in zou willen gaan. Al is onze groote handelsstad niet de eerste in den lande met haar omschrijving van de exameneischen, wel doet men dit hier het eerst op zeer uitgebreide wijze. De ontwikkeling van

het chirurgijns-gilde is waarschijnlijk zeer groot geweest in deze stad die wel „het centrum van Europa“ genoemd werd. Amsterdam had vele jaren lang de roep een der beste opleidingscentra voor jonge chirurgijns te zijn. Men maakte hier een duidelijk onderscheid tusschen Barbiers en Chirurgijns. Het 7e artikel van den Gildebrief van den 4 en 5 Mei 1552 verbiedt, op verbeurte van het Gilde of een boete van vier Carolus guldens, aan hen, die de Barbiersproef gedaan hadden „eenig chirurgynlick werck“ te doen „sonder op de chirurgynlicke vragen ende punten gepasseerd te sijn“.

Uit deze woorden blijkt reeds, dat er twee examina bestonden, het eene om Mr. Barbier, het ander om Mr. Chirurgijn te worden en voor het laatste werd oneindig veel meer kunde vereischt dan voor het eerste. Een ordonnantie voor de Barbiers van den 27en April 1497 bepaalt, dat hij die „meesterie zal willen zetten“, zal moeten kunnen steken de drie principale aderen, en daarvan proef afleggen voor de Overlieden. In den Gildebrief van 1552 wordt die proef eenigszins uitgebreider behandeld en leest men daar dat de „Proef-knecht“ (Examinandus) verklaring zal moeten geven van de „questien van de Phlebotomiën“, wat men daaronder te verstaan heeft, hoeveel aderen men gewoonlijk laat over het geheele menschelijke lichaam, waar zij gelegen en hoe zij genaamd zijn en in welke gevallen men de eene of de andere opent. Had de Candidaat hierop voldoende geantwoord, dan werd zijne vaardigheid in het aderlaten op de proef gesteld en moest hij laten „de mediaen in den arm, daer nae de hooftader op de hand, en ten derden de lever-ader oock op de hand; dan sal hij op elcke ader maer eenen steeck doen, sulcx dat sy rustig springen van der hand“.

De wetenschap van den Barbier bepaalde zich dus uitsluitend tot de kunst van het aderlaten, doch werd bovendien van hem gevorderd bedrevenheid in het maken en slijpen van lancetten. Daarvan moest hij, voor hij tot de beantwoording der bovengenoemde vragen werd toegelaten, bewijs geleverd hebben.

Gaan wij thans eens na hoe in dienzelfden Gildebrief het examen der chirurgijns omschreven wordt, dan vinden wij dit in negen artikelen verdeeld en wel als volgt:

1. moest de candidaat weten „hoeveel onnatuurlicke geswellen aen des menschen lichaem verheffen mogen, niet alleen in 't generaal (soo men van dien gemeenlick ses vind) bij namen ende onderscheyd ut wat humeuren die gesproten sijn, hoe menigvuldelicken die onder malkanderen gemengt syn, maer oock in 't speciael bij namen, aerd ende humeuren daer se uyt georsaekt sijn, en onder de welcke van de ses generalen sij naest begrepen sijn.“

2. „De menigte des onderscheyds der wonden, die men in den eersten vind uyt de nature en gelegentheyd der plaetsen van de leden, die gewond sijn, of die simpel ofte t'samen gevoegt sijn, weeck, hard ofte middelbaer, principael ofte den principalen dienende ofte niet dienende, of se hoog, laeg, diep en anders gelegen sijn: ten andere uyt de natuere des wonds of se enkel, gevoegt ofte gemengt is, ende dat met ander siekte, te weten, met ongetempertheyd van een ofte meer van de vier qualiteiten, ende dat sonder toewellinge ofte met toewellinge van eenige humoren, oft met een accident, te weten, met pijn, jeuchte, vervremdinge des verstands, onmachtigheyd des lids, hartvang ofte uytstorting des bloeds.“

3. „Aengaende open seeren, hoewel die in der selver maniere onderscheyden worden als de wonden, soo vind men nochtans, dickwils een varice daeromtrent, ende mede van sonderlingen aerd, die daer spruyt uyt hare oorsaek, te weten uyt boose humoren; waardoor de sommige genoemt worden Mlaigna, Virulenta, Sordida, Putrida, Coorosiva, Sinuosa Cancerosa, Estiomenosa, Gangrenosa, Sphatelosa etc. Van alle dewelcke de Proefknecht sal moeten weten verklaringe te doen en de kennisse te hebben.“

4. „Ende van gelycken oock van den onderscheyd der broocken; eerst van de enckelen, of se divers, langwerpt, ofte schibs-gewys, ofte anders sijn ende van de gemengde broocken, waer mede die gemengt sijn, 't sij met een wond, inflammatie, pijn, jeuchte met uytsteking van gebeente, blutsnege oft anders. Oock mede, of een broock qualick gesondeert sij, ofde sondeersele te seer uyt wast, te droog, te hard of te

vochtig sy; in wat gebeente dat se sy, beginnende van 't hoofd tottet uysterste toe van de voeten."

5. „Van uytleding, of 't lid geheel uyt is ofte nyet, of 't gewicht is dan of die bande te lange of te slap is. Ende als 't lid geheel uyt is ofte 't selve achterwaerts, voorwaerts, inswaerts ofte uytwaerts is geweken, simpel is ofte gemengt met broocken, wonden, inflammatiën, pyne, hardigheid, etc."

6. Om te onderzoeken of de examinandus „hem der Chirurgie, wel verstaet soo sal de proefmeester den Proefknecht verscheyde gebreken ofte gevallen stellen op verscheyde plaetsen en hem vragen, de ordinaris cure van een igelijck na syn vier tyden, hoe dickwils die ordinaris cure belet word na eisch van de plaetsen, humoren ende gesteltenisse des ganschen lichaems.

7. Voorts werd hem gevraagd de behandeling van een gewel in een arm of been, in het midden van een spier of op het einde, „om tot resolutie te brengen; ende soo verre 't selve niet doenlijcken sy, ende dat het gewel te hoeft wil, hoe men 't selve als dan geringste en sekerlickste tot maturatie brengen, ende daernae snijden sal, na de streckinge der spieren, ende waer op 't bequaemste, ende hoe men voorts de cuer totten eynde brengen sal."

„8. Item, sal den Proefknecht gevraegt werden van alle materie medicinael van Repercussive, Resolutiven, Maturativen, Abstersiven, Incarnativen, Consolidativen, elx syn aerd, eygenschap ende graed, daerop hy gehouden sal wesen solutie te geven. Ende dit sal men mede doen in wonden, seeren, broocken ende uytledingen."

9. En ten slotte „sal noch den Proefknecht voorgehouden ofte gewesen worden een broock in 't Cranio daarop men hem sal doen stellen een trappaen op een doodshoofd, ende voorts sien naer sijn handelinge, ende hem vragen de teyckenen, waer bij men sal mogen weten, dat de dura mater van de pan gescheyden is; opdat men kennen mag, dat de Proefknecht wel verstaet den rechten tijd om een trappaen te stellen, Daertoe men hem oock vragen sal van alle instrumenten met haren

gebruyck, die men in alle gebreken des geheelen menschen lichaem behoeft: daerof hij sal moeten weten redenen te geven, ende te oordeelen, wat gebreken na de gelegentheyd van de plaetse ofte lid doodelick en periculeus sijn ofte niet".

Men ziet uit dit programma, dat van een chirurgijn nog al vrij veel kunde vereischt werd. Den 30en Mei 1597 werd een andere ordonnantie op de proef uitgevaardigd, die, schoon korter van bewoordingen, veel omvattender van inhoud was. Zij bepaalde namelijk, dat allen die proef begeerden te doen, op alle vragen de heelkonst betreffende, die hen zouden gesteld worden, naar behooren hadden te antwoorden, en wel voornamelijk op die vragen, „die tot dien eynde in een tafel op de kamer van de Gilde sullen werden gehangen ende uytgeteykend". Toch was het zulk een meester-chirurgijn niet geoorloofd ader te laten zonder ook het hierboven vermelde Barbiersexamen te hebben afgelegd.

De opleiding was in Amsterdam zeer goed geregeld. Hierover ontleen ik het volgende aan een beschrijving van Brouwer Ancher.

In den jare 1555, den 13 Maart, had Amsterdam van Philips II het privilegie ontvangen, om jaarlijks één, door Beuls hand van het leven beroofde, tot nut der wetenschap te mogen anatomiseeren.

Reeds 5 jaar eerder was er de eerste sectie gehouden door de Overlieden van het gild op het cadaver van „een berugte Dief, in de wandeling Suster Luyt genaamd, Wiens Huyd zij afgeschild hebbende deden beryden en ter gedachten van dat haar aangevangen werk nog langen tijd daarna bewaerden; waar door als een ter dien tijd vreemd bedrijf in deeze Landen, zy doe by hunne nageburen den naam van Menschevilders volgens dit bekende spotdicht verkregen:

„De naam van koek-eeters zijn zij kwijt,
Menschen villen geeft beter profijt.”

De ontleding geschiedde in 't St. Urzele of Elfduizend Maagden Klooster.”

Door deze vrijheid om een sectie te kunnen verrichten ging

het onderwijs in de Genees- en Heelkunde een enorme schrede vooruit. Men moest zich vóór dien behelpen met „boecken met figueren daerinne gestelt”, door „vele verscheyde meesters excellentelick ende diligentelick” geschreven, en waaruit menigeen „die conste van chirurgie ende anathomie” wel kon leeren; maar men vond er toch velen, die die werken niet konden begrijpen, „zonder oogheneminge ende inspectie van den materiale lichaem”, gelijk de Overlieden van het Chirurgijns- en Barbiersgilde in hun request om vergunning tot het ontleden van menschelijke lichamen schreven: „Behalve dat daerenboven — vervolgen zij — de compositie, juncturen, conduicten ende voirts den geheele ende particuliere dispositie van den lichaeme veel bat ende volcommelycker gesien, geexamineert ende verstaen mach worden vuyt de jegenwoirdige snydinge ende subjecte anathomisatie, dan scriftelyck ende by geconterfeyte figuren, gelyck men zulcx tot veele plaetsen ziet practiseren, niet alleene tot voordeel ende Leeringe van de medicijns, maer bysonder oick tot instructie van den chirurgijns, barbiers ende anderen die in den menschen lichaems handelick wercken, alzoë by onkennisse ende ignorancie van dien, zyluyden dickwils periculoeselicken zouden doolen ende aederen voor zenuwen, zeenuwen voor aederen snijden oft branden, ende anderssins als Galenus zegt gelyck de blynden int hout wercken”. Zoo wendden zij zich tot koning Philips met gunstig gevolg. Binnen niet zeer langen tijd schijnt de beperkende bepaling van één lijk 's jaars opgeheven te zijn, te oordeelen naar een ordonnantie op 't stuk der anatomie van den 11en Januari 1606, waarin gesproken wordt van ontleedkundige lessen die des Dinsdags en Vrijdags gegeven werden. Dat men het groote nut dier lessen inzag, bewijst de verplichting alle chirurgijns opgelegd, om deze bij te wonen, op een boete van 3 stuivers voor hen, die ze verzuimden. Echter was er ook een bepaling, dat de banken, die het dichtst bij de snijtafel stonden steeds gereserveerd waren voor de Overheid, de Doctoren in de medicijnen en de meesters chirurgijns.

Behalve deze demonstraties werd er dagelijks les in de anatomie gegeven en was het een ieder ten strengste verboden

gedurende dezen te spreken, te lachen of op eenige andere wijze stoornis te veroorzaken. Aan hem, die omtrent het een of ander door den docent medegedeelde in twijfel verkeerde, of voor wien iets niet duidelijk was, was het geoorloofd daaromtrent inlichting of opheldering te vragen en was die docent alsdan gehouden op het volgende college de verlangde verklaringen te geven. En bij dat vragen en antwoorden moest „alle smadelickheit ende belacheyt vermijdt, daertegen alle beleeftheit ende soeticheyt onderlinge bewesen worden”.

In het ordonnantie en aanteekenboek van het chirurgijngild vindt men een lijst der op de „Ontleeburgh” berustende gereedschappen, die bij het onderwijs gebruikt werden. Zij vermeldt:

Een Hoofthoor ofte Trepaan	Een kleyne Hoofthaag
Een neerdrucker ofte Lenticulatorium	Een groote Beenzaag
Drie beytels, twee met gheele Hechten	Drie gemeene schaarmessen
Een met swarte Hecht	Drie kleyne sny-meskens
Een Hamer van yser met een houten steel	Ses yvoore meskens
Twee houten Hamers van Palmenhout	Twee penne messen
Twee gemeene afbijters ofte nyptangen.	Een groote afbreecker ofte nyptangh
Een blaesbalck	Twee kooren-tangen van ijzer
Vier sponsen die groot sijn	Twee kooren-tangen van zilver
Twee tobbens	Twee olysteen
Een vis-bort	Twaelff Droog-doecken
Een groote Houte Passer	Een swart laecken doot-kleed
Twee trechters	Twee swarte linne doot-kleeden
Een waterremmer	Twee proefysers
Een pints Tinnekan	Twee naalden om te proeven

Vier houten backen zoo groot als cleyn Twee Haacken om te vatten

Een groot Harsen mes

Vier schaaren yeder wat cleynder

Een krom mes

Een cleyn vinger Saaghie."

Bij het inrichten van de instrumentenkast in 1676 werd tevens de bepaling gemaakt, dat de zich daarin bevindende voorwerpen wel hoofdzakelijk, maar niet uitsluitend ten dienste van het onderwijs zouden zijn. De chirurgijns konden ze in bruikleen bekomen, onder verplichting dat zij ze goed gereinigd terug bezorgden en zich aansprakelijk stelden voor alle mogelijke schade, die er aan zou kunnen komen.

In hoofdzaak werd echter ook hier de chirurgijn, wat zijn practische kennis betrof, gevormd door den Meester bij wien hij zich in de leer begaf.

Leiden
s-Hertogen-
bosch In 1553 maakt ook Leiden een duidelijke scheiding tusschen Barbier en Chirurgijn en vinden wij in Den Bosch een chirurgijns-gildebrief, uitgebreid opgesteld, maar zonder afwijkende bepalingen van de steden die wij reeds eerder bespraken.

Gouda Door een gelukkige vondst van het echtpaar Buwalda—Prey in het gemeentearchief van Gouda, ben ik ook in staat hier iets mede te deelen over plannen, die aldaar gemaakt werden om tot een uitgebreid examen te komen.

Boudewijn Ronsse „de stadsmedecijn”, die waarschijnlijk, zooals we uit de beschrijving van Hunger kunnen lezen, een actief en werkzaam man was, vond, ongeveer in denzelfden tijd, dat in vele steden verbeteringen in de opleiding en examens werden gemaakt, dat ook Gouda in deze niet achter kon blijven. Hij maakte hiertoe een ontwerp. In dit stuk, niet gedateerd, verzocht hij den magistraat een ordonnantie op de opleiding der chirurgijns uit te vaardigen en hij gaf daarbij de eischen aan, waaraan de candidaat op theoretisch gebied zou moeten voldoen.

Het echtpaar Buwalda—Prey zou deze stukken willen dateeren na 1551, het jaar, dat Ronsse zijn ambt in Gouda aanvaardde, en vóór 1572, het jaar, dat Gouda de zijde van Prins Willem van Oranje koos. Artikel 9 van het concept luidt n.l.:

„Item niemant en zal het bloet voer zyn dore laten staen, als die processie daer met dat eerweerdighe heylyghe sacrament voerbygaet.“

Hoewel men in Gouda steeds uiterst verdraagzaam was op godsdienstig gebied, is toch niet aan te nemen, dat na 1572 nog openbare processies gehouden zijn.

Na den algemeenen gebruikelijken aanhef over de noodzakelijkheid van verbetering van de opleiding komt Ronsse tot de eigenlijke punten. Deze luiden:

1. „In den yersten, dat een yghelic chyrgijn behoort kennis te hebben van materia chirurgica, dat is van de drooghen die se useerende sijn, van hun cracht ende operacien, want andersins dat ignorerende souden se heet op heet moghen leghen.

2. Item, dat de selfde behorien te weten van der anatomia zo ver alst angaet het movement der musculen ende articulen.

3. Item, dat de selfde sullen weten te discerneren oft ondersceyden mijnckende, dootelick ende simpel wonden. Nota, hoe dat dese twee articulen d'een uyt d'ander dependeren, want niemant een leimpte oft mijnckende wond ondersceyen can, hij en is yerst in der anatomie gheexerceert, insghelix 't en sijn niet al dootelicke wonden, die men dootelic pronunceert, segghende waer de man niet ghequest, hij en waer niet ghestorven.

4. Item, dat de selfde sullen weten te onderscheyen apostemacien van simpel gheswellen ende die te weten definieren ende divideren.

5. Item, dat se alle fractures, rupturen, dislocatien, contusien simpel oft met vulneracien behoiren te ondersceyen ende daer op methoidice te antwoirden ende procederen.

6. Insghelix anghesien hier groot ghebreck valt int laeten van de brand ende moederader (De welcke sommighe so dicmael laeten alst hen ghevercht word) d'welc nochtans niet en behoirt te wesen ende misschiedenisse van kinde dier naer volghen magh, dat se de selfde niet openen sullen dan in presentie van den medicijn oft hebbende speciaal bevel van den selfden.

7. Item, dat se behoiren alle aderen, die men latende is te

weten te ondersceyen ende die te steecken, als onder de tonghe, sciatica, saphena, mediana, cephalica, jecoraria int voirhoift ende niet stout ende temerair int laeten te wesen, als sij tot den daghe van Hudent gheweest sijn, laetende in oppositien, achtermiddaegs, quaede teekenen.

Alle welcke articulen de voirs. supplt. verclaerd den selfen nootelic te wesen ende sonder de selfde niet wel te moghen practiseren, nemaer seght, dat se andersins procederende sijn als empiryque ende als den blenden, naer 't hiet."

Baulduin Ronsse.

Deventer In Deventer verscheen in 1574 de „Ordinancy op die Apotheikers, Chirurgien und Barbeeren" met den gebruikelijken aanhef en bepalingen.

Brielle Hoewel in 1527 in Brielle een ordonnantie op de chirurgijns aanwezig was, welke opnieuw gepubliceerd werd in 1553, 1571, 1576 en 1580, werd de eigenlijke gildebrieff in 1579 opgesteld. Hierin vinden wij in uitgebreide bewoordingen, dezelfde bepalingen.

Delft Ook de stad Delft maakte uitgebreide verordeningen, waarschijnlijk in 1584. Naast de gewone verplichtingen vinden wij een artikel, het vijfde, dat verbiedt om op het examen een almanak te gebruiken.

„Item, niemandt en sal mogen eenige Almanacken gebruiken ofte nawerken dan die hem bij den Deeken ende voorgaande Raden van de outste medicynen deeser Stad, met de cnaepe (de jongste meester) van 't Gilde gesonden sal worden op de boete van een Carolus gulden."

Men had hier een aardige uitdrukking voor het falen bij een examen namelijk „de proeve in de assche zijnde".

Herhaaldelijk vinden wij in Delft opmerkingen over de examineurs. In de meeste steden waren dat de deken en zijn beleders of overlieden en eventueel nog een enkele gewone gildebroeder hiertoe door algemeene stemmen of het lot verkozen. In Delft werden echter examineurs gekozen, die dit dan geruimen tijd, soms levenslang, bleven. Zij moesten dan den hier volgenden eed afleggen.

Eedt van de examineurs.

„Ik beloove en sweere dat ik bij alle voorvallende geleegentheeden in de functie als Examineur van het Chirurgijns Gilde binnen deese Stad sal handelen ende procedeeren in alle gerechtigheijt ende sulks buijten alle toegeneegentheijdt ofte partijschap, Item dat ik in geenderleij manieren nog direktelijk nog indirektelijk 't zij dan bij monde, ofte bij geschrifte eenige de minste kennisse sal laten toecomen aan de Personen die mijn Examen staan subject te werden van het Gilde waar op deselve namaals in mijn te doen Examen zouden voorneemens weesen te ondervragen, Ende dat ik daar beneevens meede in consideratie van eenig te doen examen noijt eenige de minste giften ofte gaven, ofte ook eenigerhande beloften 't zij direktelijk ofte indirektelijk sal aannemen, maar mijn selven desweegens alleen sal laten vergenoegen met het ordinaris Regt ofte Salaris daar toe alreeds gestelt ofte nog te stellen, soo waarlijk helpe mij God Almagtigh.“

Middelburg Niet alleen uit de Keuren en Ordonnantien kunnen wij onze gegevens putten. Ook de verschillende rekeningenboeken bevatten zeer waardevolle gegevens. Dank zij het werk van Schoute is er van het zeer belangrijke archiefmateriaal dat te Middelburg tijdens de oorlogsdagen in Mei 1940 verloren is gegaan een en ander overgebleven over het chirurgijnsgilde aldaar, en dit, in den vorm van lantaarnplaatjes van de origineele stukken. Zoo kunnen wij in deze rekeningenboeken lezen, dat er in Middelburg in 1587 „eenighe experte medicijns“ een soort examencommissie vormden om „gesamentlijck een formulier van examen te stellen opdat men ten principale wiste wat men den respondent soude voorhouden in het examineeren“. Jammer genoeg is dit examenformulier niet bewaard gebleven. Alexander de Zanger die in 1638 alles verzamelde wat hij nog omtrent het gilde kon vinden en dit in het tweede rekeningenboek heeft neergeschreven onder den titel „Gedeynckwaerdige saecken in ons gilde voorgevallen en soo veele als wy uyt de oude monumenten hebben connen haelen 't sedert den jaere 1501 ende soo vorrts vervolgens“, zegt hier-

1 5 8 7

Den eet van den barbersghilde 1587

N
 der Cosmit by Samiamid oorkredy
 ik my in boertady altyt wil party
 eappen gait dincy bedou' in te d' smord
 ffte leingge onderpungge da pandte of adedy
 oofh ent beaffeninge' bleom' in te d' hant
 alle troest onder confredy zal in d' d' d' d' d'
 mit bleom' in d' d' d' d' d' d' d' d' d' d'
 o day d' d' d' d' d' d' d' d' d' d' d' d'
 zy promeyge' d' d' d' d' d' d' d' d' d' d'
 de bodt' te d' d' d' d' d' d' d' d' d' d'
 et verbaehoyt da confredy in d' d' d' d'
 uft' d' d' d' d' d' d' d' d' d' d' d' d'
 ik dit bleom' dit d' d' d' d' d' d' d' d' d'
 o greept my god d' d' d' d' d' d' d' d' d'

1 5 8 7

Fig. 2. „Den eet van den barbersghilde. 1587”.

van „welck formulier ick meyne onder myn vaders saliger papieren noch gevonden te hebben, die dat hadde laten copieren uyt de out geschreven praeprivilegie dat hem Mr. Ysaac van Schyns hadde ter hant gestelt. Ende ware voorwaer wel waerdigh om syn aerdigheyt en cortheyt hier mede bygestelt, want daer in sich verthoont een uytnemende methodike ordere, be-
neffens een seer facile styl vergeselschapt met een claere cortigheyt, doch de weynighe resterende bladeren en laeten sulcx niet toe". Jammer.

Tusschen deze gegevens uit de Rekeningenboeken vinden wij in dichtvorm, den eed die de jonge meester af moest leggen, alvorens hij in het Gilde werd toegelaten.

Het oorspronkelijke stuk vindt U hiernaast afgebeeld. De text luidt:

1587

Den eet van den barbiers ghilde.

Naer Cosmus en Damianus oorbaren
 Ick my nu voortaan altyt wil paren
 Clappen haet driven belove ic te versmoren
 Ofte eenighe ondercruyppinghe van patienten of aeren
 Loosheyt blasfemye belove ic te verhoren
 Alle twist onder confreren zal ic voorby wysen
 Voort belove ic deken beleders altyt te prisen
 So van wets weghe my is ghespelt
 Myn previlegyen nemmermeer te verlaten
 Alle boeten te gheven en ooc jaerghelt
 Tot eerbaerheyt van confreren en staten
 Insgelycx alle articulen houden met goeder maten
 Ick beloeve dit al te volbringen ut der liefden keest
 So helpt my god vader god suene god heilich gheest.

1587

De eerste letters vormen den naam van dezen dichterlijken barbier: Nicolaus Matiiis, die zich elders echter schreef Nicolaus Mathissen.

* * *

In 1589 komt er een geheel nieuwe verschijning in de exa-

meneischen te voorschijn en wel „de theses“. In een apart hoofdstukje wil ik U enkele afschriften van deze theses laten zien en zal daarbij hierop iets nader ingaan.

Leiden Ik vond deze theses voor de eerste maal als onderdeel van het examen vermeld in den „Gildebrief, dienende tot onderhoud van de conste, handelingende ende oeffeninge van de Chirurgie enz. van Leyden van den 28 Dec. 1589“. Hierin lezen wij over de „Prouf“, of „onderzoekinge van de Chirurgijns“ het volgende: „Die zullen begeeren te practizeren inde conste van Chirurgie, zal men ten overstaen van eenen Professor der medicijnen uyt der Universiteyt alhier, mitsgaders van den Deken ende twee Proufmeesters, in nederduytsche tale, voor zo vele doenlicken is, ondervragen op alzulcke *Theses* als hem by de voorschreven Professor, Deken ende Proufmeesteren zullen worden gegeven, bestaende van zestien propositien, voorstellingen, of artikelen, te weten, twee uyt de Chirurgie, ofte *Ex capitulo singulari Guidonis*, of andere Authoren die van de Chirurgie geschreven hebben: twee uyt de Anathomie: twee *ex apostematum definitionibus*: twee *ex vulneribus*: twee *ex ulceribus*: twee de *fracturis*: twee de *dislocationibus* ende twee van de Aderlatinge. Welcke *Theses* ontfangen hebbende zal de Proufdoender tijt van beraet mogen hebben een maent, of minder tijt, tzijnen believen.“

Dan volgen de gewone eischen betreffende het maken van de lancetten en de aderlatingen. Het was een openbaar examen en iedere gildebieder, die daar prijs op stelde kon zich laten waarschuwen wanneer het begon. Dit heeft toch waarschijnlijk wel eens tot moeilijkheden of wanordelijkheden geleid, want in rekeningenboeken van Middelburg vinden wij in 1597 opgeteekend: „Item is geordoneert dat niemant over de proeve sal mogen comen dan die van deken en beleders geropen werde. Item een eyder als het Gilde vergadert is sal hem stille en gemaniert hebben te gedragen.“ Blijkbaar kwam men maar eens oploopen bij de examens en maakte dan te veel lawaai.

*'s Herlogen-
bosch* In 1593 verschijnt in Den Bosch een barbiersgildebrief, naast de chirurgijns-gildebrief van 1553, die echter geen nieuwe gezichtspunten oplevert.

Rotterdam Een merkwaardig stuk (in boek-vorm) vinden wij in het gemeentearchief te Rotterdam. Hoofdzakelijk komt er in voor de van 28 April 1593 dateerende „Keure ende ordonnancie ghemaeckt bij de heeren Bailluw, Schout, Burghemeesteren ende Gerechte der stede van Rotterdam, opt versoecke van de hoofdmans, proufmeester ende ghemene gildebroeders van de chirurgijns ende Barbiersgilde binnen deselver stede”.

Het grootste deel van dit boekje „Het Examen Chirurgicum te Rotterdam de Anno 1595” wil ik verderop met U bespreken. Er blijkt echter ook nog uit dat het onderwijs, voorheen nog zonder orde of regel, nu pas goed ter hand werd genomen. Men leest dan zeer uitvoerig wat de proefknecht moest doen, maar vindt hierin niet veel uitbreiding van de vroegere bepalingen. De eischen zijn zeer wel te vergelijken met het vereischte in Amsterdam in 1552, meer dan 40 jaren eerder dus. Om niet te veel in herhaling te vervallen zal ik hier niet alle eischen opsommen en alleen vaststellen dat dit examen vrijwel overeenkomt met de bepalingen hiervóór beschreven. Het eenige wat meer uitgebreid is, is de vraag naar eenige kennis van de geneesmiddelen namelijk: „Van ghelijcken oock noopende alle materien medicinaal als van repercussiven, resolutiven, maturativen, absterciven, incarnativen, consolidativen, elcs na sijn aert, eigenschap ende graet distingueerende ende pertinentelick verklaerende; van alle twelcke de proufknecht insghelijck volcomen kennisse hebben ende genoechsamen redene geven sal moeten voor ende alleer hij tot de chirurgie gheadmitteert off opghenomen werden sall.” Wij lezen hierin ook de bepaling, dat het den chirurgijns verboden was „binnen deser stede off Vrijheit van dien eenighe jonge dochter de moederader (vena saphena) te laeten, tenzij dat hij daervan sal hebben ontfanghen pertinent biliet van enig Doctor inde Medicinen onderteijckent, inhoudende dach ende datum van de onderteykeninghe ende den naem van de Jonghe dochter die als boven sal worden ghe-laeten, op de boete van achtien gulden tot behouwe van den officier, weeshuis deser stede, ende 't voorss. gilde elck voor een derde paert te appliceeren; ende bovendien noch ghecorrigeert te werden tot discretie van schepenen.”

Dit merkwaardig handschrift bevat naast andere afschriften en uittreksels uit de Stads Resolutiën ook nog een aantal gedichten, ontboezemingen van vreugde en andere aandoeningen teweeggebracht door verschillende voor het Rotterdamsche Chirurgijngilde belangrijke gebeurtenissen. Eén ervan wil ik hier aanhalen, het Acristichon, dat getiteld is: „Ter Ere van dit Examen”, waarin Jaques van de Vivere zijn blijdschap erover uitspreekt, dat er een einde is gekomen aan de teugelloosheid, waarmede de chirurgie te Rotterdam beoefend en onderwezen werd:

„J ck heb dicmaal bedacht der chirurgieen standt
A ls ickse desolaat van igelick sach betreden
Q uellende in mijn gemoet, ik seid'ten is geen reden
V erwoest te sijn also der medicinen handt
E llendigh desolaat, misbruickt aan eelken kant,
S onder regel oft wet een igelick toegelaeten,
V er laet men dan also een const ons naergelaten,
A ls een costelick juweel tot des menschen bistantd?
N eempt men dan geen regaert opt welvaert van een landt?
D oen ick dit overdocht, soo was mijn hart heel drouve,
E n nu ick sie dit werck, dese excellente prouwe,
N eem ick weer even moet, als door der liefden brandt.
V reest niet, o chirurgijns, deeze prouwe, hoech geprezen,
I s uut jonst tot de const en niet uut nijt gerezen
V ersoeckt nu wat ghy cont, want tis seer grote scandt
E en meester sijn genaemt end'een leerkint te wesen
R ecompenseert met danck de beginders van desen,
E n siet dat ghij altijt practiseert met verstandt.”

's-Graven-
hage

In de Haagsche notulen van de chirurgijns vergaderingen wordt het eerst melding gemaakt van een examen in 1595. Harmen was het slachtoffer, deken en hoofdman namen dit examen af. Het bestond in het doen van een aderlating, het leggen van een paar verbanden en het beantwoorden van eenige theoretische vragen. Het examengeld bedroeg Fl. 10.— en de geslaagde moest Fl. 8.— storten, als intreegeld in het gilde.

Groningen

In Groningen werd in 1597 gevraagd:

„In den eersten sall hij maken een ghoet steeckplaster noch een Emplasterum Gratia dei genoemt. Item dat unguentum fulcum, een goede leede stempinge. Item dat roede defensijff unguentum nutritum. Ende een ghoede populeum.“

Bij de examens was naast „een rade voerwanter, der Stadt Doctor“ ook een „Apotheker, bij den Erb. Raedt daertho verordineertt“ aanwezig, die dus bij het pharmaceutisch gedeelte van het examen een oogje in het zeil kon houden.

Breda 24 Juni 1599 gaf Ferdinand de Bernuy, Drossaard van Stadt en Lande van Breda een „Ordonnantie voor de Chirurgijns“ uit, waarin wij geen opzienbarende bepalingen aantreffen.

HOOFDSTUK II.

De zeventiende en achttiende Eeuw.

Zoo komen wij in de 17e eeuw. Steeds uitgebreider worden de examens en strenger de eischen die gesteld worden.

Oost-
Indische
Compagnie

Maar alvorens hier nader op in te gaan dienen wij eerst onze aandacht te schenken aan de examens, die bij de Oost-Indische Compagnie waren ingesteld voor de chirurgijns, die op de schepen van deze Compagnie voeren, en die voor de Compagnie in Indië werkten.

Zeer veel gegevens zijn er van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie overgebleven en men kan hierin op duidelijke wijze het leven en werken in de Compagnie terug vinden. Vooral de Kamer Amsterdam en de Kamer Zeeland gaven uitvoerig verslag van hun handelingen. Zelfs over de examens van de chirurgijns vinden wij aantekeningen en wel in de notulen van de vergaderingen van de bewindhebbers der Kamer Zeeland. De examens werden afgenomen door doctoren en chirurgijns uit de Stad (Middelburg), ten overstaan van enkele bewindhebbers. De eerste mededeeling die wij er over tegenkomen is in November 1610 „aengenomen Pieter Wytens van Berghen op den Soom die met het schip der Vere sal varen en sal *naerd*at hy *ge-examineert sal wesen* aengenomen zyn. Krygt 20 gulden ter maent en wert voor 4 jaar aengenomen. Zone van Pr. Wytens, Chirurgyn.” In de volgende jaren wordt er meermalen over dit examen gesproken, en dat was begrijpelijk, want alleen reeds het aannemen van zoo menigen chirurgijn uit het buitenland, van wien men niets wist, maakte een examen gewenscht. Maar ook voor land- en zelfs voor stadgenooten, bleek het menigmaal lang niet overbodig. Dit zien wij, in de notulen lezende: „October 1617. Jan Cornelis van Berghen in Noorweghen aengenomen tot opperchyrigyn als syn examen goet is van de medecijs ende de churigyns.” Twee dagen later werd hij „aff-gedanckt”.

„Op dit raport van de doctor Pelletier en de churigyngs de Bruyne en Herrels is Jan Cornelissen voorsz. bedanckt, nadeemaal hij het examen niet conde utstaen.”

Ook werd wel eens iemand door den uitslag van zijn examen in een lageren rang aangenomen, dan oorspronkelijk overeengekomen was. Dit gebeurde namelijk in Februari 1615 met Andries Seys, „sone van Andries, die in gheselschap quam met Joos Seys”, welke voor opperchirurgijn was aangenomen en zou krijgen „30 gulden ter maent”, „mits hem het examen onderwerpene off hy daertoe bequaem is”. Hij werd in Maart daarop aangenomen als onderchirurgijn voor 23 gulden ter maent. Blijkbaar had hij dus niet al te goed voldaan bij zijn examen. Met buitenlanders, die zichzelf met veel lof aankondigden kon men zich ook nog wel eens vergissen, want in Jan. 1614 was „Heyndrick Teeler, (waarschijnlijk Taylor) opperbarbier van Londen aengenomen, zal winnen 32 gulden ter maent”. Reeds 14 dagen daarna werd hij weer afgedankt „ende dat om redenen dat gheen goet raport van hem wordt ghedaen deur de doctoren, chirurgijns ende onse ghedeputeerden”.

Zoo lezen wij de lotgevallen van diegenen, die zich voor het examen aanmeldten, maar de eigenlijke exameneischen worden niet genoemd.

De heeren weten het werk van de doctoren en chirurgijns van Middelburg wel te waardeeren want de 15e Febr. 1616 wordt besloten „om de medecynen ende chirurgyngs tot danckbaerheyt te versorghen van specerye als anders naer oude costume plachte te doen zynde de selve voor haren arbeyt int visiteren van de churigyngskisten ende het examineren van de churigyngs en de onderchurigyngs die met den Schepe „Het wapen van Zeeland” varen”, terwijl op 27 April 1615 al was „geordonneert aen de medecynen en churigyngs te gheven tot danckbaerheyt van veele jaren de kisten te visiteren ende de churigyngs die in den dienst op Oost-India varen te geven tachtig gulden, elcken doctor 23 gulden ende elken churigyng seventien gulden”. De hier genoemde kisten waren de medicijnkisten met instrumenten, verband en medicijnen, die elk schip meenam.

27 July 1620 wordt er gesproken over „het jaarlijks pencion” met de doctoren Pelletier en Peuterma en de chirurgijns de Bruyne en Cornelis Herrels. Elk der heeren ontving toegezegd „een hondert gulden tjaers”. Hun werkzaamheden waren intusschen uitgebreid en omvatten o.a. ook het onderzoek van hen, die in Compagnie's dienst verminkt waren geworden, om te komen tot „accoorden van verlemphtheyt” waarbij de Compagnie den gewonde met een zeker bedrag schadeloos stelde, maar dan ook verder van iedere verantwoordelijkheid ontslagen was; ook controleerden zij de behandeling van gewonde compagnie's dienaren, door geneeskundigen, die tot de Compagnie in geen enkel verband stonden.

Batavia Enkele van deze varende chirurgijns hebben ook tot de ontwikkeling van de geneeskunde in ons Indië in belangrijke mate bijgedragen. Wij zien daar dat er zich in Batavia zelfs een opleiding tot chirurgijn heeft ontwikkeld. In het „Casteel” te Batavia zetelde een opperchirurgijn, bij wien alle jonge chirurgijns terecht kwamen. Het werk, dat door den opperchirurgijn van het Casteel te Batavia werd verricht, kunnen wij het best aanduiden met het woord poliklinisch. In den chirurgijnswinkel van het Casteel werden behandeld, van geneesmiddelen voorzien en verbonden, de talloze loopende zieken en gewonden, die het Compagnie's bedrijf opleverde. Aan deze polikliniek werden de jonge, pas uit Nederland aangekomen chirurgijns te werk gesteld en zij bleven daar tot hun een nadere bestemming was aangewezen. Het spreekt bijna vanzelf, dat de opperchirurgijn, die al die chirurgijns zag komen en zag werken, weldra een vraagbaak werd omtrent de bekwaamheid dier menschen; en zoo is het niet te verwonderen, dat hij van zijn kant ging beproeven zijn oordeel zoo gegrond mogelijk te doen zijn. Op die wijze ontwikkelde zich, als van zelf, een eenvoudig examen.

De opperchirurgijn, onder wiens beleid dit tot ontwikkeling kwam, was Hendrik Horst; en de eerste maal, dat hij rapport uitbracht over zijn bevinding omtrent de bekwaamheid van jonge chirurgijns was in Juli 1638, bij gelegenheid dat twee „provisioneele barbiers te sloop”, Johannes Oosterman en

Jessebert Lauwe, tot onderbarbiers werden aangenomen. Sindsdien kwamen dergelijke mededeelingen regelmatig terug, en, wat ook geen wonder was, er ontwikkelde zich nu ook in den chirurgijnswinkel van het Casteel een chirurgijnsopleiding. Na enkele jaren was de duur dezer opleiding tot drie jaar uitgegroeid. Weldra bepaalde deze opleiding zich niet tot het bekwamen van uit Europa gekomen leerlingen, maar werden ook jongelui opgeleid, die in Indië waren geboren. Voor zoover de loopbaan dezer laatst genoemde jongelui is te vervolgen, bij latere hernieuwde aanstellingen met verhooging van tractement, heeft de Compagnie van hen veel nut gehad.

Deze ontwikkeling nu komt op een gegeven moment tot uiting in het verschijnen van een ordonnantie. In 1669 vinden wij namelijk de „Ordonnantie voor de Chirurgyns tot Batavia“. „Om verscheyde ongeregeltheden en misbruycken omtrent de Chirurgie ingeslopen, soo veel mogelyck in toekomstende voor te komen en te beletten is goet gevonden en besloten eenige poincten en articulen te beramen en bijeen te stellen in manieren als volgt:

I. En eerstelyck, dat van nu voortaan niemant van de Nederlantsche off ander Europische natie vermogen de chirurgijns-winckel als borger op te setten ofte ander sints hem als chirurgijn te laeten gebruycken, ten sy alvoren daer toe sal hebben becomen wettelyck verloff en bescheyt van soodanige persoonen als daertoe reets bij de regeringe syn ofte na dese sullen werden gestelt, wel verdacht en by desen als gewaerschout wesende sulcx niet te sullen vercrijgen, als na behoortlyck uytgestane examen by 't welck genoegsaem blyck en bewijs van syn bequaemheyt sal hebben gegeven."

Bij de West-Indische Compagnie hadden de Chirurgijns voornamelijk de plicht de ingekochte slaven te keuren en om deze te verzorgen, wanneer ze bij de overtocht ziek werden, „'t welk de meesten doet creveeren".

Het was de Compagnie lang niet onverschillig wien ze in dienst nam. Het groote financiëele belang, dat hier op het spel stond ging haar zeer wel ter harte.

Het moesten bekwame geneeskundigen zijn, geen „verckens-

lubbers of kattensnyders met een Harderwijksche Kackbulle".

Daarom werd dan ook door de sollicitanten naar deze betrekking een examen afgelegd „voor de examineurs van de Scheeps Chirurgijns", waar meestal één der Heeren Bewindhebbers bij tegenwoordig was. Hoewel de examens vrij streng waren en men reeds veel theoretische kennis van den candidaat vorderde viel er echter soms wel met de examinatoren te praten. Wel is waar werden herhaaldelijk onkundigen afgewezen, doch het kwam ook voor, dat de examen-commissie het slachtoffer er door heen sleepte. Het is zelfs voorgekomen, dat een jongmensch werd aangenomen als onderchirurgijn „voor niet, alleen om zijn moeder van hem te ontlasten", zooals wij in de notulen van de Kamer van Zeeland van 8 Aug. 1675 vinden. Vermoedelijk heeft de moeder meer van de beslissing van de Heeren Bewindhebbers geprofitteerd dan de zieken.

* * *

Over de examens van de chirurgijns in het leger in ons land, is niet zoo erg veel bekend. Over het algemeen werd hier geheel het voorbeeld van Frankrijk, dat in alles wat het leger betref, den toon aangaf, gevolgd. Vermoedelijk werd op het chirurgisch doen en laten geen deskundig toezicht gehouden en waren de chirurgijns alleen aan hunne compagniechefs verantwoording schuldig. Er bestonden evenwel reeds vóór 1673 verschillende rangen, namelijk chirurgijn-major bij een regiment, en chirurgijn-generaal, bij den bevelhebber. Zeer waarschijnlijk zijn deze aan het gevolg van den Prins van Oranje en van Prins Maurits verbonden geweest. In 1673 werd eenige orde op zaken gesteld door het verschijnen van een „Reglement ende Ordre van de Hoogh Mogende Heeren Staten-Generaal der Vereenighde Nederlanden tot Voorkominge ende redres van Sieckten, onder 's Landts Militie, in het Leger ende elders", maar pas een jaar later wordt er over het examen gesproken, toen er bepaald werd, dat de chirurgijn-majors voortaan niet meer eenvoudig „op de praesentatie van de Collonels geadmitteerd worden, sonder alvorens geexamineerd en van behoorlijke attestatie voorzien te weezen".

Toen de Generaliteit in het midden der 18e eeuw besloot de

Koningin van Hongarije, Maria Theresia, met hulptroepen in de Zuidelijke Nederlanden bij te staan, had dat heel wat militaire bedrijvigheid tengevolge en werden er ook ten opzichte van den Militair-Geneeskundigen Dienst tal van nieuwe voorschriften gegeven o.a. werden de bepalingen omtrent de examens verbeterd en de tractementen van de chirurgijn-majors verhoogd tot Fl. 40.— per maand „dewijl voor de helft geen goed Chirurgijn-major op verre na te bekomen is”.

De examencommissie bestond uit 's Lands Doctoren en Mr. Chirurgijn, ten overstaan van H.H. Commissarissen door den Raad van State te benoemen. Dit examen liep over de Ontleed-, Genees- en Heelkunde. Ze moesten zich op eigen kosten in het bezit stellen van de noodzakelijke instrumenten en deze op het examen laten zien. Wij vinden dit toegelicht in de „Lyste van de noodzakelijkste instrumenten, waarvan de chirurgijns der Regimenten, Cavallerie, Dragonders en Infanterie sullen moeten voorsien zijn, en aan 's Lands Doctoren en Mr. Chirurgijn vertoonen, bij haar examen, volgens Resolutie van den 11 Juny 1743 bij haar Edele Mog. de Raade van Staate der Vereenigde Nederlanden gestatueert en genoomen.

Een rechte en een kromme schaar.	Een trois quarts.
Twee spatels.	Een apostematie Lancet.
Een Mirterfeuillie.	Een Lapidil.
Scheermes.	Ses regte en kromme Naal- der Vaaten dienstig.
Twee Sondes.	dens tot onderschepping
Twee holle of gegroefde Sondes.	Een kogelschroef met drie takken.
Twee pincetten of koore- tangen.	Een Ravensbek Tange.
Een Siringe of Spuit.	Een bedekte Bistouri, Bis- touri caché.
Een kromme Bistouri.	Een Cathter.
Een regte Bitouri.	Twee haakjes.
Twee holle Buisen.	Een lange Sonde uit twee stukken voor de Borst.

Twee Schalpellen.	Een Pharingotomus of Keel-snijder.
Lancetten.	Een krom, een regt Mes met de amputatie. saag.
Drie Cauteria, diversche soort.	
Een Trepan, met all zijn toebehooren, als: Drie Kroonen, Boor, Beugel.	Een arterie Tang.
Twee elevatoria en al wat daartoe dient.	Een snijtand.
Verder sonder onderscheid alles.	Een Laade voor een gecomponeerde Fractuur.
Twee Tourniquets met zijn toebehooren.	Een Bijtel en Hamer.
	Een Klisterspuit.
	En verdere mindere Instrumentjes die tot een verband dienen.

Het is jammer, dat de exameneischen voor de aspirant chirurgijn-majors niet eenigszins gespecificeerd bekend zijn, maar toch is het wel zeer waarschijnlijk dat, daar wij bijvoorbeeld deze examens ook in het examenboek van Nijmegen vonden opgeteekend, zij niet al te zeer zullen hebben afgeweken van de eischen die door de Chirurgijngilden in de steden aan de aanstaande Mr. Chirurgijns gesteld werden.

* * *

In de 17e eeuw is zoo langzaam aan al heel wat over de examens van de chirurgijns bekend en wij vinden ook uit andere bronnen dan de keuren en ordonnantiën nu verscheidene gegevens.

Middelburg. Hier volgen enkele verslagen over de examens in Middelburg, die ik hier uit de eerste helft der 17e eeuw bij elkaar plaats en welke voornamelijk gevonden werden in het memorieboek der chirurgijns (begonnen 1596). Allereerst wilde ik kiezen het examen, den 5en Juli 1602 afgelegd door Cornelis Herls, den later zoo bekend geworden chirurgijn van het

Middelburgsche gasthuis. Hij heeft een zeer bekend boekje geschreven „Examen der Chirurgie”, een handleiding voor vele jonge chirurgijns, dat ik later nog zal bespreken.

Het verslag van dat examen luidt aldus: „Den 5d. July heeft Cornelis Herles, present den overdeken, doctor Tobias Roel-sius deeken en beleeders, Mr. Jaques Tammenan ende Knape Mr. Gilles Jasperse de Bruyn, gepresenteerd synne lancetten, de welcke bevonden waren naar het behooren, dan wat voys van snede, waer over hem gelast wert voort te varen met die proeve van het ader steeken in 't welck hy hem wel gequeten met eenighe fouten int leggen van de ligituren, soo is overgedragen dat hy soude comen ter examen d'welcke hy heeft in alle deelen naer behooren beantwoort, soe is hy van de voorschreve fouten gecondemneert te betalen voor het gilde dertich schell. ende voor die busse thien schellingen ende over sulckx ontfanghen ende aengenomen voor onsen confrere”. Daar Herls fouten maakte in het leggen der laatbanden, werd hij beboet. Dit was wel de ernstigste misstand die het examen te Middelburg zoo lang heeft aangekleefd; het herstellen van fouten met geld. De gildeckas was altijd leeg, van daar het gebruik. Aan den candidaat werd de keuze gelaten; herhalen of betalen; en hij koos bijna altijd het laatste. Eensdeels leidde dit gebruik tot het toelaten onder zware boeten van onvoldoende candidaten, aan de andere zijde tot het zoeken naar fouten bij voldoende examens.

Zeer uitvoerig lezen wij nu hoe „Doctor Schoutens”, die blijkbaar ook de chirurgie uit wilde gaan oefenen, verzocht om examen te mogen doen hoewel hij niet het voldoende aantal leerjaren achter den rug had. Wederom door de bereidwilligheid van Schoute ben ik in staat hierbij copieën van de oorspronkelijke stukken (die verbrand zijn) af te drukken. De text luidt: „Op den 30e July 1612 heeft Doctor Schoutens zyn isers doen teekenen met de letter J. ende hoe wel hy zyn leer jaeren niet voldoen en hadde zoo heeft hy het selfde versocht met requeste die hier volcht

Edelwaerdige wyse seer voorsienige heeren
burgemrs schepenen en raet deser stadt middelb.

Verthoont reventelick pieter Schoutens ingeboren deser stadt hoe dat hy om verscheyden consideratie in de medicina dagelijks voorvallende sich duer het examen en doen van de chirurginen prouve wel begeerde te laten vry macken inde chirurgie om zyn huishouden eerlick voor te stane ende alsoo hy den tyt van twee volcomen jaeren by zyn meester niet en heeft geleert volgens de chyurinen leges weet wel dat zy hem tot het ampt niet sullen willen admitteeren ten zy dat U Ed. hem daer toe octroyere en gunne duer privilegie tgene de andere genieten duer dien zy twee jaeren geleert hebben waeromme hy wel bidt gemerckt datter gelicke exempel is gepasseert aen mr. cornelis Herls ende dat hy zynen meester in dienste wel heeft gecontenteert als blycken mach by dit bescheet hier mede U Ed. dienaer tot U. Ed. dienste sich recommandeerende desen

28 July, pieter Schoutens

burgemeesters schepenen en raedt gesien hebbende 't versouck in desen gedaen hebben den suppliant geadmitteert tot syn gedaen versouck te weeten dat hy sal moogen vry werden in chirurgins gilde niet tegenstaende hy den tyt van twee jaeren niet en heeft geleert actum desen le augustus 1612

my present
Huyge Veth.

Op den 14e augustus 1612 heeft mr. pieter Schoutens zyn lancetten gepresenteert aen dheer overdecken decken en beleders met eenige van de gildebroeders, present doctor Johannes en doctor Carel gevysyteert hebbende de lancetten en bevonden goet van punt en redelicke sneede maer quaelick gedunt, nochtans is hem vergunt de aderen te stecken, dewelcke wel hebben gebloet maer int op stoppen vande aderen en int leggen vande banden ende schron en was maer reedelick zoo wert hem gevraecht ofte hy die fouten wilde verbeteren ofte met boete wilde reemedieeren en zoo wert hy gecondemneert inde boete van vyf pondt voor het gilde en een pondt voor onse arbusse, daerop heeft Schoutens versocht dat men hetselfde souden stellen in zyn dyscretie maer het wert hem afgeslagen,

Op den 30^{en} July 1612 heeft doctor Paganus van
gheschiedenis, met de letter. J. ende goe. No. 1
sy zyn les. Jansz. met veldag. sy hadde zoo heeft
sy het selve verzoekt. met requit te die gis. volghet

El. Waerdige. Wyse. leer. voortuning. gelyc.
burgemeester. Paganus. sy. raet. des. stadt. middelen.

Verzoeken. v. i. n. d. e. l. e. e. n. d. e. p. e. t. e. r. s. c. h. o. u. t. e. n. s. i. n. g. e. n. d. e. s. e. l. v. e.
stet. goe. dat. sy. om. v. e. r. s. l. a. g. e. n. d. e. m. e. d. i. c. i. n. e.
d. a. g. e. l. i. c. h. e. v. o. o. r. m. a. l. t. i. d. e. l. i. n. g. d. i. n. e. s. e. t. e. z. a. m. e. n. g. s. d. a. g. v. a. n. d. e.
s. i. n. g. i. n. g. v. o. o. r. m. e. w. e. l. t. e. g. e. e. n. d. e. t. e. l. e. v. o. o. r. m. e. d. i. c. i. n. e.
i. n. d. e. s. i. n. g. i. n. g. e. s. s. y. g. i. n. g. h. o. u. d. i. g. e. s. t. e. l. l. e. v. o. o. r. t. e. s. t. a. n. d. e.
e. n. d. e. a. l. s. o. s. y. d. e. t. y. t. v. o. o. r. v. e. l. o. v. e. n. d. e. J. a. n. s. z. b. y. z. y. n.
m. e. e. t. e. m. e. t. i. s. g. e. e. f. t. g. e. l. e. e. t. v. o. l. g. e. n. d. e. s. i. n. g. i. n. g. i. n. d. e. l. e. v. e. n. d. e.
m. e. e. t. m. e. t. d. a. t. z. y. g. e. y. t. o. t. g. e. t. m. e. t. s. u. l. l. e. s. m. e. l. l. e. s.
a. d. m. i. t. t. e. n. s. t. e. z. y. d. a. t. v. e. l. g. e. y. d. a. t. t. e. o. o. r. t. o. n. g. e. s. s. y.
g. i. n. n. e. d. i. n. e. v. o. o. r. m. e. d. i. c. i. n. e. t. e. g. e. n. d. e. a. n. d. e. g. e. l. i. c. h. e. d. i. n. e.
d. i. n. s. y. m. e. e. J. a. n. s. z. g. e. l. e. e. t. s. e. l. l. e. v. o. o. r. m. e. d. i. c. i. n. e. s. y. v. e. l.
h. i. e. t. g. e. m. e. e. t. d. a. t. h. e. g. e. l. i. c. h. e. s. i. n. g. i. n. g. e. s. i. s. g. e. p. a. s. s. e. e. t. a. l. s.
m. e. t. s. e. l. l. e. s. e. n. d. e. d. a. t. s. y. z. y. n. g. m. e. e. t. e. s. i. n. d. i. e. s. t. e.
w. e. l. g. e. e. f. t. g. e. v. o. o. r. m. e. d. i. c. i. n. e. a. l. s. b. l. y. t. l. i. c. h. e. m. a. g. b. y. d. i. t. b. e. s. t. e. e. t.
g. e. m. e. d. e. v. e. l. d. i. n. e. t. o. t. v. e. l. d. i. n. e. t. e. s. y. v. o. o. r. m. e. d. i. c. i. n. e.
v. a. n. d. e. d. a. t. 21. July. 1612. — p. e. t. e. r. s. c. h. o. u. t. e. n. s.

Fig. 3. Verzoek tot en verslag over het examen van Pieter Schoutens.

burgermeester Agardus, die want gelyc geboore verfont
 in dese gedaeg hebby die Propheant gedumhart tot syn
 gedaeg verfont te Meets, dat hy sal moogly vuy Meets
 in vringens gilde niet begent fande hy die tyt van
 diese jans, niet is geest geleest artuy dese 17
 augustus 1612 -

myn sprekent
 finge vuy

Op die 19 augustus 1612 geeft myn sprekent Agardus
 syn laurthys gepresenteert ag dese onderschryfde
 is beledert niet vuyg vande gilde broeders, sprekent
 doctor Jogaent is, doctor ranc / gelyc geboore de
 laurthys is benoude goet van wint is redelike suede
 made quaetert gedint, wortstaud is gelyc geboore de
 aders, te fteels, de Meets-Moe geboore gebleet made mit
 op ftoppys vande aders is mit leggy vande bandy ende
 ftevy is was made redelike zoo. Met sey gelyc geboore ofte
 hy die fombly Meets broeders, ofte mit boete Meets
 neenedeser is 200 wort sy geboore mit de boete
 van vuyt sprekent voor get gilde is ag sprekent voor onse
 armbulle daerom geeft Agardus vuyt datmy
 get seefde lants, fteels in syn dysmetie made get
 wort sey afget lants, mit 200 moete sy romg ten
 sprekent get Meets sy volueding was mit te romg

Fig. 4. Vervolg verzoek tot en verslag over het examen van Pieter Schoutens.

nu zoo mosste hy comen ter examen het welcke hy volwerdich was naer te comen".

Hierop volgen nu nog verscheidene, over het algemeen veel op elkaar lijkende, verslagen totdat wij in 1628 het examen van Pieter Boomgaert tegenkomen, dat belangrijk moeilijker was dan de voorgaanden.

„Den 16den July na de middach naer de predicatie is de heer overdeken met d'heeren Doctoren, deken en beleeders vergadert int Gasthuys opde capellecamer ende hebben daer laeten brengen een doot lichaem dat daechs te voeren gestorven was om een dissectie te doen welcke gedaen is door den proefmeester *Pieter Boomgaert* hetwelcke hy redelycken wel heeft begonnen aen den epigastrium eerst het cutis gepraepareert ende daer naer het panniculum carnosum ende de musculen ver-toont behalven een van de musculen transversi die hadde hy dwers afgesneden int separeeren, commende tot de inwendige partien die heeft hy redelyck wel ver-toont maer overmits de groote putrefactio soo is hy door last van de heeren Doctoren en de deken en beleeders daer ten lichtsten afgescheen.

Den 17 dito syn d'heeren wederom vergadert ten een ure naer middach op de capelle camer ende hebben den proefmr. de borst doen openen het welcke hy niet wel naer de conste heeft gedaen maer overmits de groote putrefactio soo en isser niet bysonders ver-toont geweest ende is voort gegaen tot het hooft ende heeft aldaer de musculeuse huylt met het precranium gesepareert ende de temporale musculen ver-toont ende een trepane geset alsoo hem dat by ons collegie geordonneert was hetwelcke hy gedaen heeft naer behooren ende heeft het cranium afgenomen om de inwendighe partien vant hooft te ver-toonen, de dura mater gesepareert synde commende tot de pia mater die is extraordinaris dick bevonden en hy heeft soo voort ver-toont de ventriculen der hersenen, het rete admirabile, de seven paer senuwen, het cerebellum met het nuca. Den 28 dito heeft Pieter Boomgaert syn lancetten gepresenteert voor d'heer Overdeken, deken en beleeders ende eenige andere van de houtste vant gilde present d'heer Doctor Caspar Pelletier ende Doctor Mr. Joris de

Brune, de welcke heel sober waren doch met seeker considerationen werden onder protestatie gepasseert ende hem aengeseyt dat hyt int andere soude verbeteren en commende tot de phlebotomie die en heeft hy niet wel gedaen naer de conste want in den arm heeft hy een verkeerde ader geopent namentlyck de cephalica ende heeft groote fauten begaen int leggen van de ligaturen ende schroen niettegenstaende om reden wille ist hem toegelaeten te commen tot het examen op hoope ende conditie dat hyt daer in soude verbeteren het welcke hy wel beantwoordt heeft naer behooren.

Ende is hy voort gebracht beneden int Gasthuys by de patienten die als doen ter tyt daer waren ende hy heeft die redelyck wel verbonden naer de conste ende is met gemene stemmen aengenomen voor vrymeester in het chirurgijnsgilde mits betalende voor de voorgaende fauten tot boete drye ponden ses schellingen en acht grooten voort gilde ende een pont tot stoffatio van de chirurgiens camer ende derthien schellingen en vier grooten voor onse armbusse."

Een pond vlaams was 6 gulden, of 20 schellingen; een schelling was 12 grooten.

Soms ging een examen wel eens met horten en stooten, zooals wij bijvoorbeeld zien bij Joos Seys, die er ongeveer anderhalf jaar over deed alvorens te slagen. Zijn wederwaardigheden worden uitvoerig vermeld.

„Den 20 February 1641 heeft hem Joos Seys zijn lancet-yzers laetende teecken en ter proeve gestelt en is voorts vrijmeester geworden op de maniere als volgt:

Den 18 Marty 1641 beginnende syn manuale operaties heeft een verbant gedaen aen een gangrene 't welck by plurality van stemmen is toegestaan. Den selven dyto heeft een extirpatie gedaen onder de knie die mede is aengenomen.

Den 19 dyto heeft hy gerestaureert en verbonden een fracture met solutie doch is daervoor uytgesteld 6 maenden.

Den 17 Octobris 1641 heeft hy deselve operatie van een fracture met solutie hervat en is alsdan aengenomen.

Den 18 dyto heeft hy een trepean gestelt doch is niet aengenomen.

Den 25 dyto heeft hy het trepaneeren hervat doch is daer-voor by lotinghe(alsoo de stemmen gelyck waeren) uytgesteld voor den tyt van dry maenden.

Den 18 February 1642 heeft wederom aengevangen te trepaneren doch van wege syn groote perplexiteyt en ontsteltenisse is op syn versoeck het selve uytgesteld tot een ander dagh. Den 19 dyto heeft hy de trepaen voors. gestelt.

Den 25 February syn syn lancet-yzers geproeft en aengemen en heeft begonnen te phlebothomeren stekende de ader in den arm doch op de voet heeft hy gemist waerover hy is uytgesteld voor den tyt van 3 maenden.

Den 20 Juny des selven jaers heeft hy de aders soo op de hant als in de voet getreft en is alsoo gecomen tot syn verbael examen alwaer hy sich soo eerlyck en loffelyck in heeft gequeten, soo dat hy met eenparighe stemmen is voor vrymeester chirurgyn verclaert."

Eind goed al goed, kunnen wij bij dezen Joos Seys gerust zeggen, want ook hij levert het bewijs, dat eenige academische strubbelingen volstrekt geen beletsel hoeven te zijn om maatschappelijk voortreffelijk te slagen. Seys werd een man van grooten invloed in het gilde, was acht maal beleeder en drie maal deken. Wij vinden zijn naam bij alle belangrijke gilde-gebeurtenissen dier tijden, evenals op de in 1661 geslagen gilde-penning.

In 1642 werd aan den misstand van het verbeteren van fouten met geld een einde gemaakt en een soort tentamen ingesteld. „Alsoo in het doen van de proeve door meer als te veele beclagelycke experienten ondervonden is hoe pernitiesen en schadelycken maxime het sy eenighe pacynten en wel voornamelycke eenighe operatien van de proeve voornemt (onder protestatie ende op hope van dat de volgende daeden ofte pacynten de voorgaende sullen verbeteren en recompencere) te laeten passeren en aentenemen; door welck middel den proefdoender soo onbequaem hy oock bynae sy, hebbende maer het faveure van dezen ofte genen, by lanckheyte van tyds can doorgedrongen en vrymeester gemaect worden.

Het is tegen de conscientie die weerde en dierbaere lighae-

men, die leden Christi en tempelen des Heyligen Geestes syn van onsen menschen selfs oock van dese aensienlycke en niet min liberale gemeynte over te geven in handen van eenighe onwetende en plompte menschen die menighmael door haere onbequaemheyt haeren naesten camen te verderven jae om te brengen, waerdoor sy haere eygene sielen jammerlyck comen te besmetten en onse conscientie te beswaeren.

Daerom werd besloten dat men van nu voortaan niet meer op de twee, dry ofte meer eerste paecynten en operatien van de proeve definitivelyck en sal resolveren, maer dat men den proefdoender twee, dry ofte meer (naer exigentie van saeken) operatien sal laeten doen en haer in het rouwe wat examineren sonder eenighe derselver aentenemen voor en aleer men can sien of het de pyne weert is dat men hem ter proeve admitteere". Hier zien wij dus, dat er een tentamen, vóór het echte examen, ingesteld wordt.

„Soo niet dat men hem teffens afwyst en ordonere uyt te studeren, by soo verre het hem maer en schort aen het verbael examen; doch soo de gebreken waeren in het manuale en practycke, by eenighen vrymeester te moeten beter leeren voor één ofte meer jaeren naer de gebreken."

Onder invloed van Cornelis Herls werd het Middelburgsche Gasthuis het middelpunt voor de opleiding der chirurgijns, die daarin als leerlingen met de meesters meekwamen, om te leeren de gewonden te behandelen, de secties te zien verrichten en hun examens af te leggen, op den grondslag van de instructies van 1604 en 1681 *).

Aan Schoute ontleen ik een aardige bespreking, wat er zoo al op een dag in het gasthuis gebeurde — ternauwernood

---

*) Dit St. Barbara gasthuis bestond waarschijnlijk al voor 1308 want reeds uit dien tijd is er een testamentaire beschikking bekend van Mathilda, Bartolomeus weduwe, aan „onser vrouwenhuis in Middelburch" en een schenkingsbrief van Graaf Willem III van het jaar 1323 aan „onsen vrouwen hospitale van Middelburch". Met zekerheid is na te gaan dat het Gesticht in 1429 reeds op de plaats stond waar het in 1866 werd gesloopt, namelijk op den hoek gevormd door de Lange Delft en de Nieuwstraat, met de zware boogvormige hoofdboort uitkomende op de Lange Delft, met de kleine achterboort, „de doodspoorte" op de Nieuwstraat.

waren de bedden opgemaakt of de groote voordeur moest worden geopend voor de chirurgijns, die, gevolgd door hun leerlingen, kwamen aangestapt om de gewonden te verbinden. Zij spreken over simpele en gecomponeerde wonden en over de accidenten, welke zij daarbij vreezen; over de cacochymie, de menging der slechte lichaamsvochten, welke met purgativa en clisterien moet worden verbeterd; over gangrena, of sphacelus als het ernstiger wordt; zij bespreken de causae primitivae, antecedentes en conjunctae, om ten slotte uit te maken of de zieke zal behoeven repelleerende, resolveerende of matureerende geneesmiddelen, dan wel zalven en oliën met platte of stekende plumaceolen hier meer op haar plaats zijn. Niemand behoeft te betwijfelen of de jonge knechten zagen met dezelfde bewondering het werk hunner leermeesters als de hedendaagsche studenten thans het werk der ervaren klinici in de collegezaal aanschouwen.

Om acht uur kwamen dan de „medecyns” met hun purgantia, vomitoria en opiata, in pillen, poeders, koekjes, likkepotten, dranken en stroopen.

Een enkele maal hebben de leerlingen waarschijnlijk wel eens misbruik gemaakt van de gastvrijheid van het gasthuis, want we vinden in de „Reglementen waernaer de meesters chyrurghijns van desen gasthuyse hun moeten reguleeren” o.a. de volgende bepaling: „De chyrurghijns en sullen niet vermogen meerder getal van knechten in het Gasthuys te brengen dan sy naer gelegenheid van saeken noodich hebben; oock en sullen deselve knechten buytten den tijd en uren van haeren dienst uyt en in het Gasthuys niet en sullen mogen loopen”.

„Oock sullen de chyrurghijns moeten goede sorge en opsicht houden op haere knechten, ten einde dat deselve omtrent de geaffligerde persoonen met behoorlijcke compassie en bescheidenheid omgaen, sonder deselvige oock met spotredenen ofte schimperie te bejegenen.”

* * *

Wij gaan nu nog eens terug naar het begin van de 17e eeuw

om na te gaan, welke ontwikkeling zich in de overige steden van ons land voltrok.

Rotterdam In 1603 komen wij in Rotterdam voor het eerst „theses" tegen, hetgeen een belangrijke uitbreiding van het examen beteekende. Er werd bepaald, dat „voortaan niemant en sal mogen sijn prouff doen voor en alleer hij ontfanghen sal hebben een thesis van seventien behoorlicke vraghen nopende de chirurgie, bij de doctoren, prouff-mr. ende hooftmans gheconcipteert, vierentwintich uren voor zijne examinatie omme deselve naar de voorssegden tijt datelicken te beantwoorden".

Vlissingen In de bepalingen gemaakt te Vlissingen in 1606 wordt er nog eens duidelijk de nadruk op gelegd, dat de candidaat zich niet mag laten helpen. Hij krijgt „ses rauwe vlymen", moet daarmee naar den smid gaan om er „het stempel van de Flessche", het stadswapen, op te laten zetten „met den oudsten deken". Uit deze 6 rauwe vlijmen moesten „drie loffelyke lancetten, sonder brasem of watervlecken gemaect worden".

Utrecht In Utrecht scheidden in 1607 de chirurgijns zich af van het wantsnijdersgilde en stelden hierbij een nieuwe proef op, waarin werd bepaald, dat de candidaat bij het examen een „leerbrief" moest overleggen, inhoudende, dat hij twee achtereenvolgende jaren bij één en dezelfden chirurgijn had gewoond. In Utrecht vinden wij, weliswaar waarschijnlijk van iets lateren datum, het volgende stuk, dat hierop betrekking heeft:

„Concept van de bul voor Leerknegt".

Wij ondergeschreeven Deekens en Overluyden van 't Chirurgijns gilde binnen de Stadt Utrecht door de Weledele Achtb-Heere borgemeesteren en Vroedschap der Zelve Stadt daar toe gecommiteert verclaaren voor de Waarheijdt 't Zijn dat ons is gebleken van onse Confr. N.N. als ook uijt Aenteekening van ons gildebboek dat N.N. zijn achter Een Volgende Leer Jaaren heeft voldaan in de kunst der Chirurgie bij ons gemelde Collega welke zijn aenvang heeft genoomen . . . . Maaij en geEyndigt . . . . Ultimo April En Alsoo den voor Schreeven N.N. Hier van een behoorlijke Attestatie van ons was versoekende

Zoo hebben Ampt of Plicht halven zulks niet kunnen of willen wijgeren versoekende derhalven aen Allen Meede broederen der Chirurgie die deesen mogten vertoont worden den selven N.N. daar voor 't Erkennen en in Alle gerechtige saaken de behulpsaame handt bieden het welk wij ook berijdt sijn ten Allen tijden des versogt zijnde te doen tot bevestiging der Waarheijd hebben wij deesen met ons Eygen handt ondertee- kent en ons ordinair gilde Zeegel daar aengehangen.

Aldus gedaen binnen Utrecht op den .....

Alkmaar In Alkmaar vinden wij in het „Boek voor d'antekeningen van de Leerlingen en Leerknegts van het Chirurgijngilt van Cosmas en Damianis binne Alkmaar" de volgende formuleering voor een bewijsstuk, dat een jongeling tot Leerknegt was aengenomen om hem op te leiden:

„Ik Ondergeschreve hebbe tot Leerknegt aangenomen... om de selve in de konst der Chirurgie te onderwijsen voor den tyd van twee agtereenvolgende Jaaren beginnende met den ..... en eyndigende met den .....

— — — — —
(Handteekening)

met toestemminge

van my als .... (bijv. vader)

In Kennisse van my
als Deken

Schiedam De „Gildebrief van 't Chirurgijns Gilde der Stad Schiedam" van 1609 leert ons niets nieuws. Ook de hernieuwde uitgave van 1710 wijdt niet over de examens uit.

Nijmegen In Nijmegen bevindt zich een „Examenboek", waarin opgeteekend is dat in Nov. 1611 het examen van het chirurgijns-gilde, aldaar werd ingesteld. Wij lezen hierin, dat men hier ook aparte examens afnam voor chirurgijns die in het leger moesten dienen.

Arnhem Te Arnhem wordt 22 April 1620 in de „Gildebrief van 't Chirurgijns-gilde" het examen zeer uitgebreid omschreven, maar het wijkt te weinig van het examen van Amsterdam van 1552 af om het hier in extenso weer te geven.

Was men eenmaal meester dan mochten toch de allergrootste

ingrepen niet geheel zelfstandig gedaan worden, want art. 9 luidt:

„Geen meester sal te eeniger tijd eenige Extirpatie eener voornemen laten doen, of trepanatie of diergelijke groote operatie, dan in het bijweesen der Medici en der twee Gardianen op poene van ses Goltgulden den Gilde verbeuren.“

Gouda Wij zagen reeds eerder, dat Ronsse te Gouda tusschen 1551 en 1572 een ontwerp voor een examen aldaar maakte. Omstreeks 1624 nu bevat de keur van Gouda bepalingen over het chirurgijnsexamen, waarbij ook al sprake is van de „theses“:

„Art. 5 Theses, examen ende prouwe in Chyrurgye. De prouwe der Lancetten gepasseert sijnde, sal den (ten overstaen van den ordinaris doctor der medicine alhier) deken ende prouffmeesteren in nederduytsche tale voor soe veel doenlijck is, den proufdoender ondervraegen op alsulcke theses, als hem bij den doctor, deken ende prouffmeesteren sullen worden gegeven, bestaende in achtien proposytien ofte artikelen, te weten twee uyt de anathomie, twee uyt de chyrurgye, twee ex Apostematum, twee ex Vulneribus, twee ex Ulceribus, twee de fracturis, twee de dislocationibus, twee ex phlebotomia, twee de materia chyrurgica; welcke thesis ontfangen hebbende sal den proufdoender tijt mogen hebben veertien dagen.“

In verscheidene plaatsen worden nu „de theses“ in het examen gevoegd, in Den Briel b.v. in 1626, „die hy nae twee mael vijerentwintich uren behoerlijck sal moeten beantwoorden“.

Rotterdam In het begin van de 17e eeuw was in Rotterdam de opleiding op uitstekende wijze geregeld. Er werd door het gilde zorg gedragen voor het onderwijs, voornamelijk in de anatomie, van de leerknachten, en deze mochten zich pas aanmelden voor het examen, wanneer ze gedurende zes jaren als leerknacht dit onderwijs hadden genoten, burger van Rotterdam waren en aan hun financiëele verplichtingen hadden voldaan.

Het examen werd in vier gedeelten afgenomen. Het eerste examen bestond „in de ondervraginge (mitsgaders manueel) van het aderlaten, leggen van bandages, Fracturen, Dislocatien, Trepaneren en plaetsen der Fontanellen“. Vervolgens moest de

examinandus weten waar de aders dienden te worden gelaten en hij was verplicht een of meer venae secties te doen, moest enkelvoudige en samengestelde beenbreuken kunnen behandelen en „Extirpatien, so van armen als beenen”.

„En sal ook het manuael Extirpatien en trepaneren moeten doen aen een dood Lichaem (als daertoe in het gasthuys of elders occasie gevonden werd).”

In het gasthuys had dus het practische gedeelte van het examen plaats; hierover lezen wij herhaaldelijk in het gasthuisarchief uit de verslagen der regentenvergaderingen. Het blijkt uit een gedichtje, dat reeds in 1627 in het gasthuis *aan het ziekbed* en door oefeningen op het cadaver examen werd afgenomen:

„... nadat het souw ghebeuren,
 Dat imant hier versocht te practyseeren mee
 Die eerst most dan vooral, eer hy zijn prove dee
 Met medecijs, hoofmans, proefmeester 't sijnder eren
 In d'hospitalen gaen en geven daer alree
 Rapport van ider seer, die men hem sal monstreren
 't Gheen 't manuael aengaet....

En sal voorts op dit alles soodanig werden geexamineert en ondervraegt als genoeg sal sijn om zijne kennisse en ervarenheit daer omtrent te kunnen afnemen.”

„Het tweede examen sal op een andere dag ten overstaen van deselve ter selver plaetse en op deselve wijze geschieden. En sal gaen over de Theorie en Kennisse van de geheele Chirurgie bijzonderlijk van de gestalte van het Lichaem van den Menschen van den loop der Vaten” (bij welk examen vaak een geraamte werd gebruikt).

„Wijders mede van de Gezwellen van Wonden, van openen seeren, van Breuken en van Dislocatien. Gelijk ook nog van de genesinge van dit alles, en specialijk van de medicinale stoffen (soo gecomponeerde als simplicia in de Chirurgie te passe komende).”

„Het derde examen sal nogmaels op eenen anderen dag ge-

schieden in 't Gasthuys door de Doctor in de Medicyne wiens beurte het is (met assumptie van de Stads Chirurgijns) En sal dit Examen gaen over soodanig werk rakende de Patienten aldaer zijnde als de gemelte Examinatoren sullen goetvinden voorstellen."

Het vierde en laatste examen sal geschieden ten overstaen van de Heeren van de Wet op soodanige dag en uren als deselve sullen stellen.

En sal dit Examen geschieden door de Stads Doctoren, Lector Anatomicus, Hoofluyden en oude Hoofluyden. Het subject sal bestaen in seventien substantiele vragen door de Stads Doctoren en Hoofluyden vier en twintig uren te voren aen de Candidaet gecommuniceert."

Delft Ook in Delft werd in 1632 reeds examen in het gasthuis afgenomen „welken tijd de Medicijns, Hoofdmans en de Examineurs den proufknecht altemet sullen brengen in 't gasthuis omme aldaer sijn manuale operatien te sien ende hem also bij gelegtheijdt privative te examineeren".

Groningen In de verbeterde Gilderol van het Groninger chirurgijns-gilde „Liber legum Collegy Chirurgiae Groningensis" dateerend van 1633 of 1638 wordt weer meer geeischt op het gebied der pharmacie. Artikel III luidt namelijk: „Ende sal voorts tot een Meister-Stuck ofte Proeve maecken 't ghene volgt:
I. Drie Plaesters ende drie Unguenten (dewelcke hem schriftelijcken ordonneert sullen worden uyt de volgende soorten):

die Emplastris	{	Paracelsi Gratia Dei Dia Palma	die Unguenta	{	Dialthea Fuscum Apostolorum
		Diachylon Contra Fracturas Contra Rupturas			Diaponpholigos Argiptiacum Aureum

en verder

II. Sal slijpen een scheermesz ende hayr-scheer uyt den brande (insgelijcken een goed lanset ofte een slach-vlijm) goet van pointe ende snede."

Enkhuizen In Enkhuizen had men twee proeven. Wij vinden hier namelijk een onderscheid gemaakt tusschen de „Huysproeve” en de „Zeeproeve”.

In het VIe artikel van de Ordonnantie van 't Collegie der Doctoren ende Chirurgijns der Stede Enchuysen, Anno 1636 den 7 December, vinden wij daarover het volgende:

„Item, daer sullen hier ter Kamere werden beraemt twee verscheyden proeven, de eene voor de Zee-varende Chirurgijns, ende de andere voor de gheene die haer Handt-werck by huys sullen willen doen, ende sal de geenen die haer Huysproeve hebben gedaen, vrij staen overal ter Zee te varen sonder eenighe Zeeproeve te doen; maer die maer alleenlijck haer Zee-proeven hebben gedaen, en sullen geen Winckel mogen opstellen ofte Beckens uythangen, sonder in de andere proeve mede goet gekent te zijn.”

Het blijkt dan verder dat de kosten voor de zeeproef geringer zijn dan voor de huisproef. Ook is de leertijd voor de zeeproef korter namelijk 3 jaren als jongen en een jaar als knecht, terwijl deze voor de huisproef is 3 jaren als jongen en 2 jaren als knecht. Iemand, die 3 jaar als jongen had gediend mocht wel als Onder-barbier gaan varen en dan telde deze vaartijd als de tijd aan den wal voor een knecht.

In een apart stuk worden de proeven uitvoerig geregeld.

*Provisionele ordre van de proeven
der Chirurgijns behorende tot dese Kamer.*

„In den eersten, soo wie sijn Proeve begeert te doen, het zij dan dat het een Huys-proeve ofte Zee-proeve zij, die sal hem hebben te adresseren aen de Regenten deser Kamere; ende hem sullen ter eersten instantie werden bestelt drie onbereyde Lancetten, de welcke hij ter Gilde-kamere schuldigh sal sijn selfs ende alleen te bereyden, in praesentie ende contentement der voorsz. Regenten; wel verstaende dat soo 't selvige eenmael in de Zeeproeve is gedaen geweest, soo sal hij sulcks namaels in de Huysproeve niet behoeven te doen.”

Hierop volgen de gebruikelijke aderlatingen en dan:

„De Proeve van het Ader-laten goet gekeurt zijnde, soo sal hij gaen bij een van de Praesidenten der Kamere, ende die sal hem bij geschrifte overleveren sekere Vraeghstucken ofte Articulen, na de gelegentheyt van de Proeve, die hij sal willen doen, te weten, soo het is een Zeeproeve, soo sullen die Vraegstucken concerneren soodanige accidenten als ter Zee meestendeel voorvallen, als van alderhand fractures, dislocatien, geschooten wonden, contusien, verbrandtheydt, gangrenatien ende diergelijcke; maer bij aldien het een Huys-proeve is, soo sullen de selfde Vraeghstucken lopen door het geheele stuck der Chirurgie, soo wel in theorie als in practijcke. Dese Vraegh-stucken ofte Articulen ontfangen hebbende, sal den Proefknecht seker tijdt werden vergunt om hem daer op te praepareren, eer hij tot Examen van dien is ghehouden te komen, namelijk in de Zee-proeve acht daghen, ende in de Huys-proeve sés weken; doch soo yemandt eerder dan den voorsz. tijdt tot het voorsz. Examen hem soude willen praesenteren sal hem sulcks vrij staen, maer sal niet langher mogen vertoeven, ten ware bij speciael consent.

Ende wie buyten vermoeden, contrairie de voorgaende Articulen bevonden mochte werden met eenighe Capiteynen binnen dese Stadt sich verhuert te hebben, sonder ten minsten de voorsz. Zee-proeve alhier te hebben gedaen, sal verbeuren twaelf guldens, bij den Capiteyn met welcke hij is verhuert, te betalen, ende terstond uyt te schieten, die 't selve aen sijn Maëndtgelden sal moghen korten, een derde voor den Armen ende 't resteerende voor 't Gilde."

Hoorn „De Keure ende Ordonnantie der Stede Hoorn" beschrijft het examen op de gewone wijze. De bepalingen dateeren van 1648 en zijn een hernieuwing van de keur van 1558.

Goes In Goes moest in 1650 een uitgebreid examen worden gedaan, verdeeld in een practisch deel „verbinden alle de patienten die dan sullen gevonden werden in het gasthuys, oudtmanhuys, weeshuijs ende in de arme huysen deser stede, ende hem over allen desen accidenten examineren", en een theoretisch deel waarbij hij o.a. een obductie moest doen en dan telkens over het geobduceerde ondervraagd werd.

Maastricht In het reglement van het chirurgijns-gilde te Maastricht van 1651 wordt er wel melding van gemaakt, dat de candidaten voor een college van Medici examen af moesten leggen, alvorens ze tot het, nogal kleine gilde toegelaten konden worden, maar verder gaat men hierop niet in.

Bolsward In den Gildebrief van de Stad Bolsward van 1662, een renovatie van de eerste gildebrief die van 1613 dateert, vinden wij geen afwijkende bepalingen van de overige steden. De candidaat mag alleen zijn twee lancetten, die hij moet maken, zelf behouden, wanneer hij daarvoor echter „drie Caroli guldens” betaalt.

Hulst In Hulst wordt in 1665 een „Ordonnantie voor de Chirurgijns ende apothekers der Stede Hulst en jurisdictie van diere” opgesteld, zonder nieuwigheden op het gebied van de examens. Iets, wat tot nu toe steeds voorkwam bij alle examens, was de eisch over het slijpen van de lancetten. Deze eisch begint men nu los te laten, want wij vinden in 1666 dat men te

Delft Delft het slijpen van de Lancetten kon afkopen.

„Indien een candidatus begeeren zal bevrijdt te weesen van het slijpen van de Lancetten, sal daar voor ende alle de comparitiën die daar aan vast zijn indien het een gildebreeders soone is eens betaalen tien Gulden indien een ingeboren poorter ofte poorters Zoone achtien gulden ende indien een vreemdeling vijf en twintigh.”

Zierikzee In Zierikzee zijn de gegevens voornamelijk bewaard gebleven in de notulen- en rekeningenboeken. Omstreeks 1675 wordt hier ook melding gemaakt van de gang van zaken bij het examen. Na het mondeling gedeelte over de „Chirurgia-Anatomia-en theoria” kwam het manuaal gedeelte „de practijk” in twee gedeelten. Dit hing namelijk samen met de aanwezigheid van „weer een dood subject”, waarop de operaties werden uitgevoerd.

Waarschijnlijk verschilde het examen te Zierikzee aanmerkelijk van het examen te Amsterdam want toen eenigen tijd later iemand, die „reeds zijn proeve te Amsterdam gedaan had” verzocht om zonder examen in Zierikzee een „winkel te mogen houden ende chirurgie exerceren” viel dit verzoek

niet in goede aarde. Het Zierikzeesche Gilde vond het examen in Amsterdam waarschijnlijk maar matig goed, want in de notulen wordt over deze zaak vermeld: „dat de proeve te amsterdam, of die te Zierikzee groot differeerde alzo men te Amsterdam genoeg nam met een Exame en zomtjids nog een patient in 't gasthuys quame te visenteren en te zeggen voor wat geval men het aanslag, en hoe men het behandelen zou, en dan als vrij Chirurgijn wierde geadmitteert". Men vond dus blijkbaar in Zierikzee, dat er in Amsterdam niet voldoende aandacht aan de practijk, het manuaal der chirurgie, werd besteed.

Zaltbommel In de kleinere steden waren de eischen minder en de omschrijving zeer eenvoudig. Als voorbeeld wordt hier in zijn geheel aangehaald, wat er dienaangaande te lezen is in de „Gildekaart van het Chirurginsgild te Zaltbommel", van 14 November 1675, Artikel 3.

„dat denselve van een stadsdoctor en de deekene van voorsegd gild in presentie van het collegie sal geexamineert en enige proeven, dewelke van haar voorgesteld worden, doen, om also bequaam geoordeelt siinde, de practycq der chirurgie te mogen execeeren, nogtans een ider van de leeden vrystaande by pausen enige vragen, chirurgie rakende, voor te stellen."

Haarlem Bij de Vereeniging van het chirurgijns-gilde met het Collegium Medicum en de Apothekers in Haarlem in 1693 vinden wij eischen voor het examen die zeker niet uitgebreider of moeilijker zijn dan in de meeste andere plaatsen. Het begon met een tentamen in de algemeene chirurgie. In 1694 werd er over het examen geklaagd en besloten de hand iets strenger aan de eischen te houden. Enkele doctoren wilden iets meer invloed op het examen hebben, daar ze vonden dat 't er niet erg best toeging „er werd in 't gasthuis een of ander verband los of vast gelegd op welk verbonden ongemak men heeft gevraagd wat hij verbonden heeft etc."

Ook de stadsdoctor, die mede examen afnam, komt er hierbij niet goed af, evenals de deken en vinderen, die hierbij een veeg uit de pan kregen.

Er wordt dan een examen beschreven, dat op de meer uitgebreide wijze (in 5 sessien) wordt gedaan.

„Présent alle de leden van 't collegium medicum, den stadsdoctor Van Dalen (voordien één der felste critici) en den oudsten vinder Zweerts.

In de eerste sessie is de proeveling naar zijn burgerschap en zijn leertijd gevraagd.

In de tweede sessie is den proeveling ondervraagd wegens de cheirurgije, des zelfs . . . . gemein van geswellen, wonden, ulceratien, fracturen en dislocatien, daarna in 't bisonder van elck slach van siektens en eindelijk overigens de bandage van een gecomposeerde fracture 't zij met wonde, dislocatie etc. so voorts de bindinge des hoofds, der benen etc.

In de derde sessie heeft de stadsdoctor, de dr. Van Dalen den proeveling ondervraagd in de anatomie, beginnende met de algemeine afdelinge des menschen lichaams van hoofd, borst, buyk en eindigende met de extremiteiten. Verder in de osteologia. En ten laatsten over de natuur, tekenen, onderscheid, voorsegging en genesing van de blaasgeswellen, ateroma, steatoma en meliceris.

In de vierde sessie heeft den proeveling naar het overleveren van de lancetten gedaen drie aderlatingen als namelijk op hand, voet en arm.

In de vijfde of laatste sessie is hij dan gepromoveerd na eerst de verschuldigde leges betaald te hebben."

In Haarlem was het bijwonen van de lessen in de anatomie voor de „leerknegten" verplicht gesteld, maar voor de besten en ijverigsten werden prijzen, in den vorm van boeken, meestal over de anatomie, beschikbaar gesteld.

Weesp Te Weesp wordt in de „Ordonnantie en Instructie voor het Chirurgijnsgilde" van 2 Februari 1700 wel over een examen, in het geheel echter niet over de eischen hiervan gesproken.

* * *

's-Gravenhage Hiermede kom ik aan het einde van de 17e eeuw en tref dan in het begin van de 18e eeuw het eerst de verbeterde gildebrief van 's-Gravenhage in 1701 aan. Hierin is sprake van een Promotie-brief, die de geslaagde aan den magistraat moet

toonen, alvorens hij de practijk uit mag oefenen. Uitvoerig wordt dan den gang van het examen beschreven. Nog steeds bestonden hier boeten voor mislukte aderlatingen en voor het verkeerd aanwijzen van de plaatsen „waar men de Fontanelen steld“.

De tijd, die ieder der examinatoren krijgt om den candidaat aan den tand te voelen wordt hierbij vastgelegd „yder een half-uurs glas op zijn beurt, sonder eenige interruptie“.

Het lancetten slijpen vervalt ook in Den Haag en de candidaat behoeft na afloop geen feest meer te geven.

Leiden Ook Leiden breidt haar eischen belangrijk uit, wat neergelegd wordt in de Gildebrief van 1703. Voor het voorbereiden van z'n „theses“ krijgt de candidaat een maand den tijd „of minder tijt t'sijnen believe, en sal niettemin de Proefdoender buiten de voorsz. Theses generalijk geexamineert mogen werden op 't gehele stuk van de Chirurgie en Anatomie“.

Wanneer hij niet slaagde was men niet meer zoo streng om hem voor een heel jaar af te wijzen, maar hij „kreeg“ een aantal maanden.

„Indien de Proeven voor quaad werden geoordeelt, sal de Proefdoender eenige Maanden, of ook wel een geheel Jaar, naar gelegentheid van saaken, wagten, eer hy tot het Examen toegelaten sal mogen werden.“

Ook hier spreekt men van „eenen open Brief, ofte verklaringe met der selver Ondergeteykeningen, ende opgedrukte Signetten, mitsgaders het Zegel van het Chirurgijns-Gilde bevestigt“, die de Proefdoender na geslaagd examen eerst zal moeten toonen, alvorens hij aan het werk kan gaan, „op poene van zijn Winkel verboden te werden, soo lange hy daer in nalatig bevonden sal werden, en daar over, dubbeld regt te moeten betalen.“

Utrecht In Utrecht bevindt zich een stuk, dat hiermede te vergelijken is en daar heet: Mr. Chirurgijns Bull.

Het Collegium Medico Chirurgicum der Stadt Utrecht wenscht den Leeser Hejl.

„Het is billijk dat een Iegelijk zijn Lof gegeven wordt, en Niemandt werd meer misdaen als Wanneer desselfs Lof stil-

swijgende voor bij werd gegaen, Waar door Aengeset konnen wij niet laten van N.N. met Eereletteren te begunstigen, die, na dat hij gedurende eenige Jaaren naarstiglijk de Heelkonst heeft bevljigt, en nu gereed was, om een blijk van sijn bequaamheid in die Const te Vertoonen ons versogt heeft, dat wij hem in den rang van de Utrechtsche heelmeesteren wilden inschrijven, Wij aen sijne seer billijke begeerte wel willende voldoen hebben deselve over de Ontleedkunde ende gansche heelkonst ondervraagt en gehoord op alles behoorelijk en vast Antwoordende de samenvoeginge der beenderen verstaende, ende ingestelde Aderlatingen na de konst doende, in Alle het welke na dien hij zijne bijzondere Ervarentheid in de Heelkonst vertoont heeft, neemen Wij hem N.N. aen in het getal der Utrechtsche Heelmeesteren en achten hem aenprijzenswaardig, Ten blijke van welke hebben Wij desen met onsen Eijgen handen onderteekent en met het gewoone Zeegel bekratigd, op den..... Anno. ...."

Schoonhoven In 1730 werd er in Schoonhoven een Chirurgijnsgilde gesticht. In den Gildebrief wordt wel gewag gemaakt van een examen, maar er worden hier verder geen eischen genoemd.

Nijmegen In Nijmegen vinden wij in de loop van de 18e eeuw verscheidene uitvoerige beschrijvingen van examens van bepaalde personen b.v. van Johannis Schelcus wordt precies verteld, wie er de examinatoren waren en hoe het examen verliep. Dit was in 1749.

„Den 26 August Collegialiter vergadert geweest wegens den boven staande Candidaat Johannis Hendricus Schelcus, en heeft sijn drie gewonelijke Aderlatingen gedaan op den arm, hand en voet, met een behoorlijke Examen over de symptomata of toevallen, die op het Aderlaten konnen volgen, in het bijwesen van de Heer Borgemeester C. W. van Benthem en de Heer I. H. Degner, stads-med. Doct. ord. en het geheele Collegium Chirurgicum behalve Confr. Vos, Absent, hier op is den voornoemde Candidaat geadmiteert tot het tweede Examen aanstaande Diensdagh 2 sept. als het de twee Wel Edele en achtb. Heere Borgemeesters sal gelegen komen of toe staan

en de Heer I. H. Degner, stads med. Doct. ord. en de Heer F. W. Fischer, Examinator.

Den 2 septemb. Collegialiter vergadert geweest met de Heer I. H. Degner, stadsmed. Doct. ord. en de Heer F. W. Fischer, Examinator en het geheele Collegium Chirurgicum, behalve Confr. Vos, Absent, wegens den Candidaat Johannis Hendricus Schelcus en is in die tweede Examen behoorlijk geexamineert in de Anatomia over de osteologia en Neurologia, daarna is de bovenstaande Candidaat geadmiteert tot het derde Examen aanstaande Vrijdag over acht dagen den 12 dito als het de twee Wel. Edele en Achtb. voornoemde Heere Borge-meesters sal gelegen komen of toe staan en de Heer I. H. Degner stad. med. Doct. ord. en de Heer F. W. Fischer, examinerator.

Den 12 septemb. Collegialiter vergadert geweest met den Heer I. H. Degner, stad. med. Doct. ord. en de Heer F. W. Fischer, examinerator en het geheele Collegium Chirurgicum behalve Confr. Renner, Absent, wegens den Candidaat Johannis Hendricus Schelcus en is in die derde examen over de praxis of practijk behoorlijk geexamineert over de Vulnera en Fractura Capitis gelijk ook alle Fractura in genere hier op is den voornoemde candidaat met genoeg tot Meester Chirurgijn aan genoemen en de gerechtigheyt betaalt met de somma van 39 gl., 6 gl., en 3 gl. voor boekhouder en meesters in den tijd

Adam Greup, als boekhouder.

Gedurende het examen moest de candidaat eerbiedshalve *'s-Graven-* staan. Vrijdag den 3 Juni 1757 hadden te *hage* dienaangaande besprekingen plaats, waarop „dinsdag 19 July met eenparigheid van stemmen is geresolveert, dat den tegenwoordigen Candidaat als ook de andere Candidaten, die voortaan zullen worden geexamineert onder het Examen op een stoel zullen zitten. Leendert Flok heeft het eerste gezeten.

* * *

Om candidaten voor het examen klaar te maken schijnen er ook toen ter tijd reeds eenige chirurgijns als repetitor op te zijn getreden.

Fig. 5.

Amsterdam In de geneeskundige plaatsbeschrijving van Amsterdam vindt men namelijk, dat enkele heelmeeesters (zonder lijken en lijdens) onderwijs in de ontleed- en heelkunde gaven. De „proefling” leert dan zijn taak van buiten, zoodat eenigen zóó wel gedresseerd zijn, dat zij de spieren, aderen en zenuwen kunnen beschrijven zonder ze te kennen en zonder ze ooit anders dan misschien in platen gezien te hebben. Sommigen doen dit zoo knap, dat zij „de licentiam chirurgiae exercendi ontvangen moeten, niettegenstaande de examinatoren overtuigd zijn, dat zij niets kennen”.

Wanneer de Candidaat nu eindelijk geslaagd is, moet hij den eed van een chirurgijn afleggen voor dat hij in het gilde opgenomen kan worden.

Leiden Reeds eerder haalde ik zoo'n eed en wel in dichtvorm aan (bladzij 25). In Leiden vinden wij de volgende plechtige formule, waaraan de jonge meester zich bond:

„Eed van een Chirurgijn, voor het verkrijgen van zijn Promotie, te doen in het Collegium Chirurgicum aan handen van den Praeses.

Dat Zweert en belooft gy.

Dat gy U in het oeffenen der konste van de Chirurgie eerbaar en eerlyk gedraagen zult, en in 't geneezen en cureeren van alle persoonen ter goeder conscientie kwyten, draagen en haar gezondheyd naar U beste verstand, konst en ervaarenheyd op 't spoedigste en beste benaarstigen, en vorderen zult, gelyk gy 't zelve in goede conscientie voor God Almachtig wilt verantwoorden. Ende dat gij in het oeffenen uwe konste wel verre zult zyn van met voorweeten iets te raaden, of te doen, dat schadelyk konde zyn.

Ende zoo ter gelegenheyd, dat gy eenige persoonen cureert, iets tot uwe kennisse mogte komen, 't welk niet oirbaar zy dat bekend werde; dat gy alzulks zorgvuldelyk zult verzwigen. Onverminderd wat betreft de aanbrenging van de gekwetsten aan den Officier, in gevolge van het 26. Artikel van de Gildebriev. Dat gij voorts alles zult doen, 't welk

een goed, eerlyk en getrouw Chirurgyn schuldig is, en behoord te doen.

Ende biddet God Almagtig, zoo waarlijk als gy het zelve van harten meend, dat hy uwe Zielen Zaaligheyd verleene.

Aldus gedaan by die van den Geregte der Stad Leyden, op den 9 Nov. 1741.

My Jegenwoordig
D; V; Royen."

Met overslaan van nog vele, maar vrijwel allen gelijklopende examenverslagen of exameneischen kom ik hiermede aan het einde van den gildentijd.

* * *

Thans volgt een bespreking van de halfvoldoende examens en de voorwaardelijke bevoegdheid. Dat er een officieele beperking van de bevoegdheid kon worden voorgeschreven, na een niet geheel voldoende examen, blijkt uit eigenaardige beslissingen der examencommissie die soms ineens, tusschen de examenverslagen door, vermeld worden. Over het algemeen werd omtrent het afgelegd examen weinig vermeld, zoodat *Amsterdam* men in het Groot Meesterboek van Amsterdam niet meer dan een opsomming van namen aantreft, totdat wij op fol. 63 vinden, dat eenen jongen Chirurg het meesterschap verleend werd „op sulcke conditie als volcht, dat hij geen sware patienten sal mogen onder handen neemen off cureren sonder ten overstaen ofte ter raade te gaan van een off twee chirurgijns van de outste vant gilde ende bij al dien contrarie bevonden werden sal verbeuren een amende tot discretie van de overluyden inder tijt soo menich maal als hij contrarie bevonden werde ende onderwarpe dit accoort strictelyck te onderhouden. In kennisse der waerheyt onderteykent Actum ut supra 12 Januari 1649 in Amsterdam". Hem werd dus het uitoefenen van de heelkunst in den omvang, zooals dit gewoonlijk aan den meester was vergund, niet toegestaan, doch hem werden beperkingen opgelegd. Als wij nog even verder kijken op fol. 71, dan kunnen wij iets dergelijks vinden. „Ik ondergeschreeve bekenne, volgens mijn ghemoet niet op de behoorlycke vrae-

ge, my van de proefmr. voorgesteld geantwoort te hebben, derhalve my gunst ende gratie van de proefmr. en de overluyden is geschiedt, en op de naevolgende conditie ben gepasseerd, dat ick geen swaere accidenten en zal zoeke te cureren dan ten overstaen van een van den outste, ofte van dier tijd de vermaerste ofte een van de overluyden van 't Chirurgijnsgilde, dit soo vermeenende ende te sullen doen, ter waerheyt, als ick dat hebbe ondertekent A^o 1653".

Dit was dus uit clementie der Overlieden tegenover zulk een candidaat, die, schoon niet in alle opzichten voldaan hebbende, toch bekwaam genoeg gerekend werd eenvoudige gevallen te behandelen. Door deze beperkende bepaling werd zijn goede naam tegenover de buitenwereld opgehouden, terwijl zij hem bovendien nog den roep van een voorzichtig en nederig man kon bezorgen. Dergelijke praktijken waren ook aan de academie niet geheel vreemd want ook daar heeft men wel een enkele maal een candidaat tot doctor gepromoveerd met de onderhandsche afspraak, dat de eenmaal gepromoveerde nimmer van zijn bevoegdheid gebruik zou maken.

Zoo vertelt Abrah. Titsingh in zijn *Cypria*, p. 49, dat hij in tegenwoordigheid van den met hem bevrienden prof. Gaubius, aan den bekenden prof. Joh. Gorter vroeg, hoe hij er toe gekomen was „om de domste jongeling uit alle discipelen, die ik (Titsingh) oit hadde, tot medecinae Doctor te promoveren, zijnde zijn disputatio „de tumoribus“, door een mijner geleerde vrienden kort en net opgesteld, maar dat hem bij het tentamen wel moeste gebleken zijn, dat het een weetniet was, die nu ook al in Amsterdam diend onder de halsbrekende infanterie, ja zelfs al bekruipt de huizen van onze grooten“. Gorter antwoordde in presentie van den doctor Gaubius, dat „die jongman bij hem incognito gezegd had, nooit geen professie van de medicijnen te zullen maaken, maar dat zijne promotie alleen zoude dienen als dat van de meeste advocaten diend, fatsoenshalve om de naam van Mr. en opdat hij daardoor een rijke juffrouw zoude ten vrouwe krijgen, die hem niet anders als doctor zijnde, geliefde te trouwen“.

De doctoren probeerden nu om aan deze afspraken de hand

te houden, maar of dat steeds lukte is nog maar de vraag. De chirurgijns waren op dit punt practischer en stipter. Zij zorgden ervoor, dat de afspraken behoorlijk werden nagekomen. Ter illustratie geef ik U enkele voorbeelden: Volgens *Nijmegen* de notulen van het Nijmeegsche chirurgijnsgilde werd in 1691, den 27sten Mey „de proeff en het examen van Frans van Bieleveldt” afgenomen en „door ons ondergeschrevene Mrs. van het Chirurgijns Collegie in bijweesen van Heeren gecommiteerden uyt den Eerb. Raedt en de Heeren Stadts Doctoren, gesien, gehoord ende goetgevonden sijnde, verstaen, dat de vursz. Frans van Bieleveldt wel becken sal mogen uythangen ende scheerclanten raseren; maar geen patiënten van eenige consideratie onder handen nemen, als ten overstaen van een Mr. Chirurgijn uyt het College, off een Medicin-Doctor, dat daerenboven niet sal vermogen een anderen nieuwen aencommenden Chirurgijn examineeren, vóór en aleer nog naerder (hier in de beteekenis van „nader”) examen van 't Collegie sal hebben uytgestaen, waer toe ten allen tijde cost- en schadeloos sal geadmitteert worden.

Ondert. Reynders,

Gecommitt. Pels, med. doct. v. Trier, boekholder, Elders, meester indertyt.”

Frans van Bieleveldt was een ruwe en onbeschaafde klant, maar heeft zich toch blijkbaar later aan dat nadere examen onderworpen. 5 Jan. 1703 werd hem namelijk toegestaan een leerling aan te nemen, „om de cunst der chirurgie bij hem te leeren”.

Utrecht Het examen van P. Baillet, vastgesteld op 6 Maart 1766 en begonnen door het Coll. Chirurg. te Utrecht werd uitgesteld tot 3 en 4 April om hem in de gelegenheid te stellen zich in dien tusschentijd „nog meer te appliceeren”. Hij kwam op den bepaalden dag terug en werd „met een tamelijk examen door het geheele Collegie tot meester in de Chirurgie toegelaten om redenen, dat hij ten 1e geen ander bestaan had en dus tot armoede zoude moeten vervallen, 2e. omdat hij meermalen op het beunhazen geatrapeert en daarover beboet was, dus zulks

toch weder zoude doen, 't geen echter meest in aderlaten, een lichte ulceratie en contusie te verbinden en baartscheren bestond en nu dit vrij mogt exerceren; egter onder de beloften, van zig weder te oeffenen, nooit geene zaken van belang te ondernemen en andere beunhazen, hem allerbest bekend, te zullen ontdekken".

Praktische heeren, die zelfs van de eigenaardige kennis van den minderen broeder, die niet voor de groote chirurgie in de wieg was gelegd, wisten te profiteeren. Dat zij echter ook het oog hielden op de verrichtingen van zoo'n minderwaardigen collega, blijkt uit een brief van den bekenden Utrechtschen Chirurg G. Greeven, opgenomen in de Acta van de examineurs voor de chirurgijns ten platten lande. Den 3en Januari 1774 had de commissie, bestaande uit de Heeren H. Schulz, I. v. Loeven en G. Greeven, Johan Baars, wonende aan de Vaart geexamineerd en conditioneel als chirurgijn ten platten lande toegelaten; hij mocht geen gewichtige operatie ondernemen „tenzij alvorens daarover met deskundigen geraadpleegd te hebben. Maar geïnformeert zijnde, dat deze dadelijk een uithangbord heeft uitgehangen, waarop hij zichzelf veele eeretitels geeft", geven de genoemde heeren hem te kennen, dat het publiek daardoor een verkeerd denkbeeld omtrent zijn bekwaamheden zou kunnen krijgen en hieruit „verscheidē inconveniënten" zouden kunnen voortvloeien. „Wij verzoeken UEd. alle deze eeretitels in te trekken en nog (noch) voor operateur of vroedmeester te fungeeren en Ued. alleen te bedienen van die van Chirurgijn, gelijk het gewoon gebruik is te platten lande in deeze provinciën. Op het vriendelikste hebben wij dit UEd. willen recommanderen, om ons de gelegenheid te benemen daar anders Ued. daer toe nader te verpligten".

Leiden Te Leiden was men ten opzichte van een zekeren Gerrit Mouqué gedwongen tot daden over te gaan. Deze werd herhaalde malen afgewezen, opnieuw geexamineerd en geattrapeerd op het verboden uitoefenen van de practijk. Eindelijk „hebben wij, denselven Gerrit Mouqué gunstelijk willen admitteren, tot het exerceren van de konst der Chirurgie, als mede

openbare winkel te mogen houden; met deze restrictie nogtans, dat hij Gerrit Mouqué, sal gehouden zijn, in alle chirurgicale curatien van belang en aengele(ge)ntheit, raad te plegen met Doctoren en Chirurgijns; en alvorens hiertoe wert geadmitteert daarvan beloften te doen in handen van praeses etc. 2 April 1698". Hij hield zich waarschijnlijk niet aan zijn belofte, want reeds 4 July 1698 vernemen wij, dat het College eenparig besloten heeft „door de gildeknecht, geassisteert met eerste boode, Gerrit Mouqué aenteseggen, dat hij sijn borretje binnen de tijd van 24 uren soude hebben in te halen".

Dit gebeurde niet en het Collegie klaagde bij de Burgemeesteren welke „hem dan daegs daer aen hebben ontboden bij haer boven en gelast, dat hij sulks soude hebben te doen, dog evenwel daer in blijvende nalatig, sijn deken en hoofdlieden, door ordre vna 't Collegie, den 12 July daer aen volgende, om redenen als voren, andermaal geweest voor haar E.E.A.A., die daer op aenstonts hebben geordonneert, dat de gildeknecht, gesterkt door een stebode, het borretje metten eersten souden afslaan; welk vonnis dan door hulp van een goede bijtel en hamer ook aenstonts is geexecuteert".

Hij schreef nu een zeer insinuerende en beleedigende brochure, heftig en boosaardig ten opzichte van het Collegium medicum. Hij beschuldigde zijn vroegere examinatoren, dat zij hem voor zijn proef hebben afgewezen, omdat hij hen de handen niet met geld stoppen kon en dat zij bovendien het door hem goed aangelegde „verbant" in een onbewaakt oogenblik van zijn zijde „verknoeid" hebben. Het eindigde ermee, dat het gilde er een rechtzaak van maakte, waarna het betreffende geschrift in beslag werd genomen.

* * *

Er bestond nog een andere vorm van voorwaardelijke bevoegdheid. Wanneer namelijk een van de gildebroeders overleden was, mocht zijn vrouw de zaak voortzetten, als ze een zoon had van minstens 20 jaar, die minstens 2 jaar bij een meester had geleerd of een knecht, die aan deze voorwaarden voldeed. Wel moest deze dan een examentje doen, maar dit was belangrijk minder zwaar dan de echte proef. Het onthief

hem er ook niet van, wanneer hij terzijnertijd zelf meester wilde worden, het normale examen te moeten ondergaan.

Leiden In de Ampliatie van het XVIIIe Artijckel van de Gildebrief van de Chirurugijs der Stadt Leyden van 1656 vinden wij dit duidelijk omschreven:

„De Weduwen van de overledene Chirurugijs zullen naer het overlijden van haere Mans, haer Weduwelijcken staet geduyrende haer winckel mogen ophouden door haer Soon soo sy eenich heeft, of eenen vreemden knecht, soo vry als haer za; Man ghedaen heeft, mits dat de selve Soon ofte knecht ten minsten twintich Jaeren out sal moeten wesen, ende suffisante brieven vertoonen van dat hy ten minsten twee Jaeren by een vry meester alhier ter stede op het hantwerck is geweest ende in plaetse van preparatorie geexamineert te werden, voortaan by den Preses, Assosores, ende Deecken en Proefmeesters ondervraeght werden aengaende verbanden op versche wonden, op bloet stempen, op hechten, aderlaeten, ende andere generale vragen en gevallen der Chirurgie de welke geen uytstel mogen lijden, ende uyt sijne antwoorden by den Preses, Assosores, Deecken en Proefmeesters tot het gene voorsz. is, bequaem gheoordeelt en toeghelaeten, zijnde daer en bovens noch ghehouden aen handen van den Burghemeesters ende Regierders deser Stede by eede te belooven in sware voorvallen te zullen gebruycken het advijs van een ander ervaren chirurgijn. Ende sal soodanigh een willende Meester worden, niet tegenstaende het voorsz. Examen, sich evenwel moeten reguleren naer den Inhouden van het derde ende tiende Artijckel van dese Gildebrief (de normale examen eischen o.a. de theses) op peyne van ter contrarie doende de winckel niet te mogen ophouden, nochte Chirurgie te exerceren, ende bevonden zijnde daer inne voorts te gaen, arbitralick by die van de Gerichte deser Stede te werden gecorrigeert.

Aldus gedaen ende gearresteert, ende naer voorgaende Klockegeslach ter poye van het Raethuys der Stadt Leyden voor den volcke afgelesen op den XXVI Augusti van den Jaere 1656.

By my
G. van Hoogheveen.

Hoewel de chirurgie in den gildentijd zich slechts langzaam heeft ontwikkeld, zien wij toch uit dit overzicht der examens, dat er een duidelijk merkbaar streven bij de gildebroeders aanwezig was om wetenschappelijk vooruit te komen.

De belangrijke ontwikkelingsgang der anatomie in deze eeuwen werd door de meesters met veel aandacht gevolgd en bestudeerd.

De wijde vlucht der chirurgie zou pas in later eeuwen komen.

Wanneer Johannes Mulder in een redevoering „over de redenen waarom de Nederlanders in het algemeen zeer weinig tot verbetering en uitbreiding van de Heel- en Verloskunde hebben toegebracht” uitgesproken te Franeker in 1797, zijn meening zegt, legt hij er den nadruk op, dat dit niet zoozeer komt omdat de Nederlanders hiertoe de eigenschappen zouden missen, maar wel doordat het onderwijs niet voldoende was. Immers „Daar de Verbandhuizen met de Scheerwinkels vereenigd zijn, en de Leerling der Heelkunde den meesten tijd in het uitoeffenen van dit, zijns geheel onwaardig werk verspillen moet; daar hij in het algemeen bijna geene beschouwende kennis op doet, maar alleen gelegenheid heeft, om zommige Lijders met zijnen Meester te bezoeken, derzelver gebreken oppervlakkig waar te nemen, en zelden of nooit eenige reden hoort geven, waarom de behandeling zoo en niet anders, wordt ingerigt, daar nergens gelegenheid is, om in een kort tijdbestek reeds verkregen kundigheden door ondervinding te bevestigen en uit te breiden; daar kan men, over het geheel genomen weinig bekwaamheid, veel min iets tot verbetering of opluistering verwagten.”

Nog staan wij verbaasd hoe onze oude chirurgijns als echte autodidacten zoo'n duidelijke vooruitgang van hun kennis hebben kunnen bewerken. Hoewel Mulder met deze uitspraak voornamelijk de heel- en vroedmeesters bedoelde en hoewel over het algemeen de doctoren op de chirurgijns neerkeken, was toch ook het studeeren, in het bijzonder het promoveeren, aan een universiteit niet altijd een bewijs van groote kennis en kunde.

Verschillende spotrijmpjes hierover waren er in omloop, bijv:

„Harderwijk is een stad van negotie,
Men verkoopt er bokking, blaauwbessen en bullen
van promotie”.

en in een klucht van Bernagie „Het Franeker Studentenleven
(editie 1744) is te lezen:

„Hij heeft een bul uit Duitschland gehaelt,
Of voor een Harderwijksche honderd ronde
scheiven betaelt.”

en ten aanzien van het uitoefenen van de practijk laat S. Coster
in „Tusken van der Schilde”, Jan Rap zeggen:

„Doctoren binnen maer bloets; brengt se 'reys bij
een gebroocken bien
Daer staen s'en kijken; dat moet een barbier doen,
sei hebben der niemant gesien.”

* * *

Door het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek werden de gilden opgeheven. Het 53ste artikel der Constitutie van 1798 was aldus geredigeerd: „Bij de aanneming der Staatsregeling worden vervallen verklaard alle Gilden, Corporatiën of Broederschappen van Kringen, Ambachten of Fabrieken. Ook heeft ieder Burger, in welke plaats woonachtig, het regt, om zoodanige Fabriek of Trafiek op te richten of zoodanig eerlijk bedrijf aan te vangen, als hij verkiezen zal.

Het vertegenwoordigend Lichaam zorgt, dat de goede orde, het gemak en gerief der ingezetenen te dezen opzigte, worden verzekerd.

23 April door het Bataafsche Volk goedgekeurd en bekrachtigd, 1 Mei in de Constitueerende Vergadering geproclameerd.”

Omtrent de gevolgen van de opheffing der gilden nog enkele woorden.

De geneeskunde werd, in haar geheelen omvang, ondergebracht bij het departement van den „Agent van Nationale Opvoeding”. Hij droeg aan Dr. J. v. Heekeren op een ont-

werp te maken voor het geneeskundig Bestuur in de Bataafsche Republiek.

Deze maakte een uitgebreid plan, waarin ook vele bepalingen over de examens voorkomen.

Hiermede was echter lang nog niet alles in kannen en kruiken. Veel werd er gepraat en op een gegeven moment komen wij het „Extract uit het verbaal van het verhandelde bij den Minister van Binnenlandsche Zaken Zijner Majesteit, den Koning van Holland, tegen, waarbij op Vrijdag 12 September 1806 een plan en regelmaat van examen voor een Heelmeester“ wordt opgesteld.

Op uitgebreide wijze worden hier de vragen aangegeven, die op een examen gesteld zouden kunnen worden, en wordt er ook een verschil gemaakt tusschen het examen van een Heelmeester in een stad en dien ten platten lande. Ook de examengelden werden nauwkeurig vastgesteld.

In een wijdloopig maar scherpzinnig „Adres en Vertoog ter verbeetering van het Genees- en Heelkundig Onderwijs enz. in ons Gemeene Best“ in 1796 aangeboden aan de Nationale Vergadering, had de Haagsche geneesheer Dr. Heilbron reeds met klem betoogd, dat de verbetering van de chirurgie vooral zou moeten komen van de grondige verandering der opleiding. Hij pleitte voor onderwijs der chirurgijns aan de Academies; en indien dat niet ging, ried hij in iedere stad van beteekenis een gelegenheid te scheppen om de aanstaande chirurgijns in een ziekenhuis te doen opleiden. Had men dezen raad opgevolgd, dan zou de geneeskundige ontwikkeling in de eerste komende jaren niet zoo'n donkeren tijd doorgemaakt hebben als nu het geval is geweest. De eerste groote schrede op den weg naar beter toekomst werd in 1823 gedaan met de oprichting der Geneeskundige Scholen. Wel was het maar een noodmaatregel, maar toch had zij groote beteekenis. Amsterdam, Rotterdam, Haarlem, Middelburg, Maastricht, Alkmaar en Hoorn kregen ieder zoo'n school, omdat gebleken was, dat de examens en het toezicht der Departementale Commissies wel in staat waren de onvoldoende candidaten te weren, maar niet om het peil van de kennis der anderen te verhoogen. Geheel

zooals Heilbron en anderen dit hadden voorspeld. Met die oprichting werd een einde gemaakt aan de onvoldoende opleiding voor de chirurgijns.

* * *

Tot het einde der 18e eeuw werd ons leger geneeskundig verzorgd door de leger-chirurgijns, welke een zelfde opleiding als de stads-chirurgijns, een gildeopleiding dus, hadden genoten.

Onder invloed van Brugmans, die voor de militair geneeskundige Dienst in Nederland van zoo groote beteekenis is geweest, werd het onderwijs voor deze chirurgijns, die nu den titel van Officier van Gezondheid kregen, op voortreffelijke wijze geregeld. Er kwam namelijk onder toezicht en met medewerking van Brugmans een opleiding voor de jonge militaire geneeskundigen tot stand, die ver uitstak boven die der vroegere chirurgijns. Het Groot-Koninklijk Militair-Hospitaal te Leiden, werd bestemd tot Instructie hospitaal voor de a.s. militaire geneeskundigen.

Tevens zorgde Brugmans er voor, dat hun tractementen werden verhoogd, zij werden opgenomen onder de officieren en kregen een daarbij passend uniform.

Naast de lessen, die zij van hun militaire docenten ontvingen, mochten zij ook de Colleges van de Hoogeschool volgen. De Staf van docenten bestond aanvankelijk uit:

Dr. J. C. Reich, bijzonder belast met den chirurgicalen dienst en het onderwijs in de heilkunde, de bandagiënleer, operatiën enz.

Dr. Pflug, eerste-chirurgijn bij de Armée, speciaal belast met den geneeskundigen dienst en het onderwijs in de ziektekunde, geneeskundigen practijk en materies medica;

Dr. J. F. C. Sebastian, eerste-chirurgijn bij de Armée, mede belast met den geneeskundigen dienst en bestemd om de ontleed- en natuurkunde van het menschelijk lichaam en diaetetica te doceeren;

Dr. A. Luhrmann, Officier van Gezondheid 2e Kl. met rang van Chirurgijn-Major, Prosector.

De leerlingen van deze in Nov. 1814 gestichte „Kweekschool van Militaire Geneeskunde, opgericht voor kweekelingen voor den Mil. Gen. Dienst van de Land- en Zeemagt" bestonden uit 25 bezoldigde (4/5 voor de Land- en 1/5 voor de Zeemagt) en een, naar de behoefte zich regelend aantal onbezoldigde kweekelingen. Bij hun aanstelling moesten allen zich verbinden om bij hun benoeming tot Officier van Gezondheid het Rijk zoo veel malen drie jaren te dienen, als zij enkele jaren onderricht bij de school hadden ontvangen.

In 1817 kwam hier nog bij het „Rijks-Hospitaal voor Instructie" te Leuven. Beide werden in 1822 opgeheven.

De opleiding der militaire geneeskundigen verhuisde nu naar Utrecht en kreeg daar in 1823 een vastere vorm in de „Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen", welke school daar tot haar verplaatsing, in 1868 naar Amsterdam, bleef en tal van bekwame mannen heeft afgeleverd, zoowel aan het Nederlandsche als aan het Indische leger.

HOOFDSTUK III

Examenlijsten en theses.

In het eerste hoofdstuk (bladzij 26) heb ik vermeld, dat in 1589 voor de eerste maal sprake is van het beantwoorden van „Theses” bij de examens en in latere jaren komen wij deze eisch herhaaldelijk tegen. Deze theses nu vinden wij terug in den vorm van geschreven of gedrukte lijsten met vragen. Nog vrij veel van deze theses zijn bewaard gebleven.

Haarlem De oudste, die ik heb kunnen vinden, bevinden zich in Haarlem en dit zijn geschreven lijsten.

Allereerst wilde ik U daarom een overzicht geven van wat aldaar te vinden was. Het zijn 14 lijsten, waarvan ik U enkele reproducties hierbij laat zien. De oudste lijst dateert van 9 Augustus 1590 en bevat „Questien geproponeert Mr. Jan de Vrundt”. Daar deze lijsten zeer veel overeenkomst vertoonen in het aantal en de aard der vragen druk ik hier de duidelijksten af; U kunt aannemen, dat de anderen vrijwel gelijklopend zijn.

Questien chyrurgicale geproponeert den 6 Decembris anno 1606 an Christiaen Goosensz. ende ten selfden dage gesolveert.

Wat is de chyrurgie ende waerin bestaet sijn principale handelinge, eer een chyrurgyn sijn operatie doet, wat staet hem an te mercken.

Waerin behoort een chyrurgyn principelijck geouffent te wesen.

Waerin bestaet het ondersceyt der wonden.

Wat is de anatomie ende wat profijjt brengt die kennisse vandien.

Hoe ende wat deelen wert 's,menschen lichaem gedeelt.

Wat sijn de principaelste deelen des lichaems ende welck sijn de principaelste sijn notelijck dienende tot conservatie van 't geheel.

Wat is 't offitie des hersenen, harte ende des levers.

Wat ondersceyt isser tuschen senuwe, musculue, tendonen ende ligament, oock tuschen adere en arterie.

Wat wert verstaen doer een gecomponeert deel ende wat door simpele delen.

Waerin bestaet de differentie oft ondersceyt der onnatuerlijke geswellen.

Wat is een phlegmon, hoeveelderley is 't ofte wat sijn spetien.

Wat geslachten der tumoeren werden onder phlegmon gerekent.

Wat is gangrena ende hoeveelderley ist 't ende wat is carbonculus.

Wat ondersceyt isser tusschen phlegmon ende erysipelas.

Wat is een oedema ende waerut wert die gecauseert ende hoeveelderley.

Wat is een scirrhus ende hoeveelderley sijn sijn spetien.

Wat is een cancer ende hoeveelderley is 't die ende waeraen mach die bekent werden.

Wat oordeel mach men van een cancker geven aengaende sijnder genesinge.

Uut wat humoeren wort een polypus gecauseert ende wat is 't oordeel vandien.

Over hoeveel middelen ofte wegen werden alle tumeuren tegens natuer genesen ende wat sijn de beste.

Mogen alle geswellen tegens natuere wel gerepercuteert werden off niet.

Hoeveelderley spetien sijnder van quinantie ende wel(ke) sijn de periculoose.

Wat is een harnia ende hoeveel spetien sijnder vandien.

Wat is een atheroma, steatoma ende melliceris.

Wat is een wonde, waerut rijst 't ondersceyt ende 't oordeel vandien.

Wat wonden sijn dotelijck nootsakelijk, wat niet nootsakelijk, maar meestendeel, wat periculoos ende wat sonder pericel.

Waerom wert trepaen gebruiet ende mach 't op alle plaetsen wel gebruiet werden oft niet.

Wat is een ulceratie ende waerin versceelt het van een wonde.

Wat ondersceyt isser tuschen een sinuose ulceratie ende fistulatie.

Wat orden behoort men te houden in 't genesen der ulceratie.

Wat orden sal een chyrurgijn houden in 't genesen der fractuur ende de selven met wonde ofte dislocatie gemengt, hoe sal die gehandelt.

Handwritten text in Dutch, likely an exam question list. The text is dense and covers most of the page. At the bottom, there is a date: "1866".

Fig. 6. Haarlem. Examen vragenlijst.

Wat is een aderlatinge ende om hoeveel oorsaecken mach die werden gebruyct ende wat aderen mach men ordinaris openen ende om wat reden.

Wat evacuatie is veiliger ofte bequamer doer die aderlatinge ofte doer medicine. Mach oock een arterie wel geopent werden off niet, ende om wat oorsaeck.

(in margine staat):

Sijn dese bijgeschreven vragen op huyden den 23en Maert 1629 affgevordert ende beantwoort bij Symon Reyersz., sodat hij met haer aller advys voor gildebroeder is aengenomen.

Sijn dese vragen op huyden den 20en Juny (jaartal niet ingevuld) voorgehouden aen Jaspar Jasparsz. van Heemskerck ende is hij op sijne beantwoording bij meerderheyt van stemmen voor gildebroeder aangenomen.

Op huyden den 8 September 1656 sijn dese en daeruitvolgende vragen geprooneert aen Ecbert Gerrits Hogenboom en is met alle de stemmen tot gildebroeder aengenomen.

Den 1en January 1666 sijn dese en andere vraeghen geprooneert aen Wouter Abramsz. Schouten en sijn bij hem treffelijck beantwoort en is dienvolgens met gemeene stemmen voor gildebroeder aengenomen. (Schouten werd later de bekende chirurgijn, die een verhaal schreef over een „Oost-Indische voyagie: vervattende veel voorname voorvallen en ongemeene vreemde geschiedenissen mitsgaders een curieuse beschrijving der voornaemste landen in Oost-Indien, haar wetten, zeden, godtsdiensten, costuymen, drachten, dieren, vruchten en planten enz. met pl. Amsterdam by Jac. Meurs en Joh. v. Someren 1676", waarin hij het met de waarheid niet zoo erg nauw nam, maar zeer smakelijke geschiedenissen aan zijn thuisgebleven landgenooten opdischte).

Den 4 Juny 1666 sijn dese en andere vraghen gheprooneert aen Abram Jansse Temme en sijn bij hem soo beantwoort, dat hij met ghemene stemmen tot gildebroeder is aengenomen.

Van de veertien lijsten zijn er twaalf gedateerd en deze data vallen tusschen 1590 en 1610. Uit de aantekeningen, die aan de zijkanten gemaakt zijn blijkt echter, dat deze zelfde vragen nog gebruikt werden in het jaar 1668.

Questien chyrgicale geprooneert an Jacob Dirksz.

Bont den tienden July anno sestienhondert ende seven ende denselfden daghe gesolveert.

Wat is chyrurgie ende waerin bestaet sijn principale handelinghe.

Wat staet een chyrurgijn an te mercken eer hij sijn handelinghe doet.

Waerin behoort een chyrurgijn principalyck geouffent te wesen.

Wat is de anathomie ende wat profijt gefft die kennisse vandien.

Hoe ende wat deelen wert 's menschen lichaem gedeelt.

Wat sijn die principaelste deelen des lichaems ende welck sijn die de principaelste sijn notelijck dienende tot conservatie des gehe(e)ls.

Wat ondersceyt isser tuschen senuwe, muscule, tendon ende ligament, oock tuschen adere en arterie.

Wat is 't offitie der hersenen, harte ende des levers.

Wat verstaet ghij doer een gecomponeert deel ende wat doer een simpel deel.

Wat is een phlegmon, hoeveelderley is 't ende wat sijn sijn spetien.

Waerin bestaet het ondersceyt der onnatuerlijcke geswellen.

Wat geslachten der tumoeren werden onder phlegmon gerekent.

Wat ondersceyt isser tuschen een phlegmon ende erysipolas.

Wat is oedema, waeruut wort die gecauseert ende hoeveelderley is 't.

Wat is scirhus ende hoeveelderley sijn sijn spetien.

Wat is gangrena ende hoeveelderley is 't ende wat is carbonculus.

Wat is een cancer ende hoeveelderley is 't die ende waeraen sal men die kenne.

Wat oordeel mach men van een cancer geven aengaende sijnder genesinge.

Doer hoeveel middelen werden alle onnatuerlijcke geswellen genesen, en wat sijn die beste.

Mogen alle geswellen tegens natuere wel gerepercuerteert werden oft niet.

Uut wat humeur wert polypus gecauseert ende hoeveelderley is 't ende wat is het oordeel van dien .

Hoeveelderley spetien sijnder van quinantie ende welck sijn die swaerste.

Wat is een atheroma, steatoma ende melliceris.

Wat is een harnia ende hoeveel spetien sijnder vandien.

Wat is een wonde, waeruut rijst het ondersceyt ende oordel vandien.

Wat wonden sijn nootsakelijck dootlijck, wat niet nootsakelijck, maer meestendeel, wat periculoos ende wat sonder pericel.

Mogen de nieren, die blase, gedarmte, mage, gequest sijnde, genesen worden.

Waerom wert het trepaen gebruikt ende mach 't trepaen op alle plaetsen des hoofts wel gebruikt werden ofte niet.

Wat ondersceyt isser tuschen een wonde ende ulceratie.

Wat ondersceyt isser tuschen een sinuose ulceratie ende een fistel.

Wat ordre behoort men te houden in 't genesen der ulceratie.

Wat ordre sal een chyrurgijn houden in 't genesen der fracturen ende die selfde met wonden ende dislocatie gemengt ende hoe sal die gehandelt werden.

Wat is de aderlatinge ende om hoeveel oorsaken mach die geschieden ende wat aderen mach men ordinaris openen ende om wat redenen.

Wat evacuatie is veiliger, doer die aderlatinge oft die doer medicine gesciet.

(in margine staat:)

Item deesse propositien sijn den 6 Novembris anno 1608 voor ghehouden an Mr. Daniel ende bij denselfden gesolveert ten selfden dage.

Item noch deese voorszegde propositien voorgehouden an Mr. Dirck Waert den 29 Septembris anno 1615, sijn bij denselfden gesolveert tot goede contentement der doctoren ende vindere der voorszegde gilde.

Deze propositien sijn mede voorgehouden ende gesolveert den 15en May 1620 by Symon Jacobsz. van Dijck, sodat hij op veeldoeninge vandien als gildebroeder aengenomen is.

Sijn dese vragen op den 5en Augusti 1631 voorgehouden aen Dirck Jacobsz. Bout ende bij hem beantwoort, dat hij eenstemmich voor gildebroeder is aengenoomen.

Deese vraegen sijn voorgehouden aen Dieryk Danielsz. Naegel van Haarlem ende bij hem beantwoort 24 November anno 1644, derhalven hij als gildebroeder is aengenoomen.

De twee niet gedateerde lijsten zijn zeer duidelijk geschreven, zoodat ik er hier een voor U afdruk.

Ongedateerd.

Wat is cirurgia.

Wat is anathomia.

Wat is dat hoofd ende sijn substantie.

Wat sin die houdende deelen.

Wat is dat becken ofte craneum.

Wat sin die gehoudende deelen.

Wat sin die hersenen.

Wat sin die borst en haer substantie.

Wat sin die houdende leden.

Wat sin die gehoudene leden.

Wat is dat harte ende sin substantie.

Wat is die longe ende haer substantie.

Wat is diafragma ende die ander panniculen.

Wat is den buyck.

Wat sin die houdende leeden.

Wat sind die gehouden leeden.

Wat is dat ghebeente ende sin substantie.

Wat is een cartilagie.

Wat sin die zenuwe.

Wat sin die ligamenten.

Wat sin die coorden.

Wat sin die musculen ende haer substantie.

Wat is apostema.

Waeruit spruten die apostemen.

Hoveel apostemen worden uut dat goede bloet generert.

Wat apostemen comen uut dat onnatuerael bloet.

Wat apostemen comen daer uut flegma.

Wat apostemen comen uut rau muscilaginose flegma.

Wat apostemen comen uut dat glaesachtige flegma.

Wat kennis hebben wij van die gerechte undimia.

Wat is die windachtige apostema.

Wat is die waeterachtige apostemen.

Hoeveel apostemen woerden uut colera gegenerert.

Welcke apostemen comen daer uut die onpriselicke colera.

Welcke apostemen comen daer uut die quade colera deur die verbrantheyt.

Wat is herispilla.

Hoeveel apostemen woerden uut die melancholie gegenerert.

Wat apostemen woerden gegenerert uut die onnatuerale melancholie.

Wat apostemen comen uut die verbrande melancholie.

Wat (is) sephiris of slirosys.

Wat is cancer.

Wat is carbunculus.

Wat is antrox.

Wat is estiomenis.

Ongedateerd.

Wat is ulceratie.

In hoe wel spetien woerden die ulceratien genoemen.

Wat is viruleuse ofte corrosive ulceratie.

Wat is een vuyl stincke ulceratie.

Wat is een holachtige ende diepe ulceratie.

Wat is een gheulcererde cancer.

Wat teykenen hebben wij an een quade gecomplexioneerde ulceratie.

Wat is een ulceratie met gecorrumperde been.

Wat is een aderlicke ulceratie.

Wat is een wonde.

Welcke wonde sin dootlick ofte nyet.

Wat is een fractura ende hoemenigherley isser.

Wat is dislocatie en hoevelderhande isser.

Wat is contusie.

Wat ondersceyt is tusschen een ader en artery.

Hoe veel ader woerden daegelix gelaeten.

Wat is die hooft ader. Wat is die mediaen ader.

Wat is die lever ader.

Wat is die mediaan ader.

Wat is die brandt ader.

Deze en andere vraeghen sijn geproponeert den 17 September 1664 aen Pieter van Eyndhoven en bij hem soo beantwoort, dat hij naedat het manuael bij het examen was vergeleken, door gratie tot meester en chirurgijn is aengenomen.

Leiden Te Leiden moet een groot aantal, grootendeels gedrukte, stukken met theses aanwezig zijn, maar in verband met de voorzorgen, genomen tegen het oorlogsgevaar, was het mij niet mogelijk deze te bewerken.

In later tijd werden deze lijsten meestal gedrukt en konden hierdoor niet alleen aan den examinandus, doch ook aan allen, die, volgens de geldende bepalingen, het examen moesten afnemen of bijwonen, van te voren worden toegezonden.

's-Gravenhage In Den Haag trof ik een groot aantal van deze gedrukte lijsten aan.

De Haagsche Gildebrief van 1701 maakt ook over deze theses een duidelijke bepaling, namelijk: „Het eerste en manuaal Examen wel uytgevoerd sijnde, sal den Candidatus tot het doen van sijn groote of proef Examen toegelaten werden, dog niet eerder als na verloop van veertien dagen, in welke tijd hem eenige vragen, opgesteld by den outsten van de Stads Doctoren met den Deecken in der tijd sullen ter hand gesteld werden, om deselve te laten drukken, ende aan een yder van het Collegie soodra hem dat doenlijk sal sijn, een Exemplaar ter hand stellen, om op sijn groot Examen daar over geexamineerd te werden, ende sal den Doctor ende Deecken voor hunne moeyte door den Candidatus werden betaald yeder dertig stuyvers”.

Direct bij de oudste ontmoet men een aardige bijzonderheid. Deze theses werden namelijk voorgelegd aan Pierre Barré, een Franschman, en daarvoor hadden de examinatoren de vragen in het Fransch zoowel als in het Hollandsch doen drukken. De tekst kan men nagaan bij de hiernaast afgedrukte oorspronkelijke stukken.

Hoewel deze theses in 1707 zijn gedateerd had het examen van Pieter Barrée in 1728 plaats. Het hoffelijke gebaar van de examinatoren tegenover den vreemdeling was hij echter niet wel waard. Daar hij namelijk ook verlossingen deed en zeer ruw te werk ging, werd hij drie jaar later ontboden en hem aanbevolen om het verloskundig examen af te leggen; „waer hy met een groote trotsheyt antwoorde, hy was al Chirurgyn eer die ampliatie (dat namelijk een chirurgijn ook een opleiding als vroedmeester moest hebben en als zoodanig geexamineerd

CHIRURGICALE VRAGEN

WELKE AEN

PIETER BARRÉ

Zullen werden voorgefelt, om te beantwoorden in zyn

GROTE EXAMEN.

I.

Wat is een *Strabua*, zyn oorzaak, begin, en hoe werd die onderfcheyden?

II.

In wat deelen openbaart figh die gemeenlyk; wat voorfegging kan men daar van maeken; hoe die onderfcheydenlyk te behandelen?

III.

Wat is een *Cancer*, en hoe veelley openbaert figh die, of met wat diffinctie, hoe te pallieren, en wanneer curabel, en hoe doot de Chirurgie?

IV.

Wat opmerkinge heeft een Chirurgyn van noden van de wonden des Buiks; hoe die gedifingueert, behandelt en genezen, inlonderheyd met queftings der partyen invendig?

V.

Wanneer zyn de wonden der Blaes curabel, hoe die te behandelen; welke zyn incurabel of doodelyk?

VI.

Wat is een *Frañuur*; hoe onderfcheyd men die; haar voorfegging, en hoe te genezen?

VII.

Wat is een *Breuk*; wat onderfcheyd, en hoe te behandelen; voornamentlyk die men toegeltopre-Breuk noemt?

Fig. 9. Examenvragen voor Pieter Barré.
s Gravenhage.

QUESTIONS CHIRURGICALES

Lesquelles feront faites à

PIERRE BARRÉ,

Pour y répondre dans fon

GRAND EXAMEN.

I.

Qu'est-ce qu'un *Synaire*, fa cause, fon origine, & comment le diftingue-t-on?

II.

Dans quelle partie le manifeste-t'il ordinairement, quel jugement en peut-on porter, & quelles font les diferentes manieres de le traiter?

III.

Qu'est-ce qu'un *Cancer*; en combien de manieres se manifeste-t'il, ou avec quelle diftinction; comment le faut-il palier, & quand & comment est-il curable par la Chirurgie?

IV.

Quelle attention un Chirurgien doit-il avoir pour les playes du Ventre; comment les faut-il diftinguer, traiter & guérir, & en particulier quand les parties interieures font ataquées?

V.

Quand les playes de la Vefte font-elles curables; comment les traiter, & quand font-elles incurables ou mortelles?

VI.

Qu'est-ce qu'une *Frañure*; comment la diftingue-t-on; quel jugement en faut-il faire, & comment la guérir?

VII.

Qu'est-ce que *Hernie*; quelle diftinction en faut-il faire; comment les traiter, & particulièrement celles qu'on nomme *Hernie avec étranglement*?

Fig. 10. Examenvragen voor Pieter Barré.
s Gravenhage.

zijn) in de werelt quam, en was niet gesint sig op onse ordre daer naer te gedraegen, als men wat te segge hat soo konde men hem voor Burg.^{ms.} Dagvaerde".

Den 9 Juli „gingen wy gesamentlyk naar het stathuys, ende vonden den Chirur; Barre al sitten. De gansche wet (het complete stel Burgemeesteren, Schout, Schepenen en Baljuw) was vergadert. Swenke vertoonde aen haer Ed. Agtbaerhede de ordonnantie gemaekt in den jare 1727 ende de ampliatio in den jaere 1731 en Barre is int jaer 1728 Mr. geworden". Artikel XII van deze Ampliatie hield het volgende in: „En sal een chirurgijn expresselijk over dit vak een derde examen chirurgicum over de Embruilicie moeten ondergaan en daarin van het Collegium bestaande uit Stads Doctoren, Professor, Deken en Hooftluyden van 't Gilde gevraagd worden twee uren langh, eerst over de natuurlijke en voornamentlijk over het tegen-natuurlijke, het handelen van Instrumenten en de Operatien daartoe staande en daarvoor betalen aan elk Drie Gulden en aan de knecht van de Kamer een Daelder".

Een aanklacht, en nog niet eens de zwaarste tegen hem was, dat hij een pasgeboren kind opnam „ende inde caemer ter neer smheet seggende het kint is doot, ende in het opstaen op het kint syn arm trapte ende het brak, waer op het kint sig beweegde, ende sy bevonde het te leven, hy de arm genesen hebbende moest 25 gl. voor het genesen hebben en 25 gl. voor het verlossen van de vrouw". Barré werd binnen geroepen, „de heer baljuw van Boetselaer antwoorde hy was heer in den haagh en naer die wetten moest hij sich gedraegen waar op hy van (aan het) zoeken van Chicanes, en dat het de proffr. Swenke syn opstel voortquam. waer naer syn hoogh Edelh. hem vroegh, of hy wel swygen konde anders soude hy het hem leeren, en dat hy maer te seggen hat of hy de Ars obstetricia wilde blyve Exercere of niet soo jaa syn Examen te doen, soo neen syn bort aanstonts in te trekken, waer op hy antwoorde het niet te sullen doen, waer op wy gesamentlyk versogt wierde alsmede den chirurg Barree een weynig buijten te staen, waer naer wy weder binnen geroepen wierden, soo seyde sijn Hoog. Edelh. den heer vanden Boetselaer sig tot Barré kerende dat

haer Ed. agtbaerheden met den anderen over die saek hadden gesproken, en dat sy hem ordonneerde de ars obstetricia niet meer te Exerceeren nog par charit e (gelyk hy geseydt Hadt) nog om gelt, ende dat hy syn bort soude hebben in te trekken, of dat haar Ed. agtbaerheden, daar anders ordre op stellen soude, het geene wy bevonden hebben dat daegs daer naer ingetrokke was".

De Heeren maakten toen korte metten en lieten zich niet aan de praat houden. „den 25. Septemb. heeft confr. Barree syn Examen over de ars obstetricia gedaen ende is geexamineert van de Heere Stadsdoctore Winthuysse ende proffr. Swenke, als wesende het meest de franse tael magtig over de anderhalf uur, maar wiert bevonden inde theorie slegt, maar inde practijk Eenigsints beeter, dog is, naer hy buyten stont, met meerderheyt van stemmen geconcludeert om een attest ten synen behoeve te verleenen, om admissie te versoeke. Present de heer Burg. te hove (Ten Hove) alle de heere stadsdoctore, deken en hooftmannen". Ook zijn vrouw, Marie Françoise Duval, was een lastige dame. Zij had den 3 December 1728 hier examen afgelegd als verloskundige en deed brutaalweg aderlatingen bij zwangeren en barenden „buyten kennisse zelfs".

Daarover door Swenke in Juni 1731 gekapitteld „nam zij aen het selve niet te sullen weer doen".

De overige Haagsche theses dateeren voornamelijk uit de 2e helft van de 18e eeuw. De hier gestelde vragen, ademen een geheel anderen geest dan de Haarlemsche. De leer der humeuren is geheel van het tooneel verdwenen.

Uit de vragen alleen kunnen wij wel niet de geheele opvatting uit dezen tijd aflezen, maar wel zien wij hierin een verandering en waarschijnlijk ook een verstrekkende uitbreiding van de kennis die van de candidaten werd geëischt.

De 26 lijsten die ik vond vertoonen betrekkelijk veel gelijkenis en daarom zal ik U er slechts enkele uitlichten en U er den inhoud van memoreeren. Daar zijn dan bijvoorbeeld de theses voor Johannes van den Berg, die omstreeks 1760 examen deed.

Chirurgicale vraagen om op het groot examen beantwoord te worden, door den candidatus Johannes van den Berg.

1. Wat zijn Wonden, hoe worden dezelve verdeeld, ten opzichte van Deelen grootte, haar gevaar, ende hoe behandeld en genezen, inzonderheyd die van den Buyk?
2. Wat is een Fractuur, wat zyn enkele en gecomponeerde Fracturen, hoe werden zy behandeld en geneezen, inzonderheyd die met dislocatie verzeld zyn?
3. Wat zyn Abscessen, wat zyn de gevolgen en waar in gaan zy over, als zy niet geheelt kunnen worden?
4. Wat is een Bubo, hoe onderscheyd men dezelve in haar soorten en hoe moet elk na zyn aard gekend, behandeld en geneezen worden?
5. Wat is een Schirrhus, in wat deelen openbaard hy zig het meest, wat gevolgen zijn 'er van te wagten, welk zyn de oorzaken, welke zyn door de Kunst te genezen, en welke moet men onaangetast laten en alleen maar Pallieeren?
6. Welke Symptomata moeten 'er zyn, als een Heelmeester niet kan ontgaan een Amputatie te doen, van een been onder de knie, en welke, om die boven de knie te doen?
7. Wat is een Hazemondt, hoe onderscheyd men dezelve, en welke is door de operatie en op wat wyze te geneezen, zonder wegneeminge of met wegneeminge van uytsteekende deelen van de kaak.

In de Acta Collegy Medicorum Hagae-Batavorum vinden wij interessante gegevens over de examens genotuleerd. Zoo kunnen wij daarin bijvoorbeeld nagaan hoe een examen verliep, waarvan wij elders de theses hebben gevonden. Wanneer wij bijvoorbeeld G. A. Cappel als voorbeeld nemen, dan lezen wij over hem:

1786. 26 April is den Candidaat G. A. Cappel, met Eenparigheid van Stemmen, tot zijn groot Examen toegelaten, na alvorens met veel loff blijken van kundigheid, gegeven te hebben. Sijnde geexamineert door de Heer Huibers over de Bloedvaten,

door de Heer van Laar over de Senuwen, door de heer Hofman over de structuur van de Maag en chylificatie, door de Heer Lhijer over het Scheleton absent de Heer Praesis van Hoeij en Sandifort.

23 Augustus heeft met alle Loff den Candidaat G. A. Cappel zijn groot Examen gedaan, en is met Eenparigheid van Stemmen tot Mr. Chirurgijn verklaard sijnde geexamineerd door de Heeren Huibers, over de Resolveerende en Suppureerende middelen. Door de Heer van de Castele over de opstopping van water in de Blaas, door de Heer Damen over de Hydrocele, door de Heer Hofman over de wonden. Den candidaat in beyde zijne Examina een voldoende bewijse zijner Kundigheid gegeven hebbende is met allen Lof tot Mr. Chirurgijn verklaart.

Bij het doorlezen van al deze lijsten treffen wij soms belangrijke vragen aan. Aan Joseph Philip werd in 1772 bij zijn theses de volgende vraag voorgelegd: „II. Wat is een Angina? Wat onderscheid is in deselve, en in welke keelontsteking word de Operatio Bronchotomiae gedaan en hoe werd dezelve verrigt?

Cornelis Pieter Scholten moest in 1777 o.a. de volgende vraag beantwoorden: „VII. Wat is een Nodus, Tophus, Caries Ossis, Anchylosis? Wat onderscheid is er tusschen de zelve en hoe werd ieder in zijn soort Gekent en Geneezen?

En in het examen van Frederik Andres in 1786 vindt men: „2. Wat moet er in een Wonde bevonden worden, zoo dezelve by het opneemen eener schouwe zal mogen waarlyk doodelyk verklaart worden? en

4. Hoe kent men het Panaritium? Hoeveel soorten zyn er van? Hoe word het kwaatäärtig? Hoe word het kwaat voorgekomen?

7. Welke is de reeden, dat, na de geneezing van de fractuur der knieschyve, dezelve zoo zelden aaneen kleeft en vereenigt blyvt?" Deze rij van vragen zou men nog zeer kunnen uitbreiden, maar ik meen U hiermee een overzicht gegeven te hebben van de soort van vragen, die de Haagsche candidaten moesten beantwoorden in de 2e helft van de 18e eeuw, om tot het meesterschap toegelaten te worden.

In de Acta Collegy Medicorum Hagae Batavorum komt o.a.

CHIRURGISCHE VRAAGEN

WELKE AAN DEN

CANDIDATUS CHIRURGIÆ

GERRIT ALBERT CAPPEL,

TER BEANTWOORDING GEGEEVEN ZYN,

OP ZYN GROOT

E X A M E N.

I

Hoe worde de uiterlyke Wonde gekent, behandelt en Geneezen? *Hofman*

II

Hoe de Penetreeende Wonden?

III

Wat is een *Inflamatie*, zyne oorzaken, onderscheidingen, voorspellingen uitkomsten en Geneezing?

IV

Wat middelen zyn 'er om de Opstopping van het Water in de Blaas als *Chirurgyn* te remedieeren? *Castelle*

V

In welke gevallen is de *Trepaan* noodig, en hoe word die geadministreert?

VI

Wat is een *Contusie*? Wat zyn de gevolgen 'er van, en hoe moet dezelve na de Konst behandelt worden?

VII

In welke gevallen moet een *Chirurgus* zig bedienen van *Resolvoerende, Conspiceerende of Suppurerende* Middelen? *Huybers*

VIII

Wat verstaat men door een *Hydrocele*, hoe behandeld men die, welke soort van Operatie komt by dezelve te pas, het zy ter Verligting of ter volkome Geneezing? *Steman*

IX

Wat is een *Hernia*, hoe werden deeze onderscheide en gekent, in welke is een *Palliative* behandeling nootzaakelyk, en in welke word de Operatie onvermydelyk?

X

Wat is een *Fistula Ani*, hoe kent men dezelve; hoe veele manieren zyn 'er niet ter Geneezing, welke is de gemakkelyste en de beste?

Fig. 11. Examenvragen voor G. A. Cappel.
's Gravenhage.

CHIRURGICALE VRAAGEN,
OM OP HET GROOT
E X A M E N
BEANTWOORD TE WORDEN DOOR DEN
C A N D I D A T U S
FREDERIK WILHELM WEYMAR.

Wat verstaat men door eene Inflammatie der uiterlyke deelen van het Menschelyke Lighaam, hoe veel uytgangen heeft dezelve, en hoe werd zy geneezen?

I.

I I.

Hoe werden de Borst en Buyk wonden van elkanderen gekent, onderschyden, en elk in het byzonder geneezen?

I I I.

Wat zyn Fracturen, welke zyn de moeyelykste, en in welke werd de Amputatie onvermeidelyk geeischt!

I V.

Hoe werd een Amputatie van een der Ledemaaten gedaan, welke verschydenheeden en veranderingen hebben 'er plaats in het amputeeren der bovenste met die der onderste Ledemaaten?

V.

Wat zyn Herniæ, waar kunnen deze al ontstaan, hoe onderscheydt men dezelve, en hoe werden zy ieder in hun soort behandelt?

V I.

Wat is een Tumor Cysticus, hoe werden zy gekent en behandelt?

V I I.

Wat is een Scirrhus, in welke deelen heeft dezelve het meest zyn Zetel, en welke behandeling eist dezelve met zyne gevolgen?

V I I I.

Hoe kend en herstelt men de Dislocatie van den Schouder?

I X.

Welke Heelkundige Operatien komen 'er te pas by een ophouding der Urine in de Blaas by Mannen?

Fig. 12. Examenvragen voor Fr. W. Weymar, 's Gravenhage.

nog voor een bespreking over het examen van Fr. W. Weimar waarvan ik U hierbij ook de theses afdruk.

„22 Maart 1786, heeft Candidaat Fr. W. Weimar het groot Examen in presentie van den Weled. Agtb. Heer Burgmr. Van der Goes gedaan, alle Heeren Stads Doctoren, behalven den ouden Heer Praesis van Hoeij door Siekte absent zijnde, waren tegenwoordig, tot Examinatoren zijn gekozen de Heeren Professor Huiberts en de Heer Van Hoeij junior, den Chirurugijs Damen en Lhijer. De Heer Huibers heeft vraagt over de tumoren cistici, de Heer Van Hoeij over de Inflammatie, de Heer Damen over de Amputatie, de Heer Lhijer over de Ischurie. De candidaat heeft redelijk genoeg gegeven en is met Eenparigheid van stemmen tot meester Chirurgijn verklaard.”

In den Haag vond ik tenslotte nog uitgebreide, geschreven lijsten, met eischen over de verbanden, die bij het verband-examen voorgelegd werden.

Als voorbeeld laat ik hier volgen de:

„Lijst van verbanden, welke gerequireerd worden op het Verband-Examen van den Candidaat W. van Asselt.”

Aug. 1793.

Voor het Hoofd

1. Het groote Hoofddekseel, Capitium magnum.
2. De Mutz van Hippocrates, Fascia Hippocratis.
3. De Zonne-hoed, Fascia Capitalis of La Capaline.
4. Het Zongelyke verband, Frascia Solaris.
5. Het schuitvormige verband, Kaptia, eerste manier.
6. Het vereenigend verband voor de wond in de lengte.

Voor de Oogen

7. Het éénoogig verband. Monoculus.
8. Het dubbeld oogverband. Oculus duplex.
9. Het windzel voor de traanpijpzweer. Fascia pro Fistula Lachrymalis.

Voor de Neus

10. Het Sperwerverband. Accipiter.
11. De vasthoudende Neusband, Fascia Continens Nasalis.

Voor de Lippen

12. De slingerband voor een Hazemond, Funda pro Labio Leporino.
13. De vereenigende band voor de Hazemond, Fascia Senestrata pro Labio Leporino.

Voor de Onderkaak

14. De enkele muilband, Capistrum Simplex.
15. De dubbelde muilband, Capistrum duplex.

Tot den Hals

16. Het Hoofd regthoudend verband. Fascia Caput Sulciens.
17. Het verband voor de Aderlating aan den Hals, Fasciatio Colli.

Tot de Borst

18. Het Kringswyze Borstwindzel, Fascia circularis pectoris.

Tot den Buik

19. Het dubbeld Lieszverband, Fascia Inguinalis duplex.

Tot de bovenste Ledematen

20. Het Sterverband. Stella.
21. Het Staartsterverband. Cometa.
22. Het Koorn-air verband. Spica Simplex.
23. Het dubbeld Koorn-air verband. Spica Duplex.
24. Het verband voor de Fractuur van 't sleutelbeen.
25. " " " " " " den opper-arm.
26. " " " " " " den onder-arm.
27. " " " de amputatie van den arm.

Tot de onderste Ledematen

28. De spica voor de Deij.
29. Verband voor de Fractuur van de patella.
30. Het expulzive Ligatuur.
31. Het verband voor de Fractuur van de Tendo van Achilles.
32. " " " " " " " Deij.
33. " " " " " " " het Scheen- en Kuitbeen.
34. Het Boekligatuur.

V R A A G E N
 VOORGESTELD AAN
 I Z A A C U D I N G,
 OM TE BEANTWOORDEN AAN
 PRÆSES, ASSESSOREN, DEKEN,
 EN
 P R O E F M E E S T E R E N
 VAN HET
 COLLEGIUM CHIRURGICUM
 BINNEN LEYDEN.

Op Zaterdag den 11. Mey 1793. 's Namiddags ten drie Uren.

- Welke Ontleed- en Heelkundige kennis heeft men noodig by ver-
 wondingen van het Bekken? I.
 Welke Ontleed- of Heelkundige kennis heeft men noodig by de Ver-
 droyfing van het 1 weede onzer Oogvogen? I.
 Wat moet een Heelmeester witten Ontleedkunde weteen? I. I. I.
 Wat kennis moet by van de Genes- Middelen hebben? V.
 Wat is de Prostatitis Ani? V. I.
 Wat en hoedanig eene Kunst- Bewerking is de Paracanthesis, en op
 welke plaatsen en in welke gevallen word die wettiglijk gemaakt? V. I. I.
 Welke noevallen kunnen op eene Aderlating volgen, en op welke eene
 wyze kunnen deselve plaats hebbende, geneezen worden? V. I. I.
 Welke ongemakken koomen aan de Traanwegen, en hoe worden ic-
 zelve geneezen? I. X.
 Wat is eene Phlegmoor; welke sijn derzelver oorzaken, teekenen,
 en Geneezing? X.
 Waar mede en hoedanig zal de Heelmeester traagen de beginnende
 en volboonen Verterving te eeren? X. I.
 Welke sijn de Ziekten die in en omtrek de Articulate van de Knie
 kunnen voortboonen? X. I. I.
 Hoe worden dezelve onderfcheiden en geneezen?

Fig. 13. Examenfragen voor I. Uding, Leiden.

T H E S E S.

- 1 **W**at uit is des Menschlichen Lichsamen te samengesteld, hoe
 veelheid is Voeding en Onderhouding van het zelve?
 2 **W**at is de Chirurgie, hoe word dezelve verdeeld, en hoe
 veel sijn de Hoofdgetreken?
 3 **O**p hoe veelsoortige wyze kan het *Cranium* gekwest worden,
 en hoe moet een *fractura*, ter genezing behandeld worden?
 4 **H**oe moet een doorgrondde Borstwond, met uitlooting van
 bloed in deselve behandeld worden?
 5 **H**oe versch voortaan van Hoeshingen sijn 'er, en hoe gelchied
 de Dornbeschaving?
 6 **W**elke wonden sijn *absolut* doodlyk, en welken kunnen by
 tussel doodlyk worden?
 7 **W**at is een *Phlegmoor*; en op hoe veelsoortige wyze kan die
 endigen?
 8 **O**p welk eene wys word de *Reçleite*, best bevorderd?
 9 **H**oe moet een *Ulgat*, met hardt ronden ter geneezinge ge-
 bragt worden?
 10 **H**et *Ferrijsium*, sammetlyk gekwest zynde, welke toe-
 vallen kunnen hier op volgen, en hoe neemt men die weg?
 11 **W**arom sijn de gelchtoene wonden meer aan toevallen on-
 derhevig dan de gebouwenen of gelcolaten, en hoe geneest
 men de eerste?
 12 **W**at is een *Hernie*, hoe worden ze onderfcheiden, en waar
 uit word den Bruikzak gevormd?
 13 **W**at is de *Taxi*, en hoe word die verricht?
 14 **W**elk sijn de gewisde teekenen, dat een Breuk verstop is,
 en hoe behandeld men een verstopte Breuk?
 15 **I**n welke gevallen, komt de uitzetting van een verstoppen
 Lid te pas?
 16 **H**oe veelde graden neemt men in eene gebondenheid waar, en
 hoe geneest men die van de derde graad?
 17 **H**oe moet een Mensch, voor dood uit het Water gemaal
 sijn, wederom te regt gebragt worden?

Door W^Y DONKERSLOOT, als Examinator
 voorgeseld, aan den *Concedéerde-Chirurgie*
 J A N V A N N E S.

Rotterdam
 den 3 December
 MDCCCLXXXIII.

Fig. 14. Examenfragen voor J. van Nes, Rotterdam.

35. Het verband voor de Fractuur van het Scheen- en Kuitbeen, in eene schuinsche ligging, volgens Pott.
36. Het veelhoofdig verband voor de Fractuur van den Deij volgens denzelven.
37. Voorts onderscheide soorten avieken, bourdonnetten, compressen en spalken.

Afgegeven den Aug. 1793.

W. Leurs,
Scriba Coll. Chir.

Ook in andere steden zijn nog theses te vinden. Waar het mij *Leiden* niet gelukte de lijsten uit de 2e helft der 17e eeuw uit Leiden te bewerken, kan ik U toch wel een voorbeeld geven van de vragen, die ongeveer een eeuw later aldaar gesteld werden. Het betreft hier de theses van Isaac Uding, die U hiernaast vindt afgedrukt.

Rotterdam Voor Rotterdam was bepaald, dat er steeds 17 vragen gesteld moesten worden. Ik vond in Rotterdam nog drie gedrukte lijsten. De meest uitvoerige betreffende een examen afgenomen door Wm. Donkersloot aan Jan van Nes, druk ik U hiernaast af.

De andere nog overgebleven lijsten betreffen de examens van Pierre Galup afgenomen door Cornelis Imschoor, 11 Augustus 1789, en van

Jacobus Rembertus Hoykaes afgenomen door Abraham Schoonen in 1791.

HOOFDSTUK IV.

DE EXAMENVERSLAGEN EN -BOEKEN.

Buiten het kader van de Keuren en Ordonnantiën en de gegevens over de examens in de resolutie- en rekeningenboeken der Gilden vallen enkele „Examina Chirurgica“, die zeer uitgebreid zijn en waarschijnlijk eensdeels op te vatten zijn als verslagen van een gehouden examen en andersdeels als een leidraad of ook wel een leerboekje voor het examen. Deze examina zijn gesteld in vraag en antwoord. Er zijn er verscheidene bewaard gebleven.

Hierna verschenen er ook leerboeken, die meestal als titel droegen „Examen der Chirurgie“ of „Heelkonstig Examen“.

Het ligt niet in mijn bedoeling U een critische vergelijking van deze boekjes te geven, daar ik mij dan al te zeer zou moeten begeven op het terrein van de ontwikkeling der anatomische denkbeelden in de 17e en 18e eeuw, iets wat de opzet van dit overzicht verre te buiten gaat.

Ik heb allereerst het oog op drie examens en wel:

- 1e. Examen Chirurgicum te Rotterdam de Anno MDLXXXV
- 2e. Proeve van de Chirurgie te Amsterdam Anno 1597.
- 3e. Examen Chirurgicum te Gorcum in 1636.

Rotterdam No. 1 begint met een bespreking van de Phlebotomia, waarbij de candidaat, naar Galenus, moet antwoorden, dat de phlebotomia een „universale evacuatie der humoren, een evacuatie van alle bloedachtige siekten“ is, en er volgt dan een overzicht van de 33 aderen, die voor de verschillende kwalen gelaten moeten worden. Dit werd als fundamenteele kennis voor het examen beschouwd.

Nu komt de hoofdschotel en wel de anatomie, met de opmerking, dat alle oude authoren, als Galenus, Avicenna, Guido enz. „alle eendrachtelicken getuigen hoe hoech nodich, dat den chirurgijn kennisse behoert te hebben van het subjectum ofte

menschelicken lichaem daer in sij sijn werckende". Bij het nagaan van de vragen en de daarop gegeven antwoorden bemerken wij wel, dat dit geheele examen nog onder den invloed staat van de gedachtengang van Galenus en herhaaldelijk wordt er dan ook naar hem verwezen. Na dit zeer uitgebreide hoofdstuk komt de eigenlijke „Chirurgia" aan de beurt „een const die daer principalicken door des handt hulpe der menschen sieckten ende gebreken cureert ende geneest".

Er volgt dan een bespreking van de tumoren, waarbij de menging der humeuren een groote rol speelt, de Vulnera, de Ulcera, de Fracturen en de Luxationes met de erbij behoorende therapie, besloten door een hoofdstuk over medicamenten, kortom het is te beschouwen als een leerboekje en is misschien wel een van de voorloopers van de bekende werkjes van Herls en Verbrugge enz. Het wordt niet aan een bepaald persoon toegeschreven, evenmin als het volgend examen van Amsterdam A^o 1597, dat opgeteekend werd in het „Willekeuren Boek" en als een toevoeging op een der „Brieven van den Gilde der Chirurgijns" is te beschouwen. Dit stuk is geheel in vragenden vorm gesteld en dient dus als examenvoorbeeld en niet als leerboekje.

In 155 vragen wordt de geheele stof behandeld en de indeeling wijkt in belangrijke mate af van de gebruikelijke. Er wordt namelijk niet in de allereerste plaats de aandacht besteed aan de Anatomie, maar de vragen zijn verdeeld over de volgende hoofdstukken:

- I. Physiologicæ.
- II. Pathologia.
- III. Therapeutice.
- IV. Prognostice.
- V. Exercitatio Universalis Doctrinae.

Uit al deze vragen werden er enkele gekozen en van te voren „op een kaart op de kamer van de Gilde" opgehangen en zoodoende kreeg de candidaat nog even den tijd om zich op die vragen in het bijzonder nog eens voor te bereiden.

Er werd dienaangaande bepaald: „Degene, die voortaan in de Chirurgie proef begeeren te doen, sullen gehouden zijn alle de

vragen tot de selve konst behoorende (dus al deze 155 vragen), dog voornamentlijk diegene, die ten dien eynde in een taafel op de kamer van de Gilde sullen gehangen werden, en uytgetekent, tot redelijke genoegen van de Proefmeester te beantwoorden".

Bij het nagaan van de vragen van het eerste hoofdstuk zien we dat deze verdeeld zijn over 4 deelen.

Het eerste deel behandelt de eigenlijke anatomie en er wordt naast de „geschapenheit" van de deelen ook gesproken over de „gematigtheit" dezer deelen.

Daarop volgen vragen als: „21. Van hoedaniger gematigtheit en aart is het bloed; de slymerige vogtigheit der swarte en de geele galle?", waaruit, zooals ook niet anders te verwachten was, de leer der humeuren om den hoek komt kijken. En dan bespreekt men de Signa Salubria in de vraag: „30. Wat teykenen hebt gy om de gematigheden van 't een of 't ander lichaam te onderscheyden, of het gematigt, oft te hetere, coudere, vogtere, droogere, tekenende zy?"

Bij het hoofdstuk over de Pathologia begint men met te vragen „wat de ongezondheid is, en hoe menigerhande" zij is, en wederom draait het om de leer der humeuren bij de vraag: „47. Door wat oorsaken veranderen de hoedanighede of de gematigtheyt van de vogtigheden". En bij de behandeling van de Therapie wordt den Candidaat duidelijk gevraagd naar het hoe en waarom van zijn verschillende maatregelen in de volgende vragen:

- „54. Tot wat eynde wordt den Chirurgyen gebruykt?
En waartoe strekken hem alle zijn werkingen?"
- „56. Hoeveel wegen zyn er omme te verstaan wat middelen by de hand genomen moeten worden, om ten voorgenome eynde te komen?"
- „63. Wat staat den Chirurgyjn te doen, als vele verscheyden, of de eene tegen de andere strydende aanwysinge, te gelyk gedaan werden? Welke van dien sal hy het gelyk pogen te voldoen, welke de eene na de andere, welke meer of minder ofte ook in 't geheel niet?"

Na de prognose komen de ingrepen aan de beurt, de aderlating allereerst. En dan moet de candidaat weten te vertellen, welke de middelen zijn „die 't geene dat overtollig is verteren, ofte als wegbrandende Catheretica en Exarotica genaamt?“ Of de „pijnstillende, Anodina geheten en verdovende 't gevoelen Narcotica?“ en „de verdunnende en de verdwynende, ofte Attenuantia, en Discutientia?“ de „vermurwende, of Mollentia?“ de rypmakende, maturantia?“ de „afvagende, suyverende, of Detergentia?“ de „bloetstempende, of Isoaema?“ de „heelende, ofte Glutinantia?“ de „sluytende of Epulotica?“ en de „Sarcotica?“

Daarbij werd dan ook de pharmaceutische kennis op den proef gesteld, want vraag 94 luidt: „In hoe veelerleye formen maakt de Chirurgyn de medicynen die hy gebruyckt?“ en dit hoofdstuk besloten met de vraag naar de instrumenten, die zoo in het algemeen gebruikt worden. In het Ve hoofdstuk vinden wij de eigenlijke Chirurgie, de gezwellen, de wonden, de ulcera, de fracturen en de luxaties. De „sweren“ bijvoorbeeld moesten zeer nauwkeurig omschreven worden „met of sonder toewellinge van vogtigheden, of swellen der omleggende stede? Met weelderig, of ook vuyl vleesch? met harde kanten? met verdurve gebeente?“ En het blijkt nu dat ook de „Cancer“ onder dit hoofdstuk wordt gevat.

De candidaat moest de geheele fracturenleer onder de knie hebben, want nadat hij heeft moeten vertellen hoe veel soorten breuken er zijn, welke oorzaak en welke prognose men gewoon is aan te nemen, moet hij de volgende vragen beantwoorden:

- „145. Hoe wert het gebroke gebeente weder 't zamen gebragt?
- 146. Hoe wert het 't zamen gehouden?
- 147. Wat heeft de Chirurgyn te doen dat de breuk voorts begroeyen, 't sy dat een wonde daar by is, of niet?
- 148. Hoe handelt men met de beenbreuken, die kwalyk geset en begroeyt zyn geweest?
- 149. Hoe sal men voor mogen koomen of helpen, de toevalle, jeukte, rauwigheyt of excoriatie en de verdorringe der deelen, Atrophie geheten?

150. In hoedanige hooftbreuke is 't van noden de panne te openen? Hoe, ende wanneer doet men deselve openinge met het saagboor, Trepane geheten of anders."

Met enkele vragen over de luxaties wordt dan dit uitgebreide en naar ik meen nog nergens beschreven examen besloten.

Gorcum De gegevens over het examen chirurgicum te Gorcum in 1636 ontleen ik aan Van Anandel:

Dit „Examen chirurgicum” komt voor in het Gildeboek, waarin het aannemen van leerknachts, de afgenomen examens en de met het gilde gesloten contracten werden aangeteekend in het jaar 1636. De wijze waarop het examen werd afgenomen, wordt omschreven in de „Comparitiën, Welke Gehouden moeten werden Bij het doen van Een Examen”, tezamen acht in getal. Deze punten kwamen vrijwel overeen met de toentertijd algemeen gebruikelijke, n.l.:

- 1e. Het aangeven van de Proeff.
- 2e. Het vertoonen van den Leerbrief.
- 3e. Het vaststellen van den dag voor de aderlatingen.
- 4e. Het doen der aderlatingen.
- 5e. Het examen over de toevallen op een aderlatinge.
- 6e. Het vaststellen van een dag voor het leggen der verbanden.
- 7e. Het „doen” der verbanden.
- 8e. Het publiek examen, handelende over anatomie en chirurgie.

Bij de 5e comparitie werd er over het doel der aderlating het volgende besproken: „Vraag: Om hoeveel oorsaecken geschieden die aderlatingen? Antwoord: De Phlebotomia geschiedt om ses principale oorsaecken.

Ten eersten om te evacueeren van eenige passiën ofte van wegen eenige inflammatie, gelijk in vollyvige lude.

Ten tweede om te diverteeren, ofte vertrecken, gelyck alsser eenig overvloedig bloeden is uit het slincker neusgadt, dat men dan aen de regtersyde den ader openen moet.

Ten derden om te attraheeren, gelyck als men der vrouwen maentstunden trecken wil, so opent men die saphena.

Ten vierden om te altereeren, gelyck als men in eenige scherper kortsen bloet laet, om het heete, siedende bloet uyt te laeten en recht te vercoelen.

Ten vijften om te preserveeren, als in de voorsomer ofte September gelaeten tegen toecomende accidenten.

Ten sesden om te verlichten.

Vraag: In welcke wordt die Flebotomia verboden? Antwoord: In alle dingen, die de cracht verbreucken, gelyck in den loop des buycks, ende in alle purgatie, in te veel sweetens, in dat colicompas, in de cramp, in bevinge des herten, in langdurige sieckten, in benautheyt, in sorchvoldicheyt, in waeckinge, in groote aerbeyt ende diergelycke."

Bij een hierop volgende bespreking over het verschil tuschen een ader en een arterie wordt het antwoord als volgt geformuleerd:

„Antwoord: „De ader is een vadt des voedenden bloets ende een arterie des geestelycken bloets, een ader heeft haeren oorspronck van de lever, een arterie van der herten. Haer officie is, dat die aderen het Lichaem syn voedsel geven, die arteriën, dat sy het lichaem die levende geesten ende natuerlycke hitte geven.”

Het blijkt, dat de nieuwe theoriën over den bloedsomloop bij het vaststellen der vragen onder de Gorcumsche chirurgijns nog geen meerderheid hadden gevonden; het onderscheid tuschen de aderen, hun oorsprong nemende in de lever en diene tot kanaal van het voedende bloed, waartegenover de arterie, uit het hart ontspringende het lichaam spiritus en warmte toevoert is nog zuiver Galenisch. Het zou echter nog wel eenigen tijd duren, voordat de ontdekking van H a r v e y door de dei minores der geneeskundige wetenschap werd aanvaard; in den tijd, waarin deze examenvragen werden opgesteld, verhieven zich nog maar enkele stemmen ten voordeele van deze geniale ontdekking en geen wonder, want voor 1637, het jaar, waarin Descartes en Johan van Beverwijck openlijk verklaarden deze circulatieleer aan te hangen, had nog niemand zich openlijk er vóór verklaard. Integendeel, nog velen, onder wie twee Leidsche hoogleraren, Otto Heurnius en Adrianus van

Valkenburg waren gekant tegen de nieuwe theorie. Zelfs twaalf jaar later, toen *H e r l s* zijn Examen der Chirurgie publiceerde, beschrijft hij de functiën van aderen en slagaderen nog ongeveer op dezelfde manier, n.l.:

„Een ader heeft het voedende bloet in haer, dat grof en dick is, ende een arterie heeft seer subtyl en geestelick bloedt ende voert den levenden geest tot andere partyen . . . . Sy (de arteriën) voeren wermte van 't herte tot alle deelen des Lighaems: sy behouden ende distribueeren het geestelycke bloet overal: sy syn ghelyck de blaesbalchen om door de continuele beroeringe de aengeboren wermte aen te blasen ende van heete dampen te suyveren.“

In het Rotterdamsche Examen (1595) wordt dit vrijwel op dezelfde wijze omschreven, toen Harvey zijn ontdekking nog niet gedaan had.

Ten opzichte van de 7e Comparitie is er opgeteekend: „Nae dat het aderlaeten gedaen en goetgevonden is, sullen hem de dekenen, als haer belieft by eenige patiënten brengen en het verbant laten doen en over de accidenten hooren spreken, om te hooren off hy de practycke verstaet.“

Hierop volgt dan in vraag en antwoord een overzicht over de anatomie. Het treft ons dat wij in eens na de bespreking der osteologie waarover verscheidene vragen worden gesteld de volgende vraag vinden:

„Hoeveel geestelycke leden synder ende waer hebben sy haere plaetsen?“, waarop het antwoord luidt: „Daer synder seven te weten: Het herte ende heeft syne plaetse boven het diaphragma in den Thorax meer nae die slincke als naer die rechte syde ende is met die Longe omvangen.“

Die hersenen hebben haer plaetse int opperste des hoofts onder het cranion.

Die lever heeft haer plaets beneden het diaphragma leggende inde rechte zijde op die maege.

Die galle heeft haere plaetse onder die hollicheyd der lever. Die milte heeft haer plaetse beneden het diaphragma inde slincke syde ende is hangende bey de maege.

Die nieren hebben haere plaetse beneden die lever van binnen tegen die lendenen."

Van een gedetailleerde beschrijving van eenig orgaan is geen sprake en vooral de inwendige organen worden op een zeer oppervlakkige manier met een paar woorden afgehandeld.

Ook de gegevens die het hierop volgende chirurgisch examen omvat, kunnen maar matige voldoening geven. Het eenige onderwerp, dat eenigszins uitvoeriger is behandeld, is de aetiologie en de behandeling der apostemata. Er wordt hier een onderscheiding gemaakt in vier soorten, al naarmate zij van een der vier humores afkomstig zijn. Ook de behandeling wordt nu vrij uitvoerig vermeld.

Wij zien dus nu, dat dit examen wel aanmerkelijk minder zwaar is dan dat van Amsterdam van een 40 jaar vroeger, ja zelfs van het examen in Amsterdam in 1552, dat ik in het eerste Hoofdstuk vermeldde. Er werd hier (in Gorcum) geen amputatie vereischt, noch het behandelen van een beenbreuk of een trepanatie.

Ook over de geneesmiddelen wordt met geen enkel woord gesproken.

De belangrijkheid van de plaats kwam dus wel in vrij groote mate overeen met de zwaarte van het examen.

Wij zien hier echter ook uit, dat wij de exameneischen van de groote steden niet als maatstaf mogen nemen voor de kennis van de chirurgijns in heel ons land.

De kosten voor het examen waren echter hier wel hoog, zoo zelfs, dat Petrus Baardt in 1645 tot het gilde het verwijt richt „dat se hare schatkisten en Gildtresoren, hare bijeenkomsten en Banquetten, Slempen en Vergaderingen niet uyt vereringen van eerlijcke Luyden, niet uyt redelycke Gildconsequenzen genieten, maar uyt de afparsingen van de arme ende sobere Proevelingen, die dickwijls eer halff den Proef is aengesteld, meer aen den Disch van dese Bals-Priesteren hebben opgedragen, als niet alleen sij selfs, jae meer als Vader en Moeder, Suster en Broeder met alle de Vrienden connen uytreycken".

Leerboekjes, waaruit de proevelingen hun theoretische kennis putten, bestaan er vrij veel.

Zeer vaak dragen deze boekjes de titel „Examen der Chirurgie” of „Heelkonstig Examen”.

Men zou deze kunnen verdeelen in drie groepen en wel:

- 1e. Boekjes, die in vraag en antwoord precies den gang van een examen weergeven.
- 2e. Boekjes, waarbij aan een algemeen onderwerp een „Examen der Chirurgie” is toegevoegd.
- 3e. Boekjes, die (meestal in vraag en antwoord) de geheele stof behandelen.

Als voorbeeld van de eerste groep zou ik aan kunnen halen een boekje, dat in 1632 verschijnt, namelijk het „Nederlantsche Examen ofte Proeve der Chirurgijns ende Barbieren, Somen die gewoon is te observeeren, int Examineeren ende Probeeren van Chirurgijns ende Barbieren, Beschreven door B. I. Rhijnenburgh, Chirurgus ende Geometricus, by den E. Hove van Hollant gheadmitteert”.

In zijn opdracht aan „mijne E. Heeren den Baliou, Burgemeesteren ende Vroetschap der Stede Gouda”, waar hij toen blijkbaar woonde, beschrijft hij, dat het noodig is om de jonge chirurgijns een leidraad te geven bij hun studie. De vragen, die hij hier beschrijft komen overeen met het examen, dat hij zelf in 1607 in Alkmaar af heeft moeten leggen. Hij vindt, dat de proef de eenige behoorlijke waarborg geeft, dat het groote publiek niet bedrogen wordt door iemand, die zich zoo maar voor chirurgijn uitgeeft. „Jae, dat voor eenen swijnen cot, met oorlove geseyt Beckens uythingen, wie soude niet meenen daer woont een meester waer aen selment beter moghen weten als aen Proeve ende Exame”.

Het boekje beschrijft dan op aardige wijze, en zoo, dat wij ons het tooneeltje haast wel voor kunnen stellen, het begin van het examen.

„De Proefmeester par admissie vanden Deecken ende Raet, seyt tot den ghenen die sijn Proef doen wil en ghe-examineert te werden

Versouckt

Ghy N.N. Dewijle ghy ons nu alhier hebt ghevordert ende U presenteert te worden gheproeft ende gheexamineert, ende te beantwoorden alsulcke Intarogatiën, als den noot enden gelegentheyteysschen ende verdraghen sal.

Zijt ghy N.N. dan tot het selve bereyt, gesint ende begeert sulcx van herten.

De Proefdoender antwoordt met reverentie: Jae.

Daertoe dat Godt Almachtich onse hulpe sy, so wel in dese onse Examen ende Proeve, als int ghebruyck ende uytvoeren, U en onses hantwercx.

Vrage:

Ghy N.N. Waeromme ist den Chirurgijn nodich te werden gheproeft ende ghe-examineert.

Antwoord.

In desen Ampte noodigh boven alle andere Ampten, want desselven subjects geen geringe materie, maer des E. mensche-lycken lichaems gesontheys ende levens betreffende, om also te ondersoecken oft zijn saecke oock op fundament stae ende niet so Guido ende andere segghen, die als een blinde nae het Ey slaet."

In het zesde hoofdstuk wordt de phlebotomie uitvoerig besproken, haar doel, haar toepassing, de contra-indicaties en de plaats.

Vrage:

„Wat aderen is men ghewoonlijck te laten ofte te openen.

Antwoord.

De hooftader op de hant,
 De mediane in den rechter arm,
 De lever ader in deselve zijde,
 De miltader in de slincker zijde,
 De ader onder de tonge en in de lippe,
 De ader des voorhoofts,

De Saphena aen den voet oft ancle,
De brant-ader op den grooten teen.

Ende andere na den noot des incovenients uytwijsende is,
ende door ervarentheyt bekent wort, waer tot en de waermen
de selve laten sal.

Vrage.

Werden geen arterien gheopent?

Antwoord:

De Artheriothomie oft arterie latinghe geschiet met voorsich-
tichheyt in den uystersten noot, in langhe en overgrootte pyne
des hoofts ende sommige andere ghebreecken als flerezijn der
handen ende voeten enz."

Met den raad „Beraet voor daet" wordt dit boekje besloten.

Als voorbeeld van de tweede groep noemen wij de „*Phar-
macia Galenica en Chymica*", hoofdzakelijk voor de apothekers
bestemd, waar wij een appendix aantreffen onder den naam
„Kort Examen der Chirurgie". Er is van dit boekje geen schrij-
ver bekend. Zeer uitvoerig wordt hierin het stellen van een in-
dicatie voor de therapie behandeld.

Voor iederen leeftijd, elk geslacht, elk deel van het jaar en
elke „complexie" behoort men eigenlijk weer op andere wijze
bij één en dezelfde ziekte, de therapie in te stellen. De instru-
menten worden hier verdeeld in noodzakelijke en bijzondere.
De noodzakelijke zijn „scheerkens, pincetten, scheermes, eprou-
vetten, lancetten of vliemen ende naelden", de bijzondere „Tre-
pane, tot het hoofd, Falix ofte speculum ani tot het fundament,
speculum oris en speculum matricis".

Hierbij zou ik U een indeeling willen aanhalen, die onze
voorouders hebben moeten leeren, maar waarvan de gedachten
voor ons toch eigenlijk niet meer geheel invoelbaar zijn.

„Vraag:

Welcke zijnde natuerlijke saecken waer van ons lichaem
gemaect wort?

Antwoord.

Daer zijnder seven in 't getal: Ten eersten de vier elementen, te weten het vuur, de locht, het water, de aarde:

Ten tweeden de temperamenten als heet, koudt, vochtigh, drooge.

Ten derden de humeuren als bloedt, phlegma, cholera ende melancholia.

Ten vierden zijn de vier principale leden te weten, de hersenen, 't herte, lever ende de testes, die hunne krachten ende faculteyten hebben van de principale afkomende, als de loose, mage en de nieren, die in de principale dienende zijn, als de arterien, zenuwen, aderen ende vasa spermatica, die geregeert worden van de faculteyten, die hun van de nature ingeplant worden, als beenen, cartilagen ende ligamenten.

Ten vijfden: de krachten.

Ten sesten: de werckingen.

Ten sevensten: de animale, vitale ende naturale geesten.

Vraag:

Welcke zijn de dingen, die niet natuerlijck en zijn?

Antwoord.

Zijn sesse in 't getal, die het lichaem gesont houden, als sy te recht geappliceert zijn, maar niet wel geappliceert bederven het selve als zijn:

- I. De locht die ons omvanght.
- II. Het eten en drincken ofte nootdruft.
- III. Het roeren ende rusten; soo wel des geheelen lichaems als van elck deel bysonder.
- IV. Slapen en waken.
- V. De Excrementen ende het gene dat men in houdt.
- VI. De beroerten des geests."

Hoe men over het vraagstuk der Herniae dacht, wordt hierin duidelijck weergegeven. Aan het einde van het boekje vinden wij namelijk de vraag: „Een saecke soude ick geerne nochtans vragen, want wy en hebben daer niet van gesproken,

te weten, van de gescheurtheyt, hoe veelderleye dat sy is, ende hoe de eene uyt de ander onderkent wort.

Antwoord.

Ick vinder seven verscheyden soorten te weten:

- I. Epiplocele, wanneer het Omentum in 't scrotum, dat is in het sacksken gesoncken is.
- II. Exterocele, soo wanneer het Intestinum nedersinckt, gemeynelijck Hernia intestinales genaemt.
- III. Entero-epiplocele soo wanneer het Omentum ende Intestinum t'samen in den Scrotum nedersincken.
- IV. Encocele gemeynelijck Hernia varicosa genaemt, ende wordt gegeneereert soo wanneer de Hernia in de testiculen komt, de tunycken nochtans heel blijvende.
- V. Bubonocele.
- VI. Sarcocele.
- VII. Hydrocele enz.

Voor het laetste moet hier bygevoeght worden, de navelbreucke, hetwelcke is een onbetamelijcke uytgepuyltheydt des navels. Hiermede zijt ghy soo ick hope, ten vollen voldaan".

Vervolgens wil ik U noemen het werkje van Cornelis Herls „Examen der Chirurgie“, als voorbeeld van de 3e groep.

„Seer nut ende dienstelijck alle jonge Chirurgijns ende insonderheyte die haer begeben na Oost ofte West-Indien.“

Herls overleed in Maart 1625, maar zijn boekje werd „om den luyster van den maker, en deftigheyte van stoffe gedruickt en herdruickt“.

In zijn voorrede klaagt hij er over dat de chirurgijns zich nog zoo weinig met de theorie van hun vak bezig houden en schrijft daarover o.a. het volgende: „Derhalven ist wel te beklagen, dat veele Chyrurgijns die haer met de Chyrurgie langhen tijt hebben bemoeyt ende van den ghemeen man voor treffelijcke Chyrurgijns worden ghehouden, noch soo weynigh in de Theorie sijn ervaren, hebbende noch kennisse van de constitutie van des menschen Lichaems, noch van de gebreken die het selfde toe vallen, ick late staen dat sij soude kennisse

hebben van de oorsaken, teeckenen, voorsegginghen ende cure der gebreken. Voorwaer sy slachten de Apen, de welcke soecken nae te bootsen, al wat sy sien, soo oock dese, sy maken gelijk men seyt manneken nae manneken, nae bootsende hare Meesters, ende applicerende soodanighe Medicamenten als zy haer Meesters voortijts hebben sien gebruycken, sonder te weten wanneer ofte waerom sy soodanighe Medicamenten moeten ghebruycken ofte veranderen, ende spelen alsoo met des Menschen ghesontheydt, evenals de Katte met de Muys".

Het eerste deel is gewijd aan de Anatomie en hierbij werden de nieuwste vondsten der bekende anatomen weergegeven: Spigelius, Laurentius en Bartholinus waren zijn leidsmannen. Hoewel hij natuurlijk nog niet van de moderne theorie der bloedsomloop op de hoogte was stond dit boekje ver boven de chirurgijnsboeken van den kort voorafgeganen tijd.

In Middelburg verscheen in 1664 „De Lichtende Fakkell der Cheirurgia, ontsteken Ten profeytje van alle die genen welke genegen zijn de Heelkonst, zo Theoretice als Practice; in haar volkomen perfectie te leeren", door Cornelis van de Voorde.

Meermalen is er door de doktoren over geklaagd, dat de chirurgijns wel eens te ver gingen met hun bemoeienissen bij een patiënt en zich begaven op het terrein van de interne geneeskunde. Na een algemeene beschouwing over de chirurgie houdt v. d. Voorde zich ook met dit vraagstuk bezig en zegt er over:

„Vraag:

Gij zegt, dat zy weert en cureert alle ziekten van 's menschen lichaam, die dat Handwerk noodig hebben, en begrijpt onder het wordeken alle ook de inwendige ziekten, die nochtans den medicijn te cureren, alleen toe behooren, en werd van andere geleerde Autheuren wel duidelijk gezegt, dat de Cheirurgia maar bezorgd de Ziekten die van buiten het lichaam bekommeren. En wat zegt gy hier toe?

Antwoord.

Dat wel de Cheirurgia heeft bezorgd de uitwendige gebreken

van 's menschen lichaam zal ik geern bekennen, maar dat zy ook haar hulpe tot de inwendige ziekten brengt, blijkt zo helder als den dag in het stellen van een Parakentesis, inde Borst tot genezinge van een verzworen Longe, zo mede in 't stellen van een Parakentesis in de Buik om de Hydrops Ascites te genezen, en is dat snijden van de Steen en het ontleden en uithalen van een doode Vrugt uit 's Moeders lichaam niet ook genezinge toebrengen aan inwendige Ziekten? Ik vertrouwe ja. Evenwel om de Cheirurgia met de Medicina niet te vermengen, heb ik tot onderscheid deze expressie van woorden daar by gedaan, dat sy wel cureert alle Ziekten, doch die het Hantwerk noodigh hebben."

Het is een uitgebreid boekje, met een zeer uitvoerige bespreking van de anatomie beginnend. Op de, in deze werkjes gebruikelijke wijze wordt hierop de theorie als 2e deel en worden daarna de practische ingrepen en klinische chirurgie, behandeld.

Middelburg is rijk geweest aan begaafde en ernstig werkende chirurgijns. Een van hen is Johannis Verbrugge, die geschreven heeft het „Heelkundige Examen ofte Instructie der Chirurgie". De tweede druk „geheel vermeerdert door den Autheur" verscheen in 1677 in Amsterdam „by Jan Claesz. ten Hoorn, Boeckverkooper over 't Oude-Heeren Logement". Tien jaar later verschijnt er van denzelfden autheur het bekende „Examen van Land- en Zeechirurgie", dat, wat den inhoud betreft, veel gelijkenis vertoont met het voorgaande werkje.

In het gedeelte waarin hij de eigenlijke Chirurgie behandelt komt een aardige definitie van pijn voor. Op de vraag: Wat is pijn?, antwoordt de candidaat namelijk: „Pijne is eygentlijk droevigh gevoelen in de ziel: komende van eenige deeltjes, die de senuen, vliessen, tendonen etc., prickelen, waerdoor de Animale Geesten een al te grooten beweginge maken, welck men pijn noemt".

Aan het einde vindt men een uitgebreide behandeling van de „inwendige gebreken die veel te Scheep, te Velde, en in andere vreemde Landen voorvallen" als roode loop (dysenterie), de Spruw. Zeer gevreesd waren ook de „Pocken ofte Lues

Venera", waaraan een heel hoofdstuk is gewijd. Ten slotte worden alle medicamenten en instrumenten opgesomd, die in de zgn. Scheepskist aanwezig behoorden te zijn.

Wanneer een schip met 100 of meer koppen bemand was, behoorde deze kist aanwezig te zijn. Hierbij waren dan nog enkele hygiënische leefregels voor het scheepsvolk gevoegd.

Een geheel ander werk is het boekje van Cornelis Solingen, dat in 1684 verschijnt onder den titel: „Manuale Operatiën der Chirurgie“.

Het is ons bekend, dat Solingen in belangrijke mate heeft bijgedragen tot de verbetering en vereenvoudiging van het geheele chirurgisch instrumentarium.

Hij pleit voor de opvatting, dat de chirurgijn zelf verstand moet hebben van het materiaal, waarvan zijn instrumenten gemaakt zijn en van de wijze, waarop deze vervaardigd worden.

De eisch van Solingen, alle overdaad te vermijden en in de eerste plaats op een bruikbaren en eenvoudigen vorm te letten, „de onnutte vercierselen, roestnesten, mijdende en hatende als de pest“, moet niet alleen het behoorlijk hanteeren van het werktuig hebben bevorderd, maar buiten zijn weten ook de besmettingskansen hebben verminderd, die in zijn tijd iederen ingreep bedreigden, maar bij het oudere instrumentarium stegen, naarmate de lust tot versiering zich in kunstig gesneden hout en gedreven metaal uitbundiger had botgeviert.

„Het was derhalven pryselijk, dat men voormaels de Chirurgijns Proeflingen, haer Lancetten liet smeden, en verder perfectioneren, dewijle sulcx een beginsel en trap was, om hondert andre dingen te bereijcken die een Proeflinck in sijn examen behoorden te doen sien, dat hyse, indien niet geheel, ten minste ten deelen verstond. Maer alle die noodige requisieten leggen nu agter de banck.“

Hij is het dus blijkbaar heelemaal niet eens met het feit, dat men het slijpen der lancetten op de examens heeft laten vervallen, daar nu de mogelijkheid bestond het af te koopen, zooals we reeds vroeger zagen (bladz. 51).

Hij adviseert zijn leerlingen dan om de anatomie goed te leeren en de techniek te beoefenen op dieren „en haer die konst

soo gemeen maeken dat sy in tijd, van nood, die aan een Mensch perfect en stoutelijk dorsten oeffenen; dewyle een operatie noitten halven moet blijven steken, maer sijn voortgang hebben, en kort agter een met een aardige behendigheyd en ordre afgedaen werden ”.

Op uitgebreide wijze vertelt hij dan in dit boekje, dat voor een groot deel voor de Vroedvrouwen bestemd is, zijn eigen ervaringen uit de praktijk.

Een aardig boekje verschijnt in 1694 van de hand van Bernardus de Bout onder den titel: „t Nieuwe Examen der Chirurgie, na de hedendaagsche Praktijk, 't samengesteld voor die gene, welke hare Promotie moeten doen vry Meester te werden, ofte om te Lande of te water in den Oorlog te dienen”.

De leer der humeuren en elementen is nu verlaten en men leert de moderne opvatting over den bloedsomloop kennen. Op een gegeven oogenblik vraagt de Meester: „Hebt gy onderscheid wat ader gy opent?” en de Leerling antwoordt hierop: „Geensints, want die den omloop des bloets verstaet weet wel dat het takken sijn van eene ader en bygevolg of men dan een opening in d'eene of in d'andere doet, het is hetzelfde”.

Deze, wel zeer sobere reeks van leerboekjes, typisch voor hun tijd, wil ik besluiten met een boekje van Abraham Titsingh, de groote voorvechter voor een verbeterde opleiding van de Chirurgijnsleerlingen te Amsterdam in het begin van de 18e eeuw: „De Verdonkerde Heelkonst der Amsterdammers, uit hunne eigen Handvesten, tot Nut van de Proeve- en Leerlingen, door Redelijke Oeffeningen opgehelderd”. Gedrukt „t Alkmaar 1730”.

De vurige strijder tegen het verval, het bedrog en de koopbaarheid bij de examens in het Chirurgijnsgilde van Amsterdam in het begin van de 18e eeuw, trekt op felle wijze van leer tegen zijn tegenstanders. Hij herinnert er aan dat de Overlieden onder eede beloofd hebben „de Proeven van Ieder oprecht te ontfangen, en op het Werk van de geene die Proev doen zullen, Scherpe Toezicht te dragen, zonder met Iemand te simuleeren”. Ook krijgen de Anatomicus en de Praelector Chirurgiæ de opmerking, dat zij bij het examen tegenwoordig be-

hoorden te zijn, zoowel bij het eerste tentamen als bij de daarop volgende deelen. Hij haalt dan ongeveer alle eischen van het examen van 1552 aan en wendt zich tot de Overlieden met de opmerking, dat zij van al deze wetten toch ook wel op de hoogte zullen zijn, want wanneer ze een meester in het gilde aannemen, onderteekenen ze een „Briev", waar o.a. in voorkomt, dat de candidaat „al, wat tot de Proeve behoord, heeft Uitgewerkt. Waar op gevolgd is, dat Hy de vyvtien Dagen afgewacht hebbende, syn Groot Theorie Examen heeft Voltrokken" enz. „In Teeken der Waarheid etc." Hij neemt deze overliden terecht zeer kwalijk, dat zij zoo luchthartig met de Waarheid omsprongen, „want daar uit gesproten is de verdonkeringe der Heelkunst, en onze Kinderen na Parys gezonden, om de Heelkunst te zoeken, daar ze voor geene Amsterdammers te vinden is". Hij spoort zijn collega's aan zich ernstig in de grondbeginselen der Kunst te verdiepen en vraagt aan den Magistraat te „Ordonneren, dat de geene, die Voortaan in de Chirurgie Proev Begeren te doen, zullen gehouden zijn Alle de Vragen, tot Dezelve Konst behoorende, te Beantwoorden".

Na de nalatige Overlieden veroordeeld te hebben spoort hij zijn medechirurgijns aan de eervolle plaats, die Amsterdam had op het gebied van de opleiding der Chirurgijns, te heroveren.

In vertellenden trant, met veel anecdoten, wordt dan de geheele chirurgie behandeld.

HOOFDSTUK V.

Examens in Frankrijk en Vlaanderen.

Ter vergelijking met ons eigen land wilde ik U enkele voorbeelden geven van examens in Frankrijk en Vlaanderen.

In Duitschland treffen wij, ongeveer in den zelfden tijd als in Nederland overeenkomstige bepalingen over de gilden aan. Hoewel eenige invloed van het Duitsche gildewezen in ons land is te bespeuren in het Noorden van het land, bijv. in Groningen, kwam verreweg de meeste en goed aantoonbare invloed uit het Zuiden, uit Frankrijk, via de Zuidelijke Nederlanden, naar Zeeland en Brabant.

De invloed van Engeland op de examens in de Nederlandsche gilden is, indien deze werkelijk ook maar eenigszins zou bestaan hebben, zeer moeilijk aan te toonen.

Parijs Hoewel in de eerste statuten der „Confrérie des chirurgiens de St. Cosme et St. Damien” te Parijs, hoogstwaarschijnlijk gesticht in 1260, behalve van de bepalingen omtrent het hooren der Mis in de kerk van St. Cosmas en Damianus en het gratis verstrekken (eenmaal 's maands) van „idonea remedia” aan arme patienten, reeds sprake is van examens voor het baccalaureaat, licentiaat en meesterschap in de chirurgie, schijnt het zeker te zijn, dat deze graden eerst omstreeks 1370 werden verstrekt.

De eerste bepalingen over de examens voor de chirurgijns vinden wij in het edict van Philips de Schoone van 1301, waarbij aan de barbiers de uitoefening der chirurgie werd verboden, tenzij deze door het Chirurgijnsgilde waren geëxamineerd.

In 1311 nam Philips de Schoone een tweede, soortgelijk besluit aangaande de chirurgjen. In de Considerans wordt opgemerkt, dat „alii murtrarii, alii latrones, non nulli falsatores” de chirurgie uitoefenen. Om aan dien toestand een einde te maken werd bepaald, dat de licentia practicandi eerst werd

verkregen, na een examen afgelegd voor het Collegium Chirur-gicum St. Cosmi.

Omstreeks 1370 bestond de confrérie uit een prévôt, meesters, baccalaurei, en licentiati. Zoodra een leerling met goed gevolg het examen voor het baccalaureaat had afgelegd, betaalde hij ongeveer één franc, en was dan lid van het gilde. De venia practicandi verkreeg hij door het examen voor het licentiaat en nadat hij vier jaren dezen graad had bezeten werd hij „maitre de chirurgie” en had dan eo ipso „le droit de juridiction” i.e. het recht om leerlingen te vormen. Tevens werd bij het verleenen van het meesterschap het ceremoniëel nagevolgd der verschillende faculteiten; zoo o.a. het geschenk van een scharlaken baret aan elken meester, van één of twee paar violette handschoenen aan elken baccalaureus en het aanbieden van een „solomne prandium ut in talibus fieri ex laudabili consuetudine solet” (in de verschillende faculteiten namelijk) aan alle leden der confrérie.

De opleidingsschool voor de chirurgijns te Parijs was een van de beste van Europa.

Het oudste, mij bekende, Fransche examen is gevonden aan de achterzijde van de laatste bladzijde van een anonym chirurgisch tractaat.

Uit de omschrijving blijkt, dat dit de vragen waren, welke in het midden van de 15e eeuw aan de barbiers bij hun meesterproef werden voorgelegd. Tegelijkertijd worden er ook nog de antwoorden bijgegeven. Wanneer wij deze vragen vergelijken met de eischen die men omtrent dien tijd in ons vaderland stelde, blijkt er vrij veel overeenkomst te zijn. Ik laat U hier het geheele examen volgen:

Questions pour examiner vng. barbier

Dont naissen les veines?	Du foye.
Duquel coste est le foye?	Du coste destre.
Dont naissent les arteres?	Du cuer.
Dont naissent les nerfs?	Du cervel.

A Quoy congnoist on artere? A ce que le sang qui en yst sautelle, et est plus subtil et plus cler, et tantost ce doit estaucher, et veine na pas ceste condicion, car des arteres vient le bong sang, qui tient la personne en santé et des veines vient le gros sang du foye.

Comment doit on faire saignee es parties du col et du chief? On doit estraindre le col du pacient dune tenaille et ouvrir la veine a la lancette, et puis lascher la tenaille quant la saignee est faite. Quant on ne peut trouver la veine du foye ou (au) bras, ou ladoit on prendre? On la droit prendre en la main destre, entre le petit doy et son prochain. Quest veine? Veine e(s)t membre semblable simple, spermatique, moyenne entre duresse et molesse, nerveuse, cotanee, naissant du foye, portant dicelliu membre a autre le sang nutritif, de compleccion froide et seiche en substance chaude et moistre au Regart de laquelle contient.

Quest artere? Artere est membre consemblable simple, spermatique, moyenne entre duresse et molesse, nerveuse, cuotanee, naissant ducuer, portant le sang nutritif et chalens a lesprit de vie.

Quels sont les membres principaulx? Le cuer, le foye, le cervel, les conillons, quant a la generacion .... (een volgende regel is uitgekrast).

Hieraan vooraf gaat iets hieraan verwand:

„En ce chapitre cy est contenu le nombre des veines saignables et pour quelles maladies elles se doivent saigner. Et tout barbier expert du mestier le doit savoir.”

Premierement sont quarante et deux veines saignables, cest assavoir ou front ou milieu et a nue. Et se saigne et vult aux anciennes maladies du chief, et pour Reume et pour le mal des yeulx, et pour la memoire du chief alegier....

Item es temples dessus les yeulx en a deux.....

Item en chacun bras.....

Item en chascun main.....

Item escostez en a deux saignables.....

Item ou plat des cuisses.....

Item en chascun pie en a trois qui valen VI.....

Et par especial en temps depidimie, quant la saignee est faire bien apoint.

* * *

Hoewel men dikwijls zegt, dat Parijs, Frankrijk is, en Frankrijk Parijs, vond ik toch ook in andere steden aardige gegevens over de examens. De tijd, waarin deze bepalingen verschijnen komt vrijwel overeen met die in Holland, is misschien iets eerder te stellen.

Rouaan Wanneer we de geschiedenis lezen van „La Communauté des Chirurgiens de Rouen” (1407—1791) dan zien we daarin, dat de candidaat op vrijwel dezelfde wijze, maar uitgebreider dan in Holland, werd geëxamineerd. Hij moest ook lancetten maken bij de proefmeesters (gardes) thuis en daarmee enkele aderlatingen verrichten, om gezelschap of knecht te kunnen worden. Het oorspronkelijke stuk (1459) zegt het in de volgende bewoordingen:

„Que nul ne puisse louer ni tenir ouvrier du dit métier en la dite ville et banlieuse si premièrement avant toute oeuvre il n'a été examiné par les gardes jurés du dit metier, lequel examen doit être fait chez les dits gardes et que par iceux il soit par devant justice rapport et témoignage suffisant. Et aussi portent par les dites ordonnances que cil qu'il voudra ouvrier et être maître du dit métier sera tenu faire une lancette en l'hotel de chacun des gardes qui sont trois et y pourra être en ce faissant en l'hotel de chacun huit jours. Et quand il aura fait les dites trois lancettes et que les dits gardes l'auront vu opérer et besogner de la science du dit metier ainsi qu'il appartient à operer et ouvrier sur corps humain les dits gardes assemblés appelleront des autres maîtres et ouvriers du dit métier justqu'au nombre de 12 des plus suffisants auxquiceux iceux gardes montreront les fers d'icelles lancettes. Lesquels gardes jureront aux dits maîtres et ouvriers que les dites lancettes n'ont point été transportées hors de leurs hotels et qu'ils ne lui ont aucunement aidé et si ils sont trouvées suffisantes et aussi que celui qui voudra ainsi être passé maître du dit métier soit trouvé par les dits gardes et par les dits ouvriers et maîtres du dit métier être suffisant pour être passé maître du dit

métier tant pour raison de ce que les dites trois lancettes auront été trouvées suffisantes que parce que les dits gardes auront témoigné l'avoir vu opérer et besogner bien et suffisamment et aussi que par autre examen qui lui aura été semblablement fait des veines étantes sur corps humain et autres choses de ce dependantes, il sera amené devant justice et témoigneront les dits gardes être suffisant. Et si par les dits gardes et maîtres du dit métier il est trouvé que les dits lancettes ne soient pas suffisantes ou qu'il n'ait suffisamment opéré il sera refusé par les dits gardes et renvoyé pour aller encore apprendre le dit métier sans être mené justice."

Om hierna tot de groote Meesterproef, le grand Chef-d'oeuvre toegelaten te worden moest hij tot de katholieke kerk behooren en, wanneer hij de zoon van een meester was twintig, anders twee en twintig jaar oud zijn. Hij moest vijf leerjaren achter den rug hebben, 2 als leerling en 3 als knecht, of in het geheel 6 jaar in een ziekenhuis gewerkt hebben. De examens werden alleen in de maand Maart afgenomen. Iedere candidaat moest begeleid worden door een „conducteur", een meester, die reeds minstens 6 jaar in het gilde was opgenomen. Deze conducteur moest hem steeds vergezellen, hem aan alle andere gildebroeders voorstellen en bij alle onderdeelen van het examen aanwezig zijn, maar hij had geen stem bij de beslissing over den uitslag van het examen. Wanneer aan den candidaat een ingreep, tijdens het examen mislukte, moest de conducteur dezen ingreep afmaken en als het hem ook niet lukte, nam de voorzitter van de examencommissie, de „Lieutenant" het over. Buitengewoon uitgebreid wordt het examen behandeld in 120 artikelen, gedateerd 1752, en in het 50ste artikel komen we dan eindelijk tegen, waaruit het eigenlijk zal bestaan:

„Le grand Chef-d'oeuvre sera composé d'une Immatricule ou Tentative du premier Examen, des Actes des trois semaines, du dernier Examen et de la prestation de Serment, sans que l'ordre en puisse être changé. Chaque semaine conservera la dénomination des Matières qui y seront traitées, c'est-à-dire que la première, suivant l'usage, sera appelée Semaine d'ostéologie et de maladie des Os, la seconde d'Anatomie et d'Opération de Chirurgie et la troisième, des Saignées et Médicamens."

Om te beginnen moet hij een klein tentamen doorstaan. Het 53ste artikel schrijft daarover het volgende voor:

LIII

„Après que la supplication de l'Aspirant aura été admise dans l'assemblée, il sera d'abord sommairement interrogé par le Lieutenant et les Prévôts sur les Principes de la Chirurgie; et s'il est jugé suffisant et capable dans cet Examen, le Lieutenant ordonnera qu'il soit Immatriculé sur les Registres et renvoyé à un mois pour son premier Examen, lequel ne pourra être différé tout au plus que de deux mois à compter du jour de l'Immatricule, à peine de nullité.”

Dan komt het eerste examen:

LV

„Pour le premier Examen, le Lieutenant du Premier Chirurgien du Roi fera tirer au sort quatre Maîtres, pour, avec les Prévôts et lui, interroger l'Aspirant; sçavoir, sur les Principes de la Chirurgie, sur le Chapitre Singulier, sur le général des Playes, des Ulcères et Apostumes. Chacun d'eux, à leur choix, en commençant par le Lieutenant du Premier Chirurgien et les Prévôts en charge, interrogera au moins une demie heure.

LVI

L'Acte fini, l'Aspirant se retira, ensuite le Lieutenant du Premier Chirurgien recueillera les voix sur la capacité ou incapacité de l'Aspirant; s'il est jugé incapable, il sera renvoyé à trois mois pour recommencer le même examen; si au contraire il est trouvé capable, il sera admis à faire, un mois après, les deux Actes par semaine d'Ostéologie ou de Maladies des Os, entre lesquels deux Actes, il y aura deux jours d'intervalle.”

Op zeer uitvoerige wijze wordt nu verteld hoe in deze week van de Osteologie het examen verloopt, vervolgens in de week van de Anatomie en de eigenlijke operaties en ik meen U er geen beter beeld van te kunnen geven, dan door de hierop betrekking hebbende artikelen in zijn geheel te laten volgen.

Semaine d'Osteologie

LVII

Le premier jour, l'Aspirant sera interrogé par le Lieutenant du Premier Chirurgien du Roi, les Prevôts et deux Maîtres tirés au sort, sur le général d'Ostéologie, sur toute la Tête, sur la Poitrine et l'Epine et sur les Extrémités, tant supérieures; le dit Acte fini, l'Aspirant se retira et il en sera usé sur sa capacité ou incapacité, ainsi qu'au précédent Article.

LVIII

Le second jour l'Aspirant sera interrogé par les mêmes Examineurs sur les maladies des Os, sur les Bandages et Appareils. L'Acte fini, l'Aspirant se retira et il en sera usé ainsi que dessus, tant sur sa capacité que sur son incapacité et au cas qu'il soit admis à faire son Anatomie et ses Opérations, il ne pourra les commencer que depuis la Toussaint jusqu'au dernier jour d'Avril suivant et à la fin de cet Acte, le Lieutenant du Premier Chirurgien tirera au sort quatre Maîtres dont deux interrogeront le matin sur les Opérations et les deux autres l'après-midi sur l'Anatomie.

Semaine d' Anatomie & d'Operations

LIX

La semaine d'Anatomie et d'Opérations ne pourra se faire que sur un Cadavre humain, lequel sera préalablement visité par le Lieutenant du Premier Chirurgien et les Prevôts en charge et sera ledit Cadavre délivré Gratis et sans frais par Ordonnance des Juges, lorsqu'ils en seront requis.

LX

Pendant cette semaine qui sera composée de huit Actes en quatre jours consécutifs; sçavoir, le matin pour les Operations et l'après-midi pour les Démonstrations Anatomiques; le Lieutenant du Premier Chirurgien et les Prevôts feront faire alter-

nativement le matin et l'Aspirant chacun deux Opérations; sçavoir le Lieutenant fera opérer seul le premier jour, le Premier Prévôt fera opérer seul le second jour, le second Prévôt le troisième jour, les deux Examineurs feront faire le quatrième jour chacun une Opération et interrogeront chaque jour, conjointement avec le Lieutenant et les Prévôts sur les Opérations qui auront été faites; l'après-midi, le Lieutenant, les Prévôts et les deux Examineurs interrogeront l'Aspirant et lui feront faire la démonstration des Parties principales du Corps humain, en commençant le premier jour par celle du bas-Ventre, continuant le deuxième jour sur la Poitrine, le troisième sur la Tête et le quatrième sur les Extrémités.

LXI

Au dernier Acte de cette semaine, l'Aspirant se retira pour être délibéré sur sa capacité ou incapacité ainsi que au précédent Acte et en cas qu'il soit admis, il se disposera pour la semaine des Saignées & Médicamens, sur lesquels il subira deux Examens entre lesquels il y aura deux jours d' intervalle.

Semaine des saignées et medicamens

LXII

Le premier jour l'Aspirant sera interrogé par le Lieutenant du Premier Chirurgien, les Prévôts en charge et deux Maîtres tirés au sort sur la Théorie et la pratique de la Saignée, qu'on lui fera exécuter en différentes parties sur le Corps humain vivant avec leurs bandages et appareils, sur les maladies Chirurgicales qui exigent la Saignée comme aussi sur l'Application des Ventouses, Cautéres & Vésicatoires.

LXIII

Le deuxième jour l'Aspirant sera interrogé par le Lieutenant, les Prévôts et les mêmes Examineurs, sur les Médicamens simples, comme Emoliens, Carminatifs, Aperatifs, Caustiques et sur les Vulnéraires, comme aussi sur les Médicamens com-

posées, Emplâtre de différentes natures, Cataplasmes, Fomentations d'huiles, Baumes simples et composés, sur leurs vertus et effets. Il en sera usé à la fin de cet Acte sur la capacité ou l'incapacité des Aspirants, ainsi et de la même manière que pour les Actes précédents; il se préparera ensuite à faire son dernier examen appelé de rigueur.

Dernier examen

LXIV

Au dernier Examen le Lieutenant du Premier Chirurgien, les Prévôts et six Maîtres tirés au sort, interrogeront l'Aspirant chacun suivant leur rang, en commençant par le Lieutenant, sur toute la pratique de la Chirurgie et principalement sur la Théorie et la pratique des rapports en Chirurgie, l'acte fini l'Aspirant sera renvoyé au lendemain pour sa réception en présence de toute la Communauté assemblée pour cet effet.

Reception

LXV

Dans le dernier Acte, appelé de Réception ou de Presentation de Serment, le Lieutenant du Premier Chirurgien et les Prévôts feront à l'Aspirant tel nombre de questions qu'ils jugeront à propos sur le fait et la matière des rapports et lui sera proposé par le Lieutenant une maladie, sur laquelle l'Aspirant fera sur le champ le rapport par écrit et qu'il lira ensuite dans l'assemblée. Si l'Aspirant est jugé capable à la pluralité des voix il sera reçu Maître en prêtant serment entre les mains du Lieutenant du Premier Chirurgien du Roi, ou de celui qui présidera en son absence.

LXVI

Après que l'Aspirant aura prêté Serment, l'Acte de sa réception sera dressé, redigé et transcrit par le Greffier sur le Registre des réceptions, dans lequel seront visés les Extraits

Baptistaires, Certificats de vie et moeurs, Réligion Catholique, Apostholique et Romaine, le Brevet d'apprentissage et son enregistrement, les Attestations soit des Maîtres sous lesquels l'Aspirant aura travaillé, soit des Administrateurs des Hôpitaux où il aura servi, ou des Chirurgiens Majors des Armées dans lesquelles il aura exercé sa Profession pendant le temps prescrit et la légalisation desdites Attestations ensemble le nombre et la qualité des Examens par lui subis et autres Actes probatoires. Ledit Acte de réception sera ensuite signé, tant par le Lieutenant du Premier Chirurgien et les Prévôts, que par tous les Maîtres qui auront reçu des droits comme presens aux Actes de l'Aspirant.

LXVIII

Après que l'Aspirant aura été ainsi admis à la Maîtrise, le Lieutenant du Premier Chirurgien lui fera délivrer par le Greffier, Copie en parchemin de son Acte de réception pour lui servir de lettres de Maîtrise, lesquelles seront signées du Lieutenant seulement et contresignées par le greffier; il sera fait mention dans lesdites Lettres de Maîtrises généralement de tous les Certificats, Examens, Actes approbatoires et signatures portées dans l'Acte de réception en la manière qu'il a été dit à l'article soixante-quatre ci-dessus.

LXIX

Lorsque le nouveau Maître sera pourvu de ses Lettres de Maîtrise, il ne pourra encore exercer la Chirurgie qu'il n'ait préalablement fait enregistrer lesdites Lettres au Greffe du Baillage de Rouën et ce en vertu d'ordonnance du Juge sur les conclusions du Procureur du Roi, dans lesquelles seront visées les Pièces mentionnées en l'Acte de réception dudit Maître, ce qui sera fait sans aucuns frais et sans prêter de nouveau Serment; pourra ensuite ledit nouveau Maître requérir l'enregistrement de ses Lettres au Greffe de la Police pour y donner connoissance de sa qualité, sans que cependant pour raison

de ce, il soit obligé de prêter aucun Serment, ni de payer plus grands droits que la somme de trois livres pour tout frais."

Al deze beplainingen spreken zoo duidelijk voor zich zelf, dat ik hieraan niets behoef toe te voegen.

De heele gang van zaken komt vrijwel overeen met die in Holland, maar wordt iets uitgebreider omschreven.

Er bestond nu ook nog een eenvoudiger examen voor de chirurgijns, die zich in de kleine steden of dorpen gingen vestigen. Het heette de „Légère Experience" en bestond uit de volgende bepalingen:

LXXIII

Les Aspirants qui voudront se faire recevoir pour les petites Villes, Bourgs ou Villages dépendans du Baillage de Rouën seront admis à la Maîtrise en subissant seulement une légère Expérience, laquelle sera composée de deux Examens de trois heures chacun, à deux jours différens; ils rapporteront pour cette effet des Certificats de bonnes vie et moeurs, de Religion Catholique, Apostolique et Romaine et de deux années d'apprentissage chez un Maître Chirurgien de Communauté ou de service dans les Hôpitaux ou chez leur Père s'ils sont Fils de Maître et de trois années d'exercice chez les Maîtres ou dans les Hôpitaux, ensuite ils présenteront au Lieutenant du Premier Chirurgien une Requête suivant toutes formalités. Si la Requête est admise par les Prévôts ils se retireront pardevant le Lieutenant du Premier Chirurgien pour obtenir jour et porteront leurs Billets la veille du jour indiqué pour les Examens, accompagnés de leur Conducteur chez les Maîtres qui auront droit d'y assister et chez le Médecin.

LXXIV

Les Aspirans pour la légère Expérience seront interrogés en présence du Médecin, du Greffier et des Maîtres de la Communauté qui jugeront à propos de se trouver à leurs Actes, par le Lieutenant, les Prévôts, le Doyen et deux autres Maîtres,

l'un du nombre des anciens et l'autre du nombre des modernes, pris à tour de rôle pour chacune des réceptions suivant l'ordre du Tableau.

LXXV

Le premier jour, l'Aspirant sera interrogé sur les Principes l'Ostéologie, l'Anatomie, les Fractures, Luxations et les Bandages, le second jour, sur les Aposthèmes, Playes, Ulceres, Saignées, les Appareils et les Bandages et s'il est jugé suffisant et capable à la pluralité des voix, il prêtera Serment et sera reçu en payant les droits qui seront ci-après marqués, l'Acte de la réception sera dressé et transcrit par le Greffier sur le Registre des réceptions de la Campagne; duquel Acte le Greffier lui délivrera une expédition en forme, signée du Lieutenant.

LXXVI

Les mêmes formalités prescrites par les articles 65, 66 en 68, pour les Chirugiens qui se feront recevoir par le grand Chef-d'oeuvre seront également observés pour ceux que l'on admettra à la Maîtrise par la légère Expérience; c'est-à-dire, que leurs Certificats et Examens seront visés, tant dans leurs Actes de réception que dans leurs Lettres de Maîtrise et qu'ils seront tenus de faire enregistrer leurs dites Lettres au Greffe du Baillage et de la Police des lieux de leur résidence.

LXXVII

Ne pourront lesdits Chirugiens reçus par la légère Expérience faire aucune Opération décisive, comme la Taille, la Fistule, le Trépan et autres, ni lever aucune appareil en occasion grave et importante, sans appeler un des Maîtres, reçu par le grand Chef-d'oeuvre. Ne pourront non plus lesdits Chirugiens avoir aucun Apprentif ou Alloüé, ni s'établir dans un endroit différent de celui pour lequel ils auront été reçûs, sans un consentement par écrit du Lieutenant et des Prévôts de la Communauté.

Poitiers Ook over de examens in Poitiers kan ik U enkele mededeelingen doen. Het examen werd hier in twee deelen afgenomen, nl. een practisch en een theoretisch gedeelte.

Hier was het examen zeer zwaar en er is een mededeeling bekend uit 1603, waarin reeds wordt gezegd, dat de examens in Poitiers lang niet meevielen.

„Elles comportent la connaissance du corps humain, la division des parties, leur situation, connexion, forme, action, usage et tempéramments et des maladies, la nature et essence d'icelles, les signes et la curation par les médicamens et opérations. Sur les médicamens, on demande la qualité, la quantité, l'occasion d'en user et la manière et sur les opérations, quelles qu'elles sont, ce qu'il faut considérer avant de procéder à icelles en l'acte d'opération, et après, ensuite, aux particularités requises, sans aller chercher des circonstances par argumens contraires, comme on fait en autres sciences. Le candidat ne doit point hésiter dans ses réponses. L'examen n'a pas lieu par écrit, car, autrement, on pourrait faire recevoir un cordonnier qui apprendroit par coeur les règles tirées d'un bon auteur.”

Wij treffen dan een beschrijving aan van een examen, afgenomen aan Pierre Demayré, in 1595, waarbij hem als practische ingreep werd opgedragen een hond op verscheidene plaatsen in de keel te snijden en verder moest hij aderlatingen doen, ligaturen leggen en andere ingrepen verrichten bij twee personen, die in de zaal geleid werden.

En de beschrijving gaat dan verder:

„Pour l'Oral, on l'interroge sur les coutures des plaies et sur toutes les différences d'icelles. Aussitôt la réponse faite, il lui est prescrit de couper les nerfs récurrents et d'exécuter une suture simple, „selon la forme des pelletiers”. Le candidat est ensuite tenu de répondre aux interrogations sur les fractures simples, sur les moyens de les remettre, puis sur les dislocations et fractures compliquées avec plaies. On lui pose aussi des questions concernant les plaies, leur définition, leur causes, leur différentes espèces, „avec leurs pronostics et leur curation”; les abcès ou aposthèmes, leurs causes et curations; les tumeurs, bosses, tant pestilentes que vénériennes, leur

nature et différences avec leurs remèdes spéciaux, le prurit, les pustules, les aspérités, les galles, le psora, la lèpre des Grecs et de plus, le traitement de toutes ces affections. Enfin, on le questionne sur la sixième partie de la chirurgie du Guidon de Chauliac. Pour terminer, il lui est demandé les diverses fractures du crâne."

Geleidelijk aan komen ook hierin veranderingen en nemen de eischen toe. In 1723 en 1730 vinden wij dan statuten, die de examens nog eens nauwkeurig omschrijven. Wij lezen hierover: „Les status de 1723 et 1730 déclarant que le premier examen, dit de trois semaines, se passera en interrogations sur les principes de la chirurgie, „sur le chapitre singulier et sur le général des tumeurs des plaies ainsi que les ulcères". Chacun des 7 examinateurs questionnera pendant une demie heure. Le second examen comprendra, le premier jour, „le général de l'ostéologie sur toute la tête; sur la poitrine, l'épine et sur les extrémités supérieures et inférieures". Le second jour, „les fractures, dislocations et maladies qui en surviennent, sur les bandages et appareils".

Les épreuves d'anatomie qui suivent ne peuvent avoir lieu qu'entre la Toussaint et le 1er avril. Tout d'abord, elles concernent l'anatomie des parties principales, en commençant par le bas-ventre, la poitrine, la tête et ensuite les extrémités. Des opérations se font sur un sujet humain et, à son défaut, sur des parties d'animaux convenables.

Le second jour est pris par des opérations de chirurgie concernant la tête, la curation des tumeurs et des plaies, l'amputation, la taille, le trépan, le cancer, l'empyème, les hernies, les ponctions, les fistules, les ouvertures des abcès, et, enfin toutes les principales opérations.

La semaine des saignées qui vient ensuite, comporte d'abord, la pratique des opérations de ce genre, la manière d'ouvrir les veines, de les ligaturer et de poser des bandages. Elle comprend, en outre, l'étude des anéurismes, des accidents, de la saignée et des moyens d'y remédier. Le second jour, terme de ce genre d'épreuves, est consacré aux interrogations sur les médicamens simples et composés, les émolliens, adoucissans,

résolutifs ou autre, employés dans diverses maladies; enfin sur les emplâtres, cataplasmes, fomentations d'huiles, baumes simples ou composés, leurs vertus et leurs propriétés.

Le dernier examen, dit „de rigueur“, auquel assistent six maîtres tirés au sort, avec le lieutenant et les prévôts, comporte des interrogations générales sur les faits de la pratique chirurgicale.

Après la fin de chaque épreuve, le candidat est avisé de la décision du jury. En cas de refus, on le renvoie à trois mois pour se représenter. S'il est admis, le lieutenant lui fait prêter serment et le greffier lui remet ses lettres de maîtrise qu'il doit signer avec les examinateurs."

* * *

Wanneer wij de eischen van deze examens, vooral uit de 18e eeuw onder de oogen krijgen, begrijpen wij, dat de Fransche chirurgijns een uitstekenden naam hadden en wordt het ons duidelijk, waarom het Amsterdamsche Chirurgijnsgilde, hoewel dat toch ook een zeer goeden naam had, zooveel waarde hechte aan een opleiding van haar jonge chirurgijns in Frankrijk.

De onkosten voor den proefdoender waren ook hier zeer hoog en liepen van 200 tot 700 livres.

Cambrai In Cambrai wordt het examen ook op uitvoerige wijze beschreven. De candidaat moet allereerst de gebruikelijke drie lancetten maken en dan in aanwezigheid van het geheele gilde „souffrir l'examen sur les faits de l'anatomie, des aposteumes, des ulcères, des plaies, des fractures et dislocations, pour en cas qu'y fut les trouvé capable et ydoine et que les dits lancettes ayant par luy estées deument accommodées estre recheu à maistre, sinon renvoié sans aucuns autres frais et estant ainsy recheu maistre, sera tenu de à l'instant prester le serment de fidélité sur le tablet de ladite confrarie, et dentretenir et accomplir tous les articles qu'y sont ici contenus, at auparavant quil puist aulcunement travailler ny tenir ouvrir".

Er komen regelmatig veranderingen in de bepalingen en wij zien dan in 1632 een einde wordt gemaakt aan den misstand

van het afdwingen van groote feesten en extra fooien bij de examens.

Tot nu toe was een leerjongen 2 jaar bij een meester en kon dan examen doen. Dit wordt te kort geoordeeld en na dezen leertijd moet de candidaat dan ook nog een jaar in een ziekenhuis werken, waar hij 't recht krijgt allerlei kleinigheden zelf te doen.

„Et comme il est venu à nostre cognoissance que la plupart des maistres chirurgiens de ceste dite ville, quoy qu'experts en leur art, aiant des jeunes apprentifs chex eulx manquent d'employ en sorte que les deux années d'apprentissage viennent à s'écouler, sans par les dits apprentifs en avoir eu peu ou point de besogne pour en apprendre l'opération manuelle en pratique, qui cause qu'ils n'acquièrent pas l'expérience nécessaire à leur réception à maistrise. Nous ordonnons que désormais les dits apprentifs, par dessus et après les deux années d'apprentissage ordonnés chez l'un ou l'autre des maistres de la dite confrérie, debvront avant se présenter à passer maistre, travailler un an aux hospitaux de ceste ville, ou autre, en la présence du médecin et du chirurgien des dits lieux; ordonnons à ceux de ceste ville de leur permettre de faire tout bandages que saignées et autres opérations de la chirurgie, afin d'apprendre à les pratiquer bien et utilement, et que les dits médecins et maistres chirurgiens puissent leur monster et enseingner leurs deffaults selon que l'arts, la charité et la raison le requerera en quoy les pauvres blessés et incommodés des dits hospitaux recevront quelque soulagement.

III

Et comme les despens superfleus, que l'on exige des dits apprentifs se présenteront à maistre au delà du prescript dudit règlement de l'an 1632 et contre le bien publicque et nostre intention pourront estre cause que des gens jeunes experts en la dite arte seraient cy après enpeschés d'arriver à la dite maistrise, faulte de commoditez. Nous ordonnons très expressément que désormais le banquet de la présentation des fers,

introduict passé quelques années, sera absolument interdit aussy bien que les beuvettes qui se souloient (plachten) faire en la maison des mayeurs, lorsque les apprentifs y travaillaient pour preuve de leur expérience et capacité, ordonnons aux dits mayeurs de contenter des lancettes quils leur présenteront belles et bonnes, ainsy que du passé, sans les obliger néanmoins à les esquiser, nétoier ou accommoder pour estre en estat de service, suffisant qu'elles soient telles que fabricquées et accommodées par les mains de l'ouvrier.

VI

Que les dits candidats seront obligés de travailler et faire la besogne qui se présentera en bouticques des mayeurs et parmy la ville concernant la dite arte de chirurgie, les trois sepmaines qu'ils sont accoustumés de s'y rendre avant leur réception à l'examen, sans aucun frais de boisson, comme a esté dict cy dessus.

VII

Qu'au dit examen désormais, il n'y aura que les cincq anciens maistres avec les mayeurs qui proposeront audit candidat chacun trois questions sur les cincq parties de la chirurgie pour recognoistre s'il s'y est exercé, et ce en présence des dits deux docteurs, qui décideront avant tout si les dites questions sont proposables et nécessaires d'estre sceues et solues (résolvés) par le candidat; sans que les autres maistres chirurgiens (quoy que présent au dit examen) puissent en proposer aucunes autres, ny agiter les proposées.

VIII

Que moiennant ce, le candidat debvra estre receu ou rejecté selon la capacité ou incapacité en raison et selon l'équité et sans aucune passion".

Lille Over het examen in Lille lezen wij in een reglement van 1632, dat dit afgelegd moest worden bij den deken en de meesters

van het gilde en 4 suppoosten en dat het uit 4 zittingen zou moeten bestaan, die als onderwerp hadden:

Voor de 1e zitting: over de grondbeginselen van de chirurgie en de osteologie.

Voor de 2e zitting: over de algemeene kennis van de anatomie.

Voor de 3e zitting: over de ziekten en de genezing daarvan.

Voor de 4e zitting: over de operaties en de verbanden.

In 1749 vonden de gildebreeders het nog niet mooi genoeg en vroegen een verandering in het reglement, waarbij zij de magistraat verzochten het aantal zittingen van 4 op 6 te brengen en dan de stof op de volgende manier te verdeelen:

1e examen — de grondbeginselen van de kunst.

2e examen — de kennis van de osteologie.

3e examen — de kennis van de myelologie.

4e examen — de kennis van de splanchnologie of te wel der ingewanden.

5e examen — de chirurgische ziekten en hun genezing.

6e examen — de operaties.

Deze bepalingen bewijzen het belang, dat de chirurgijns hechten aan de kennis van de anatomie. De magistraat keurde de 16en Augustus 1749 deze uitbreiding goed, alleen werd het examengeld verminderd. Het examen in de osteologie en de myelologie moest op een skelet gedaan worden. Bij 't Koninklijk Besluit van 1772 werden tenslotte alle voorgaande reglementen samengevat en vastgesteld in het ontwerp betreffende: „Les qualités requises pour parvenir à la maîtrise et la forme des réception”.

Om examen af te kunnen leggen moest men 24 jaar zijn, (20 jaar voor kinderen van een meester), katholiek, gedurende een jaar de lessen aan de Ecole Royale gevolgd hebben en 4 jaar leerjongen geweest zijn bij een chirurgijn, in een burger- of militair hospitaal, of het leger in 4 veldtochten gevolgd zijn als hulp van een chirurgijn-majoor. Al deze voorwaarden moesten bewezen worden door gelegaliseerde certificaten.

Deze vorm van een examen kunnen wij als voorbeeld nemen

van vrijwel alle Vlaamsche chirurgijngilden. Iedere candidaat moest uit de gildemeesters een „conducteur” kiezen om hem bij al zijn bemoeiingen te helpen en hem bij het examen te assisteeren. Wanneer de Lieutenant van de eerste chirurgijn van den Koning zijn papieren had geverifieerd en hem toegeestaan had zich aan te melden, onderging de candidaat een oppervlakkig eerste examen, tentamen genaamd. Wanneer het goed ging mocht de aspirant een maand of twee later terug komen voor het eerste examen, dat over de algemeene grondbeginselen van de chirurgie, de physiologie, de pathologie en de chirurgische therapie ging. Bij dit examen, evenals bij de volgende, werd de candidaat in aanwezigheid van het heele gilde ondervraagd door den Lieutenant, de prevoosten, den „Receveur”, den deken, een professor en drie meesters, die door het lot aangewezen werden; ieder van hen kon gedurende een half uur ondervragen. Alle meesters hadden het recht om over het slagen mee te stemmen en de meerderheid van stemmen besliste. De volgende examens, 4 in getal droegen den naam van de examens der 4 weken, en vonden plaats om de twee maanden. Ze waren zoowel theoretisch als practisch en bestonden ieder uit twee zittingen. Het eerste ging over de osteologie, de aandoeningen van het skelet en de middelen om deze te genezen, het tweede over de anatomie en de physiologie, met ontledingen erbij; het derde over de diverse operaties en de bevalingen, met handgrepen op het cadaver en het fantoom. En wat het vierde betrof, daarbij werd in de eerste zitting gesproken over de indicaties en de practijk van de aderlating en in de tweede over de verschillende medicamenten, welke de chirurgijns de gelegenheid hebben te gebruiken.

Een laatste examen, dat „het strenge” genoemd werd, stelde alle leden van het gilde in staat zich er van te verzekeren, dat de candidaat in staat was zelf een rapport op te stellen in de daarvoor vereischte vormen; na deze proef wees de Lieutenant hem een onderwerp toe (sujet de thèse), dat hij in het Fransch of in 't Latijn, naar zijn keuze, moest verdedigen voor de openbare zitting van de plechtige opneming. Zes opponenten, aangewezen door het lot gedurende één van de regel-

matige Maandagsche zittingen voelden hem aan den tand, of hij het aangewezen onderwerp goed beheerschte.

De openbare zitting duurde 3 uur en vond plaats, met open deuren in het gemeentehuis, in tegenwoordigheid van afgevaardigden van den magistraat, van den stadsdokter en van het geheele chirurgijns-gilde. Wanneer hij slaagde, legde de gelukkige direct den eed af in handen van den Lieutenant.

Maar het Koninklijk Besluit kende, evenals in Frankrijk, ook nog andere examens, die veel minder zwaar waren, voor een tweede categorie van chirurgijns, die, minder ontwikkeld in hun vooropleiding, minder begunstigd door de fortuin, niet zulke uitgebreide studies hadden kunnen doen en niet van plan waren in zulke groote steden als Lille, Duinkerken en Douai te practizeeren; dat waren de „chirurgijns van minder ervaring”. Zij hadden noch het recht om de groote operaties te doen zooals trepaneeren, fistels insnijden enz., noch om groote apparaten te gebruiken, wat alleen aan de echte meester-chirurgijns was toegestaan. Het was hen verboden zich in een andere plaats te vestigen dan waarvoor zij zich opgegeven hadden, zonder de toestemming van het gilde, waaronder zij zouden gaan resorteeren, gekregen te hebben en zoo noodig een nieuw examen afgelegd te hebben.

Voor hen die zich in de kleine steden wilden vestigen, waren er slechts drie examens, over de grondbeginselen der chirurgie, de aandoeningen der beenderen, de tumoren, de wonden en ulcera, de operaties, de eenvoudige en samengestelde medicamenten en de practijk der bevallingen.

Wat betreft diegenen, die zich op het platte land wilden vestigen, voor hen bestond de proef slechts uit twee zittingen over dezelfde stof. Allen moesten echter een leertijd van vier jaar doormaken, alvorens zich bij de examinateurs aan te mogen melden. Deze bijzonderheden dienen er toe om te bewijzen, dat het verkrijgen van den titel van chirurgijn een zuivere locale aangelegenheid was. Door Paus Pius IV zou een poging aangewend zijn om eenige uniformiteit te verkrijgen. Hij trachtte, door een bul over de chirurgie op te stellen, haar als een eigen en aparte kunst te beschouwen met de graden van gezelschap

(student), candidaat en docteur, als bij de geneeskunde. Deze bul die de 19e November 1561 door het parlement te Parijs geënregistreerd werd schijnt nooit tot een begin van uitvoering gekomen te zijn.

De eed bestond uit de belofte een goed, eerlijk en loyaal meester te zijn, de privilegien en de gewoonten van het gilde te respecteeren en te doen respecteeren, den katholieken godsdienst te bevorderen, den vorst te gehoorzamen en de wet te verdedigen, zooals een goed meester gehouden is dit te doen. (almanack de Commerce 1788).

Meerdere malen wordt hier de Lieutenant genoemd. Over de plaats, die deze bij de gilden bekleedde, het volgende: Het gilde der chirurgijns te Lille leverde steeds den eersten chirurg voor den koning. Deze benoemde in het gilde van Lille, Douai en Duinkerken een „Lieutenant”, die onafzetbaar was en gekozen werd uit de drie meesters die de stadsbestuurderen hem voorstelden. De Lieutenant had het recht om den eersten chirurgijn van den koning te vertegenwoordigen en leidde in zijn naam en zijn plaats het geheele gilde. Hij stond direct onder het parlement van Douai. De prevoosten hadden het recht om in alle huizen, waarin zij wilden, binnen te gaan om eens te kijken en zich ervan te overtuigen of er niets gedaan werd in strijd met de privilegien van de chirurgijns. Ze moesten echter zich doen vergezellen door een politie-officier.

Volgens het Koninklijk Besluit van 1 Juni 1772 werden de kosten van het examen en de opneming in het gilde van Lille, Douai en Duinkerken op de volgende wijze vastgelgd:

Voor de aspiranten voor het meesterschap in die steden, waar een chirurgijnsgilde gezeteld is, voor iedere zitting (8 zittingen).

aan den lieutenant, voor het recht van 't verzoekschrift en het teekenen van de convocatiebiljetten 3 ponden	24.— ponden
aan den griffier voor dezelfde redenen 3 pond (griffier was chirurgijn of administrateur)	24.— „
aan den lieutenant voor het presideeren der zittingen	108.— „

aan den griffier, prevoosten, de professor en de meesters voor hun aanwezigheid	304.—	„
voor de stadskas (dit vóór 't examen te storten)	300.—	„
voor den stadsdokter, voor zijn aanwezigheid bij 4 zittingen 3 pond per keer	12.—	„
Tezamen minstens	772.—	ponden

Voor de aspirant voor het meesterschap in de kleinere steden.

aan den lieutenant voor alle rechten	36.—	ponden
aan den griffier voor alle rechten	20.—	„
aan de prevoosten, den deken, den professor en de meesters	63.—	„
aan den stadsdokter	6.—	„
aan de stadskas	100.—	„

Bij elkaar minstens 225.— ponden plus 1 pond voor elk der aanwezige oude meesters.

Voor de chirurgijns met de lichte proeve voor het platte land.

aan den lieutenant	24.—	ponden
aan den griffier	12.—	„
aan de prevoosten, deken en professor	30.—	„
aan den stadsdokter	5.—	„
aan de stadskas	50.—	„

Tezamen minstens 121.— ponden

Gent In Gent bestond halverwege de 17e eeuw een école de chirurgie, die zeer veel tot de ontwikkeling van de chirurgie en de chirurgijns in Gent heeft bijgedragen. De bekende chirurgijn uit Kortrijk Palfijn vervolgde daar zijn opleiding, die hij zonder meester in Courtrai begonnen was.

Deze school stond onder leiding van het college der medici en het chirurgijnsgilde, terwijl de magistraat toezicht hield en de onkosten droeg. Verschillende colleges en allerlei de-

monstraties werden er gegeven. De professoren en lectoren werden na een examen benoemd. Later kwam hier ook het onderwijs in de verloskunde bij.

SLOTSOM.

Aan het einde van dit onderzoek komen wij tot de slotsom, dat:

- 1e. de scheiding van het barbiers- en chirurgijnswerk, begonnen te Utrecht in 1434, er toe heeft bijgedragen, dat de examens van de chirurgijns steeds uitgebreider werden en de theorie van de chirurgie een belangrijker plaats in ging nemen dan de praktijk van het aderlaten.
- 2e. de ontwikkeling der diagnostiek niet duidelijk uit de eischen voor deze examens valt op te maken.
- 3e. de ontwikkeling der therapie, welke therapie aanvankelijk vrijwel alleen uit het doen van aderlatingen bestond, wel uit deze examens is af te leiden.

De voornamelijk op de dagelijksche praktijk ingestelde opleiding van de chirurgijns heeft hier in belangrijke mate toe bijgedragen.

Zoo bestonden bijvoorbeeld in 1471 de eischen te Bergen op Zoom op het gebied van het therapeutisch kunnen in het aderlaten van drie personen „te drien aderen, die een die heet die branctader op den voet, die ander die men heet die leverader opten te haut, die derde op ten arm, die men heet mediane” en verder in het „binnen de 14 daghen moeten doen alle thgene, dat binnen de huysen te doen sel vallen, aengaende den selven ambachte als van scherenne, latenne, tandtreckene, alsoe verre hy dat gedaan kan”. In 1513 moest de proeveling in Deventer zijn eigen zalven en dranken klaar kunnen maken. In 1552 werd te Amsterdam de geheele fractuurbehandeling en het trepanneeren geëischt. In 1607 moest Jacob Dircksz. Bont in Haarlem vertellen „doer hoeveel middelen alle onnatuerlyche gezwollen genezen worden” en welke de beste waren.

Omstreeks 1627 werd in Rotterdam het doen van „extirpatien, so van armen als beenen” vereischt.

In Den Haag werd in 1731 ook een examen afgenomen in de kennis der verloskunde om deze uit te mogen oefenen.

In 1760 werd in Den Haag aan Johannes van den Berg gevraagd de „operatie van een Hazemondt, zonder wegneeminge of met wegneeminge van uytsteekende deelen van de kaak“, terwijl in 1772 Joseph Philip moest weten „in welke keelontsteking de operatio Bronchotomiae gedaan wordt en hoe dezelve vericht werd“.

En in Rotterdam vroeg men in 1793 aan Jan van Nes „hoeveel soorten hechtingen er zijn en, hoe geschied de Darmhechting“.

Zoo kan men dus uit deze opsomming wel een ontwikkeling van de eischen op therapeutisch gebied afleiden.

- 4e. de invloed van de klassieken (Galenus, Guido, Avicenna e.a.) langen tijd in de examens merkbaar is geweest, zeer waarschijnlijk tot ongeveer het einde van de zeventiende eeuw.
- 5e. de invloed van Harvey's leer over de bloedsomloop nog tientallen jaren na de publicatie (1628) vrijwel niet in de examens tot uiting kwam.
- 6e. de invloed der geneesheeren op de examens, waarbij zij meestal als examineurs, zooals bijvoorbeeld te Middelburg, Delft, Groningen, Rotterdam, Zaltbommel, Haarlem enz., of ook als voorzitter van de examencommissie, zooals bijvoorbeeld te Leiden, Maastricht, Den Haag enz., aanwezig waren, in het begin der zeventiende eeuw belangrijker begon te worden.

In dezen tijd begonnen de gilden in verschillende plaatsen de chirurgijnsleerlingen ook te verplichten de lessen, welke door een daartoe uitgenoodigd geneesheer werden gegeven (meestal in de anatomie) te volgen.

Op het samenstellen van de eischen, die in de keuren werden opgenomen oefenden zij soms invloed uit, zooals wij bijvoorbeeld zien uit het optreden van Boudewijn Ronsse in Gouda.

- 7e. de invloed van de overheid op de examens zeer aanzienlijk is geweest. In de meeste plaatsen zagen wij de exameneischen opgenomen in de keuren en ordonnantiën, die door de overheid aan de gilden gegeven werden.

8e. de examens over zee en wel voornamelijk in Nederlandsch Oost-Indië ontstaan zijn te Batavia, naar Hollands' voorbeeld, evenwel niet als voorwaarde om tot een gilde toegelaten te worden, maar wel om aangenomen te worden bij de V.O.C., en dat er te Batavia een opleiding ontstond onder invloed van de Oost-Indische Compagnie, van lieden, die in Nederland nog niet in eenig chirurgijns-gilde opgenomen waren geweest.

Wat het buitenland betreft weten wij dat het onderwijs aan de Universiteiten en medische scholen eerder aanvangt dan in ons land.

Wij ontleenen aan Pagel hieromtrent de volgende opgaven:

<i>Frankrijk:</i>		<i>Italië:</i>	
Parijs	1180	Bologna	12e eeuw
Montpellier	1289	Padua	1222
<i>Duitschland:</i>		Pavia	1250
Heidelberg	1386	<i>Spanje:</i>	
Keulen	1388	Valencia	1199
Erfurt	1392	Salamanca	1243
Leipzig	1409	<i>Portugal:</i>	
Greifswald	1465	Lissabon	1287
Tübingen	1477	Coimbra	1290
<i>Engeland:</i>			
Oxford	11e eeuw	Weenen	1365
Cambridge	12e eeuw	Praag	1348

In Nederland dateeren de oudste universiteiten van 1575 (Leiden), 1614 (Groningen) en 1636 (Utrecht).

In ons land kwam de opleiding der chirurgijns daardoor later onder den geneeskundigen invloed van de hoogeschoolen dan in het buitenland.

Wij vonden, dat de examens in Frankrijk en Vlaanderen bijvoorbeeld te Rouaan, Poitiers, Lille, Douai en Duinkerken, over het algemeen in de keuren en reglementen der gilden uitgebreider werden vastgelegd dan in Nederland.

BIJLAGEN.

Als bijlagen geef ik U hier nog enkele gegevens, die niet in den tekst werden verwerkt en (naar ik meen), ook nog niet eerder ergens werden gepubliceerd.

Chirurgijns Gilde-Boeck.

Delft Delft. (1584 ?)

Wij Burgemeesteren, Schepenen, en de Raeden der stad Delft doen cond allen luyden dat wij deur ootmoedig vervolg en de begeeren van den gemene ambachte van den Chirurgynen ende Barbiers binnen den voorsz. stad Delft den zelve Ambachte gegunt ende gegeven hebben gunnen ende geeven mits deesen onsejegenwoordige Brieven zelcke pointen van rechten ende ordonnantie als hier na verklaert staan.

Alzo de Hooftmans van de Chirurgijns Gilde mijnen Heeren van de Geregte te kennen gegeven hadde die Disordre ende Confusie die daar vallende was deur dien alle Chirurgijns die 't belieft heeft mogen komen ende comen op het doen van de proëve soo is bij den Geregte omme daarjeegens te voorzien geordonneert, dat van nu voortaan niemant over de proëve die daar vallen zullen sal mogen geroupen werden, staan ofte komen, dan alleenlijken de Hooftmans van 't Gilde, de Examineurs ende een Stads-Medicijn, Actum bij het Collegie van mijnen Heeren van den Geregten den 21en February 1600.

My Jegenwoordig
was get.
I. Groenhoudt.
1600.

Het doen van de prouwe gereguleert. Item zo wie prouwe zal begeeren te doen die sal moeten comen bij de Hooftmans ende 't zelve aan haar versoucken voor dewelcken hy sal moeten zeeker bescheyt toonen, als dat hij een vrijknecht is te weten dat hij bij eenen Meester in eenige beslooten Stad twee jaeren continuelijken gestaan ende geleert heeft ende dat hij sijn Meester eerlijken voldaan ende sijne Jaeren voldient heeft, ende zal dan mogen doen tijkenen soo veel Lancetijzers als 't hem belieft op provisie van gescheurt ofte anders gebreekelijk te zijn ende dat in presentie van den Hooftmans met het merk ofte teyken van 't Gilde betaelende voor elke Lancette teijkenen tot behouft van 't Gilde eene Stuijver, Ende zal dan alle de geteykende Lancetijzers laten in handen van den Hooftman die, dat lopende jaar dient, in wiens Huys hij zijn werk ende prouwe zal moeten doen, die hem daar eene te maken afleveren zal om aan te wercken soo die eenig gebrek heeft, ofte dat volmaakt is, soo sal hem den Hooftman een ander doen, Ende daar na meer, soo lange tot datter genoeg gemaakt zal zijn

Dat yder proefknegt voortaan naer het teykenen van zijn Lancetijzers gehouden zal zijn in plaats van 15 Dagen, den tijd van ses weeken onder zijn prouwe ,binnen welken tijd de Medicijns, Hooftmans ende Examinateurs den proufknegt altemet sullen brengen in 't gasthuis, omme daar sijn manuale operationen te sien, ende hem also bij geleegentheijdt private te examineeren; Alsdus gemuteert ende geaugeert bij de Weth den 5 July 1632.

(was geteekent)

I. V. Ophoven

(1632.)

om zijn prouwe meede te doen, altijd leverende de voorgaende, 't zij volmaakte ofte gecasseerde Lancetten in handen van den Hooftman diese hem geleevert zal hebben ende zal der volmaaken drie in 't getal, *Ende dat binnen den tijd van vijftien Daegen.* De Vijftien daegen gepasseert zijnde, ende 't werk volmaakt weesende, zoo zal de voorsz. Hooftman de gemeene gesellen doen vergaderen bij den cnaepe van den gilde om te compareeren ter plaats ende tijde die daar bestemt sal weesen om de prouwe te sien doen als die nu present sijn. soosal de voorsz. Hooftman de Lancetten thoonen, dewelke dan besien ende geproeft sullen worden van de anderen Hooftmans die lestmael gedient hebben, Ende sullende voorsz. drie Lancetten moeten hebben goed fatsoen, een goede sneede sonder Braeme, ende eenen vasten punt soo dat de selve door 't nerf ofte proefleeders sullen moeten gaan sonder craeken ofte eenige faulte, welke Lancetten also bevonden ende voor opregt gepasseert zijnde zoo zal men den proefknegt examineeren ten overstaan van twee uijttet collegien van mijnen Heeren Schepenen op te

Aderen te weeten van den oorspronk van Vena Cava, van haar tacken ende principalyken van den geenen die haar uitwendig buijten den Vleijsche openbaeren, ende hoe sy genaamt worden, welke een Arterye onder haar leggende hebben, welken niet, ende hoe men die ader uijte zenuwe ofte tendone onder kenne ende tasten zal. Dit gevraegt sijnde, ende bij de gemeene stemmen bevonden weesende daar wel ende te regt opgeantwoord te zijn, so sal men den proufknecht doen steeken drie diversche aderen, aan sulken personen als 't hem believeen zal te weeten die Basilica ofte Mediana in den regten Arm, de tweéde de Horaria(?) op de hant, de derde de Saphena opte voet, des en sal hij op elke adere maar eenen steek doen, ende sulks dat sij rustigh springen also 't behoort, ende dat zo gedaan ende voor goed gepasseert sijnde so sullen de Hooftmans de Lancetten behouden ende onder haar deelen, daar na sal men hem Examineeren ende bevraegen op te Chirurgie namentlijck op te principale wonden fractures, Dislocatien ende van den teijkenen ende accidenten van dien ende zo daar wel op geant-

Een vreemdeling sal in plaats van ses gulden voortaan betaalen tien gulden.

Een Poorterszoon in plaats van drie gulden sal betaalen vijff gulden.

Een gildebroederszoon in plaats van Dertig Stuijvers, twee gulden tien stuijvers.

Aldus gemuteert bij de Heeren van de Weth der Stad Delft den 5 Julij Ao. 1632.

(was getekent)

I. V. Ophoven

1632.

woordt wordt, zo zal men hem voor Meester ontfangen, mits den Gilde betaelende, *indien hij een vreemdeling is ses gulden, indien hij een Poorterssoon is drie Carolus guldens ende indien hij een gildebroederszoon is dertig stuijvers*, ende zal nog gehouden weesen te zijn Cnaepe van 't Gilde tot datter een ander incompt. ende nog schuldig zijn te betaalen alle Jaar tot onderhoudt van 't Gilde vier stuijvers, maar indien dezelve gebreekelijk bevonden werden in de voorsz. poincten ofte eenige van dien, soo en sal men hem niet aen mogen neemen voor Meester maar hij zal gehouden weesen wederom een geheel Jaar lang te leeren 't voorsz. Ambagt bij eenen vrijen Meester ende daar na mag hij wederomme commen om zijn prouwe te doen die hij gehouden sal weesen van den nieuwen te doen sulks als vooren staat.

GILDEBRIEFF VAN 'T CHIRURGIJNS GILDE
DER STAD SCHIEDAM. 1609.

Schiedam

Waarin over de examens:

Art. 2.

Imand Geneegen zijnde zijn Proeff te doen om tot de Chirurgie en Phlebotomia Geadmiteerd te worden zal Gehouden zijn zig van den Proeffmeester oft Hoofdman in bijzijn van

Den doctor en alzulke Gedeputeerden als zullen Gelieven te Committeeren, zig te laten Examineeren en ondervraagen en de dieselven op deselfs vragen antwoorden. Zoo op alle de Aderen, die men gewoon is te Laten, hoe ze genaamd worden, Waar dezelve gelegen zijn en waarom Die Gelaaten worden. Als ook de geheele Anatomia zoo in 't Gemeen of ook als Particulier, Wijders van de Apostumatien, Vulnera, Ulceratien, Fracturen en Dislocatien. Inzonderheid meeden over de Simplicien en Kruiden en haar Eyge Kragten, Faculteiten onderscheiden.

GOES. 1650.

Goes Ordonnantieboek beginnende 1590. (fol. 296).

Roerende het chirurgijnsgilde binnen deser stede Goes. (volgen 11 artikelen betreffende het ambt, en de uitoefening daarvan).

„Volcht nu het examen ende proeve in de chirurgia, 't welck sal wesen tweederleij, te weten theoreticum et practicum. Het examen theoreticum sal geschieden, soowel in de anatomia als in de universele ofte geheele chirurgie. Het examen practicum ofte manuael sal bestaan hierinne.

- 1) Dat de dekens sullen moeten (die de preuve is doende) laten verbinden alle de patienten die dan sullen gevonden werden in het gasthuys, oudtmanhuys, weeshuys ende in de arme huysen deser stede, ende hem over allen desen accidenten examineren.
- 2) Dat hij sal drie aderen openen, eene ader in den arm, eene ader in de hant, eene ader in de voet, soo dat het bloet bequaemelijck daer uyt sprint.
- 3) Dat hij een trepane sal stellen op het cranium, dat is, dat hij het cranium sal trepaneren.
- 4) Dat hij een fracture in den arm ofte been sal verbinden.
- 5) Dat hij sal een extirpatie in den arm ofte been doen.
- 6) Dat hij het cranium met een sage sal openen en op het gene, dat darein besloten is, geëxamineert werden.

- 7) Dat hij sal de borst openen ende op het gene, dat daerin besloten is, geëxamineert werden.
- 8) Dat hij sal den buijck openen ende van hetgene dat daerin besloten is, geëxamineert werden.

Ende alsoo dese operatiën in de ses voorgaende articulen begrepen, meest aen doode lichamen (insonderheyt jemant doende) werden gepleeght, dat hare Eerw. oversulcx gelieven te consenteren, als een preuve in de chirurgia gedaen wert, ende in het gasthuys een doot menschenlichaem sijnde, dat aen dat voors. doot subiectum dese bovenstaende operatiën sullen gedaen werden.

Versouckende sij supplianten, dat haere Eerw. 't gunt voors. staet, gelieven te approberen ende auctoriseren; 't welck doende etc. ende was onderteyckent Antoni Dignis, Cornelis Boudewijns, Carel Tulck, Abram Ratel, Quirijn Hoochcamer, Lucas van Schaghen, Jacob Hoochcamer, A. Mispelblom, Andr. van Campen ende Pyeter Harrensen.

Burgemeesters ende Schepenen der Stadt Goes naer voorgaende lecture, hebben de bovengemelte articulen gelaudeert ende geaprobeert, gelijk sij de selffde lauderen ende approberen met desen. Actum ter vergaderinge van de heeren voorn. op den 5 January 1650.

Hulst REGISTER VAN PRIVILEGIEN DER GILDEN 1646—1792.

Ordonnantie voor de Chirurgijns ende Apothekers der stede Hulst en jurisdictie van diere. (fol. 80 en vgl.) 1665.

Alle de jegenwoordige Chirurgijns met namen Mrs. Hardwijck van Anden, Albert Minau, Johannes Dambrinus, . . . van Kessel ende Jakob de Kever zullen zijn ende blijven in de exercitie van de chirurgie als voor desen; Maar zoo eenig ander chirurgijn van intentie ware, zig alhier ter stede neder te stellen, omme de chirurgie onder de borgerije te exerceeren ofte een openbaren scheerwinkel wilde opstellen en *zal het-*

selve niet vermogen te doen, zonder bevorens geëxamineerd te wesen bij de Heeren doctoren ten bijwesen van de chirurgijns, die elk een vrage of drie zullen mogen doen, mitsgaders zijn proeve gedaan hebbende, bestaende in drie latingen in de hand, arm ende voet of zoo hem andersins voorgehouden zal werden, ten ware hij konde bewijzen zijn examen ende proeve volkomenlijk op andere plaatse hadde voldaan, op de verbeurte van tien schellingen en voorts ieder reise te verbeuren IIIidobbel voor den Heer en d'ander helft voor de chirurgijns.

De chirurgijns met Compagnieën alhier ter stede in garnisoen komende, en vermogen 't zelve ampt niet te exerceeren, nog bekkens uit te hangen dan ieder in zijn quartier op de boete als voren; ten ware hun proeven ende examen als voren hadden uitgestaan ende bevorens zulks geverifieerd hebbende en borgers werdende.

Niemand zal 't zelve ampt mogen exerceeren onder wat pretext het zoude mogen wesen, ten zij onder voorgaande restrictiën, op de boete als voren exempt geswoorene vroedvrouwen.

Aldus provisionnelijk gearresteerd in 't collegie binnen Hulst den XX November 1665, mij 't oirconde onderteekent,

Jean Hoiel, 1665.

LITERATUURLIJST

- Alexander,
Fred. Sigismund Inwijdingsrede over de verbinding van de studie der vroegere geneeskunde met die van lateren tijd. Gehouden den zestienden October 1843, Amsterdam 1843.
- Andel, M. A. van De Chirurgijn Cornelis Solingen en zijn instrumentarium. Ned. T. v. G. 1936, Blz. 47.
- Andel, M. A. van Chirurgijns, Vrije Meesters, Beunhazen en Kwakzalvers. (De chirurgijns-gilden en de praktijk der heekunde 1400—1800). Patriareeks.
- Andel, M. A. van Een Examen Chirurgicum in 1636. Ned. Tijdschr. v. Geneesk. 1916 II p. 346.
- Andel, M. A. van Tweeërlei opvatting over de Geschiedenis der Geneeskunde. Ned. Tijds. v. Gen. 1918, 1B blz. 1520.
- Banga, J. Geschiedenis van de Geneeskunde en van hare Beoefenaren in Nederland, voor en na de stichting der Hoogeschool te Leiden tot aan den dood van Boerhaave. 2 dln. Leeuwarden 1868.
- Baumann, E. D. De dokter en de geneeskunde. Nederlandsche kultuurgeschiedkundige monographieën.
1. De Wetenschap.
2. Maatschappelijk Leven.
- Boerma, N. J. A. F. Liber legum Collegi Chirurgiae Groningensis. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1916 II Blz. 1593.
- Bout, Bernardus de 'T Nieuwe Examen der Chirurgie 't Amsterdam 1694.
- Broeckaert, A. Jan Palfijn — Brugge.
- Brouwer Ancher, A. J. M. De Gilden, 's-Gravenhage 1895.
- Brouwer Ancher, A. J. M. Oude Ordonnantien, betreffende genees-, heel- en verloskundigen, apothekers, kwakzalvers enz. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1899.
- Bruinvis, C. W. Gildebrief der Chirurgijns te Alkmaar. Navorscher 1906. Bladz. 345.
- Bruner, Walter von Von den Gilden der Barbieri und Chirurgen in den Hansestädten. Leipzig. Verlag von Johann Ambrosius Barth 1921.
- Bruyn, Mej. J. A. de Brief van Schout en Schepenen der Stad Schoonhoven, waarbij het Chirurgijns-gilde gesticht werd. Anno 1730. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1931 No. 6.

- Buwalda-Prey Boudewijn Ronsse en de opleiding van de chirurgijns. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1942. 2 Mei.
- Bijl, W. F. Th. v. d. Chirurgijngilden in Zeeland. Ned. Tijdschr. v. Gen. 6 Mei 1933.
- Bijlsma, R. Examen Chirurgicum te Rotterdam de Anno MDLXXXV. Geneesk. courant van 9 en 16 Juni 1906.
- Coulon, H. La Communauté des Chirurgiens-barbiers de Cambrai. (1366—1795). Contribution à l'histoire de la médecine en France du XIV au XVIII ème siècle. Cambrai 1908.
- Dehio, J. W. Mitteilungen über die Medicinal Verhältnisse Alt-Revals (nach Vortragen in der Estländischer Literarischen Gesellschaft) Reval Juli 1890.
- Delprat, C. C. De wording en de geschiedenis van het Genootschap ter bevordering van Natuur, Genees- en Heelkunde te Amsterdam. Rede ter herdenking van het 125-jarig bestaan van het genootschap. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1916 I No. 1. (10 Nov. 1915).
- Doesschate, A. ten Geneeskunde in oud-Zwolle. Verslagen en Mededeelingen van de Vereeniging tot Beoefening van het Overijsselsch Regt en Geschiedenis. 45ste stuk — 2e reeks — 21ste stuk.
- Donkersloot, H. Willem Donkersloot, Stads-Chirurgijn, Operateur en Heelmeester te Rotterdam 1758—1824. Een levensschets. 1933.
- Dooren, L. Gilde Brief van 't Cherugijns Gilde te Arnhem. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1936. Bl. 991—992.
- Elias, J. Ph. Overzicht van de geschiedenis der Geneeskunde in Rotterdam. Voordracht geneeskundige Kring 24-1-1912. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1911 II blz. 117.
- Epkema, E. Beoefenaars der Genees- en Heelkunde te Zaltbommel in de zeventiende en achttiende eeuw. Gelre bijdragen en mededeelingen Deel XII 1909 p. 163.
- Extract van het verbaal van het verhandelde bij den Minister van Binnenlandsche Zaken van zijne Majesteit, den Koning van Holland. 12 September 1806.
- Faidherbe, A. Les médecins et les chirurgiens de Flandre avant 1789. Lille 1892.
- Feith, H. O. De Gildis Groningans. Dissertatio. Historica-Juridica inauguralis. Groningen 1839.

- Geyl, A. Over half-voldoende examens en voorwaardelijke bevoegdheid in vroeger dagen. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1911, 1A Bldz. 642.
- Geyl, A. Bijdrage tot de geschiedenis van het Geneeskundig Onderwijs in de 2e helft der 16e eeuw. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1911. II Bl. 824.
- HaverDroeze, J. J. Het Collegium Medicum. Amstelaedamense 1637—1798.
- Herls,
Mr. Cornelis Examen der Chirurgie, bijéén vergadert door.... zal; t'Amsterdam 1645.
- Hoeven, J. v. d. Een en ander over de examens bij de chirurgijns-gilden en over het „vroedkundig examen“. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1934. Blz. 1547, 7 April No. 14.
- Hollander, Eugen Die Medizin in der klassischen Malerei. Stuttgart 1903.
- Hue, François La Communauté des chirurgiens de Rouen. Chirurgien, Barbiers-Chirurgiens. Collège de Chirurgie 1407—1791. Rouen 1913.
- Hunger, F. W. T. Over een gildebrieff van de stad Bolsward voor de medicijn-meesters, chirurgijns en apothekers uit het jaar 1662, met twee supplementen van 1665 en 1675. De vrije Fries, deel XXX (1930).
- Hunger, F. W. T. Boudewijn Ronsse. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1930 No. 23. Blz. 2887.
- Isensee, E. Oude en middelgeschiedenis van de geneeskunde en haar hulpwetenschappen, vertaald, bewerkt en vermeerderd door Dr. L. A. Cohen, Groningen 1847.
- Jager, H. de Bijdrage tot eene geschiedenis van de Nederlandse „medicine, chirurgie en de apothekerie“. De Navorscher 1880.
- Jonkman, J. J. De chirurgijns-gildekamer te Enkhuizen. Pharmaceutisch weekblad 1913. No. 14.
- Kroon, J. E. Bijdragen tot de geschiedenis van het geneeskundig onderwijs aan de Leidsche Universiteit 1575—1625. Dissertatie 1911.
- Krul, R. Haagsche Doctoren, chirurgen en apothekers in den ouden Tijd 1891. 's-Gravenhage, W. P. Stockum & Zn.
- Loon, L. van Het Rotterdamsche Chirurgijns-gilde „S. Cosmos et Damiacus“ van 1467—1798. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1939. Blz. 1485 en 3911.

- Mulder, Joh.   Redevoering over de redenen, waarom de Nederlanders in het algemeen zeer weinig tot verbetering en uitbreiding van de heel- en verloskunde hebben bijgebracht. Leiden 1797.
- Nieuwenhuys,   Proeve eener Geneeskundige Plaatsbeschrijving
Cs. Js.   der stad Amsterdam, Deel I 1816.
- Nuyens, B. W. Th.   Het ontleedkundig onderwijs en de geschilderde anatomische lessen van het chirurgijns-gilde te Amsterdam in de jaren 1550 tot 1798.
- Overvoorde J. C.   Verzameling van Rechtsbronnen. De Gilden van
& J. C. C. Joosting   Utrecht, 2e deel 1896.
- Overysselsche   Almanak voor Oudheid en Letteren 1850—1851.
Heel- en Geneeskundige verordeningen van vroeger tijd.
- Pagel, J. L.   Einführung in die Geschichte der Medizin.
- Parker, G.   The early history of Surgery in Great Britain, its organisation and development. London 1920. 16e.
- Perreau, A.   Recherches sur les Corporations des Métiers de la Ville de Maestricht. Bruxelles 1848.
- Pharmacia,   Galenica en Chymica, verrijckt met een kort Examen der Chirurgie. Den vierden Druck, 't Amsterdam 1662.
- Rambaud, P.   La Communauté des Maitres-chirurgiens de Poitiers (1410—1792) Paris 1919.
- Rhijnenburgh, B. I. Nederlantsche Examen of te Proeve, der Chirurgijns ende Barbieren. Leyden 1632.
- Ribbius, P.   Medici en medische toestanden te Arnhem door alle Tijden. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1927.
- Romeyn, D.   Onze Militair-Geneeskundige dienst voor honderd Jaren en daaromtrent. Haarlem 1913.
- Rondonneau, L.   Wetboek voor Geneesheeren, Heel- en Vroedmeesters, Apothekers etc. Brussel 1810. Uit het Fransch vertaald.
- Rotterdam.   Een en ander uit het Rotterdamsche Gildewezen. Het chirurgijnsbedrijf. Artikel uit het weekblad Winkeliers en Handelsbelangen, 5e Jaargang No. 9. Donderdag 2 Juni 1910. Off. Orgaan van Bestuursgenootschap van Rotterdamsche Middenstands Vereenigingen.
- Schoute, D.   Schets van het Middelburgsche Chirurgijns-gilde. 1913.
- Schoute, D.   De Levensloop van een Ziekenhuis. Geschiedenis van het Gasthuis te Middelburg. 1916.

- Schoute, D. Het geneeskundig Nederland voor de Stichting der Maatschappij. Uit: Gedenkboek der Ned. Ver. t. Bev. der Gen. Uitgegeven ter gelegenheid van haar 75-jarig bestaan.
- Schoute, D. De geneeskunde in den dienst der Oost-Indische Compagnie in Nederlandsch-Indië.
- Schoute, D. De Geneeskunde in Nederlandsch-Indië gedurende de 19e eeuw.
- Solingen, C. Manuale Operatiën 1684.
- Stoeder, W. Geschiedenis der Pharmacie in Nederland. Amsterdam 1891.
- Straat, H. L. Het Chirurgijns-gilde te Leeuwarden. De vrije Fries. 1932.
- Straat, H. L. De kosten van het Barbiersexamen te Leeuwarden. Ned. Tijdschrift. v. Gen. 1923, IB, Blz. 1637.
- Titsingh,
Abraham De verdonkerde Heelkunst der Amsterdammers uit hunne eigen Handvesten opgehelderd. 't Alkmaar 1730.
- Unger, W. S. Bronnen tot de geschiedenis van Middelburg in den landheerlijken Tijd. Deel III. (1931).
- Verbrugge,
Johannes Examen van Land- en Zeechirurgie. 1687.
- Verbrugge,
Johannes Heel-konstige Examen of te Instructie der Chirurgie 1677. 2e Druk.
- Vrijman, L. C. Slavenhalers en Slavenhandel. Patriareeks.
- Voorde,
Corn. v. d. De nieuwlichtende Fakkels der Chirurgie of hedendaagsche Heelkunst, 1664.
- Weyde, A. J. v. d. De Uitoefening der Geneeskunde in vroeger Tijd te Utrecht. Jaarboekje van „Oud Utrecht“, 1926.
- Weyde, A. J. v. d. Collegium medicum Ultrajectum. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1922.
- Weyde, A. J. v. d. Een Examen voor Chirurgijn in 1766. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1923, II 904.
- Wildeman, M. G. In en om Haarlem's Collegium Medico-pharmaceuticum, Haarlemsch Advertentieblad 1899.
- Wijndelts, J. W. Betreffende de Leertijd. Hoorn Nieuwe Niedorp. Ned. Tijdschr. v. Gen. 1923.
- Zeeman, D. H. Bijdragen tot de geschiedenis der Chirurgie in Frankrijk. Dissertatie Leiden. 1878.
-

LIJST VAN PLAATSEN EN EIGENNAMEN.

A.

Aardenburg 2.
 Alkmaar 2. 14. 45. 66.
 Amsterdam 2. 10. 14. 57. 58. 66. 85.
 Andel, Van 4. 88.
 Anden, Hardwyck v. 134.
 Andres, Frederik 80.
 Arnhem 45.
 Asselt, W. van 81.

B.

Baars, Johan 61.
 Baardt, Petrus 91.
 Baillet, P. 60.
 Barre, Pierre 76.
 Bataafsche Republiek 65.
 Batavia 32.
 Benthem, C. W. van 55.
 Berg, Johannes v. d. 78.
 Bergen op Zoom 2. 7.
 Berghen, Cornelis van 30.
 Bernuy, Ferdinand de 29.
 Beverwyck, Johan v. 89.
 Bieleveldt, Frans van 59.
 Boetselaer, Baljuw v. 77.
 Bologna 127.
 Bolsward 51.
 Bont, Jacob Dircksz. 72.
 Boomgaert, Pieter 39.
 Boudewijns, Cornelis 134.
 Bout, Bernerdus de 100.
 Bout, Dirck Jacobsz. 73.
 Breda 2. 29.
 Brielle 2. 23. 46.
 Brouwer Ancher 18.
 Brugmans 67.
 Bruyn Gilles Jasperse, de 37.
 Bruyne, De 31. 40.
 Buwalda-Prey 21.

C.

Cambrai 116.

Cambridge 127.
 Campen, Andr. v. 134.
 Cappel, G. A. 79.
 Castele, Van de 80.
 Coimbra 127.
 Cornelis, Jan 31.

D.

Dambrinus, Johannes 134.
 Damen 80. 81.
 Dalen, Van 53.
 Degener, I. H. 55.
 Demayré, Pierre 114.
 Delft 2. 23. 48. 51.
 Descartes 89.
 Deventer 2. 10. 23.
 Dignis Antoni 134.
 Donkersloot, W. 83.
 Dordrecht 2.
 Douai 122.
 Duinkerken 122.
 Deutschland 102.
 Duval, Marie Françoise 78.
 Dijck, Symon Jacobsz. van 73.

E.

Eindhoven 2.
 Elders 60.
 Engeland 102.
 Enkhuizen 2. 49.
 Erfurt 127.
 Eyndhoven, Pieter van 75.

F.

Fischer, F. W. 56.
 Flok, Leendert 56.
 Frankrijk 102, 104.

G.

Galup, Pierre 83.
 Gaubius, Prof. 59.
 Gent 123.
 Goes 2. 50. 133.

Goes v. d. Burg 81.
 Goosensz. Christiaan 69.
 Gorcum 88.
 Gorter, Prof. Joh. 59.
 Gouda 2. 21. 46. 126.
 's-Gravenhage 2. 28. 53. 56. 76. 81.
 126.
 Greeven, G. 61.
 Greifswald 127.
 Greup. Adam. 56.
 Groningen 2. 28. 48. 126. 127.
 Groenhoudt, I. 128.

H.

Haarlem 2. 52. 66. 69. 125. 126.
 Harvey 89. 126.
 Harrensen, Pyeter 134.
 Heekeren, J. v. 65.
 Heemskerck, Jasper v. 71.
 Heerlen 2.
 Heidelberg 127.
 Heilbron 66.
 Helmond 2.
 Herls 31. 32. 36. 42. 90. 96.
 's-Hertogenbosch 2. 21. 26.
 Heurnius, Otto 89.
 Hoeij, Van 80. 81.
 Hogenboom, Ecbert Gerrits 71.
 Hoochcamere, Jacob en Quirijn 134.
 Hoiel Jean 135.
 Hoogheveen, G. v. 63.
 Hoorn 50. 66.
 Hofman 80.
 Horst, Hendrik 32.
 Hove, Ten 78.
 Huijbers 79. 81.
 Hulst 2. 51. 134.
 Hoykaes, Jacobus, Rembertus 83.
 Hunger 21.

I.

Imschoor, Cornelis 83.

K.

Keulen 127.
 Kortrijk 123.

Kessel, v. 134.
 Kever, Jacob de 134.

L.

Laar, van 80.
 Lauwe, Jessebert 33.
 Leeuwarden 2. 12.
 Leiden 2. 4. 6. 26. 54. 57. 61. 76.
 83. 126. 127.
 Leipzig 127.
 Leurs, w. 83.
 Lhijer 80. 81.
 Lille 118.
 Lissabon 127.
 Loeven, I. v. 61.
 Luhrmann, Dr. A. 67.

M.

Maastricht 2. 51. 66. 125.
 Matii, Nicolaus 25.
 Middelburg 2. 3. 24. 26. 36. 42. 66.
 126.
 Militair—Geneeskundige Dienst
 35.
 Mispelblom, A. 134.
 Mouqué, Gerrit 61.
 Mulder, Joh. 64.
 Montpellier 127.
 Minau, Albert 134.

N.

Naegel, Dieryk Danielsz. 73.
 Nes, Jan van 83.
 Nijmegen 2. 36. 45. 55. 60.

O.

Oost-Indische Compagnie 30. 127.
 Oosterman, Johannes 32.
 Ophoven, I. V. 130. 132.
 Oudewater 2.
 Oxford 127.

P.

Padua 127.
 Pagel 127.
 Palfijn, Jan 123.
 Parijs 102. 127.

Paus Pius IV 121.
 Pavia 127.
 Pelletier, Dr. Caspar 31. 32. 39.
 Pels 60.
 Peuterman 32.
 Pflug, Dr. 67.
 Philip, Joseph 80.
 Philips II 18.
 Philips De Schoone 102.
 Poitiers 114.
 Praag 127.

R.

Ratel, Abram 134.
 Reich, Dr. J. C. 67.
 Renner 56.
 Reyersz., Simon 71.
 Reynders 60.
 Rhijnenburgh, B. I. 92.
 Roelsjus, Tobias 37.
 Ronsse 21. 126.
 Rotterdam 2. 6. 11. 27. 44. 46. 66.
 83. 84. 125. 126.
 Rovaan 104.
 Royen, D.v. 58.

S.

Salamanca 127.
 Sandifort 80.
 Schaghen, Lucas v. 134.
 Schelcus, Johannes, Hendricus 55.
 Schiedam 2. 45. 132.
 Scholten, Cornelis Pieter 80.
 Schoonen, Abraham 83.
 Schoonhoven 2. 55.
 Schoute, Dr. D. 3. 24. 37. 42.
 Schouten, Wouter 71.
 Schulz, H. 61.
 Schoutens, Doctor Pieter 37.
 Schyns, Isaac v. 25.
 Sebastian, Dr. J. F. C. 67.

Seys, Andries 31.
 Seys, Joos 31. 40.
 Sittard 2.
 Solingen, C. 99.
 Swenke, Prof. 77. 78.

T.

Tammenan, Jacques 37.
 Teeler, Heyndrick 31.
 Temme, Abram Jansse 71.
 Tilburg 2.
 Titsingh 59. 100.
 Trier, v. 60.
 Tübingen 127.
 Tulck, Carel 134.

U.

Uding, Isaac 83.
 Utrecht 2. 3. 44. 54. 60. 125. 127.

V.

Valencia 127.
 Valkenburg, Adrianus van 90.
 Veere 2. 11.
 Verbrugge, J. 98.
 Veth, Huyge 38.
 Vivere, Jaques v. d. 28.
 Vlaanderen 102. 120.
 Vlaardingen 2.
 Vlissingen 44.
 Voorde, C. v. d. 97.
 Vos 55.
 Vrudt, Jan de 69.

Z.

Zaltbommel 52. 126.
 Zanger, A. de 24.
 Zeeland, Kamer 30.
 Zierikzee 2. 51.
 Zutphen 2.
 Zweerts 53.
 Zwolle 2.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

STELLINGEN.

I.

Bij de beoefening van de geschiedenis der geneeskunde nemen de zuiver wetenschappelijke en de cultuur-historische opvatting gelijkwaardige plaatsen naast elkaar in.

II.

Goed steriliseeren van de talk, die voor operatiehandschoenen wordt gebruikt, kan waarschijnlijk de frequentie van de thrombose na gynaecologische operaties doen dalen.

III.

In het ontsluitingstijdperk verdient toepassing van Ermetrine Compositum overweging.

IV.

Bij hartlijden, in het bijzonder bij angina pectoris en bepaalde gedecompenseerde rheumatische klepgebreken, die op geen enkele interne therapie reageeren, kan men totale tyreoidectomie overwegen.

V.

Onder de plastische operaties aan het gelaat wegens paralyse van de N. Facialis verdient die van Marx, een modificatie op de operatie volgens Lexer, aanbeveling.

VI.

De opvatting, dat de behandeling met Röntgenstralen het leven van de lijders aan chronische myeloïde leucaemie wel veraangenaamt maar niet verlengt, is onhoudbaar.

VII.

Een afwachtende houding bij observatie en behandeling van een lijder aan epilepsie is als een kunstfout te beschouwen.

VIII.

Stoornissen in de mictie van mannen op en boven den middelbaren leeftijd met tabes dorsalis kunnen soms met goed gevolg door endoresectie worden bestreden.

IX.

Het glaucoma in aansluiting aan uveïtis tuberculosa behandelde men met kortegolfbestraling.

X.

Ten aanzien van modelmelk dient de eisch gesteld te worden dat de afwezigheid van sterk haemolytische streptococcen blijkt door cultureel onderzoek.

XI.

Wanneer de operatie van Jacobaeus technisch onuitvoerbaar is moet de open strengdoorbranding overwogen worden.
